

Jólét, integráció és társadalmi változások

SZERKESZTETTE
VARGA ZSOMBOR

JÓLÉT, INTEGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK

Szerkesztette:
VARGA ZSOMBOR

A DE HTDI Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
sorozata

Sorozatszerkesztő:
CZIBERE IBOLYA

JÓLÉT, INTEGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK

Szerkesztette:
VARGA ZSOMBOR

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2026

Szerkesztette
VARGA ZSOMBOR

Szerzőink
ACKERMANN TAMÁS
KORMÁNYOS KLAUDIA
KOVÁCS FRUZSINA
MARKOVICS MÁRTON
NAGY ALEXA
PAPP KITTI MÁRIA
VARGA ZSOMBOR

Lektorálták
CZIBERE IBOLYA
CSOBA JUDIT
FÓNAI MIHÁLY
GYŐRI ÁGNES
MOHÁCSI MÁRTA
MOLNÁR ÉVA
MURÁNYI ISTVÁN

© Debreceni Egyetemi Kiadó • Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2026

ISSN (nyomtatott): 3141-7817
ISBN (nyomtatott): 978-963-615-464-6
ISBN (PDF): 978-963-615-465-3

<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/00>

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
dupress.unideb.hu
Tördelés, borító: Juhászné Marosi Edit
Készült a Debreceni Egyetemi Kiadó nyomdájában, 2026-ban

Tartalom

Sorozatszerkesztői beköszöntő	7
Előszó	9
I. Jóléti rendszerek és társadalmi kihívások	11
KOVÁCS FRUZSINA: Hanyatlás vagy megújulás? Kísérletek a jóléti modell fenntartására a konzervatív szociálpolitikát képviselő országokban	13
ACKERMANN TAMÁS: Az ESG szerepe az esélyteremtésben: Hátrányos helyzetű csoportok társadalmi felzárkózásának támogatása.....	26
PAPP KITTÍ MÁRIA: Minden fejben dől el? – A mentális problémák és a NEET-státusz kockázati tényezői – nemzetközi szisztematikus szakirodalmi áttekintés	44
II. Szociális ellátórendszerek és intézményi kihívások	65
NAGY ALEXA: A hátrányos helyzetű fiatalok és a szociális ellátórendszer	67
KORMÁNYOS KLAUDIA: Szociális munka a digitalizáció útján	85
III. Társadalmi folyamatok empirikus vizsgálata Debrecenben	99
MARKOVICS MÁRTON: A lokális identitás és az idegenellenesség viszonyainak vizsgálata Debrecen városában	101
VARGA ZSOMBOR: A szubjektív jövedelmi helyzet változása Debrecenben 2018 és 2024 között	116
Abstracts	149

Sorozatszerkesztői beköszöntő

A Társadalmi Horizontok könyvsorozat célja, hogy fórumot biztosítson a kortárs társadalomtudományi kutatások számára, és teret adjon azoknak az elméleti, módszertani és empirikus munkáknak, amelyek hozzájárulnak társadalmunk működésének, változásainak és kihívásainak mélyebb megértéséhez.

A sorozat nyitott mindazok számára, akik tudományos igényességgel kívánnak hozzájárulni a társadalomtudományi kutatásokhoz, függetlenül attól, hogy pályájuk mely szakaszában járnak.

A társadalomtudomány fejlődésének egyik alapfeltétele a tudományos műhelyek nyitottsága és az egymással folytatott szakmai párbeszéd. A Társadalmi Horizontok ezt a műhelyszemléletet kívánja képviselni. Publikációs fórumot teremt, amely nyitott a különböző kutatási témák, módszertani megközelítések és szakmai tapasztalatok előtt.

Bízunk benne, hogy a sorozat hosszú távon hozzájárul a hazai társadalomtudományi gondolkodás gazdagításához, ösztönzi a szakmai párbeszédet, és teret ad új kutatási eredmények bemutatásának.

Czibere Ibolya
sorozatszerkesztő

Előszó

A Társadalmi Horizontok sorozat első kötete a jólét, a társadalmi integráció és a társadalmi változások kérdésköre köré szerveződik. A tanulmányok különböző nézőpontokból közelítik meg a kortárs társadalom meghatározó folyamatait, ugyanakkor közös bennük, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek, az intézmények működése és a társadalmi alkalmazkodás kérdéseit vizsgálják.

A kötet három tematikus egységbe rendeződik. Az első rész a jóléti rendszerek, a társadalmi kockázatok és az esélyteremtés elméleti összefüggéseit tekinti át. A második rész a szociális ellátórendszerek és az intézményi alkalmazkodás kérdéseire fókuszál, különös tekintettel a digitalizáció és a társadalmi beavatkozások szerepére. A harmadik egység empirikus kutatások segítségével mutatja be Debrecen városának néhány fontos társadalmi folyamatát, rávilágítva arra, hogy a makroszintű társadalmi változások miként jelennek meg helyi szinten.

A kötet tanulmányai módszertanukban és témájukban sokszínűek, de közös törekvésük, hogy tudományosan megalapozott válaszokat keressenek korunk társadalmi kihívásaira. Reméljük, hogy az itt közölt írások nemcsak új kutatási eredményeket közvetítenek, hanem ösztönzik a szakmai párbeszédet és a további vizsgálatokat is.

*Varga Zsombor
a kötet szerkesztője*

I.
JÓLÉTI RENDSZEREK
ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSOK

Hanyatlás vagy megújulás? Kísérletek a jóléti modell fenntartására a konzervatív szociálpolitikát képviselő országokban

KOVÁCS FRUZZSINA¹

ABSZTRAKT

A jelenleg ismert kutatások alapján a leginkább sürgető, a jóléti államokat érintő kihívásként a demográfiai változásokat, a globalizáció fejlődését és a neoliberais ideológia terjedését azonosíthatjuk. Az egyes jóléti modellek más és más módon tudnak és kívánnak megküzdeni a felmerülő kihívásokkal. A tanulmány fő célja, hogy a szisztematikus szakirodalmi elemzés módszertana mentén azonosítsa a konzervatív jóléti rendszerekben történő változásokat, valamint a változásokból adódó problémákra megoldási alternatívát jelentő szakpolitikákat. Az elemzés alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kontinentális modell képviselői jóléti receptként a migrációs politikára és az ahhoz kapcsolódó szociális befektetésre építenek. Kérdés viszont, hogy ez a gazdaság és jóléti politika a továbbiakban milyen hatással van az egyes nemzetállamok belpolitikai működésére.

KULCSSZAVAK: konzervatív jóléti modell, kihívások, megújulás, paradigmaváltás, hanyatlás

BEVEZETÉS

Úgy a hazai, mint a nemzetközi szociálpolitikai kutatások központi kérdése a jóléti állam napjainkban ismert működése és azok a társadalmi, gazdasági és politikai kihívások, amelyekkel a jóléti állam az utóbbi évtizedekben szembesül. Különböző viták folynak a jóléti paradigma változását illetően, amelyek középpontjában azok a változó tényezők és kérdések állnak, amelyekre a klasszikus értelemben vett jóléti modelleket működtető országoknak egyre sürgetőbben válaszolniuk kell.

Jelen tanulmány célja, hogy a nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján bemutassa azokat a kihívásokat, amelyekkel napjaink jóléti államai találkoznak, majd azonosítsa azokat a megoldási alternatívákat, amelyek mentén a klasszikus értelemben vett jóléti modellek képessé válhatnak a fennmaradásra és további működésre. A továbbiakban a kutatás

¹ Kovács F. (2026). Hanyatlás vagy megújulás? Kísérletek a jóléti modell fenntartására a konzervatív szociálpolitikát képviselő országokban. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 13–25. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/02>

terjedelmi korlátaiból adódóan kizárólag a konzervatív modellt képviselő országokra koncentrálunk, így tanulmányunk következő fejezetében a konzervatív jóléti modell alapvető működését és annak sérülékenységet kívánjuk vizsgálni abból a célból, hogy fókuszba helyezhessük azokat a „gyenge pontokat”, amelyek mentén a konzervatív jóléti modell nemzetközi politikai és gazdasági változásoknak való kitettsége megragadható.

A KONZERVATÍV JÓLÉTI MODELL ISMÉRVEI ÉS SEBEZHETŐSÉGÉNEK PROBLÉMÁJA

A konzervatív jóléti modell kialakulása Otto von Bismarck porosz kancellárhoz vezethető vissza. A Bismarck által kialakított rendszer alapját az a társadalombiztosítási modell képezte, amely a foglalkoztatottak bére mentén befizetett munkaadói, illetve munkavállalói járulékokra épült (Németh, 2007). A későbbiekben a Bismarck által kialakított rendszernek számos formája jött létre, amelyeket a hetvenes években Titmuss, a kilencvenes években pedig Esping-Andersen igyekezett átláthatóvá tenni és típusokba rendezni (Titmuss, 1970; Esping-Andersen, 1990).

Esping-Andersen tizenkét szempont alapján kategorizálta az akkoriban ismert jóléti államokat. A társadalombiztosítási elv mellett számos ismérvet sorakoztatott fel a konzervatív jóléti modell vonatkozásában, amelyek közül a modell sérülékenysége szempontjából további kettőt szeretnénk kiemelni: a szociális jogok munkavégzéshez kötöttségét, illetve a rendszer státuszmegőrző funkcióját (Esping-Andersen, 1990).

A konzervatív jóléti modellnek, többi társáéhoz hasonlóan – lásd a szociáldemokrata és a liberális modell – vannak olyan alapvető tulajdonságai, melyek sérülékennyé teszik azt a mai – alakulásához képest – megváltozott és globalizált világban. Ezek közül az egyik leginkább mérvadó a társadalombiztosítási rendszer demográfiai kitettsége. Tekintve, hogy a létrejött felosztó-kirovó rendszerben a munkaképes korú társadalom az az alappillé, amely az egész rendszer fenntartását szolgálja, a foglalkoztatott népesség csökkenése kifejezetten veszélyes lehet a klasszikus értelemben vett konzervatív modell fenntartására (Clarke, 2014). A második kiemelendő sérülékeny pont a szociális jogok munkavégzéshez kötöttsége. Az „*aki nem dolgozik, ne is egyék*” elv kirekeszti a jóléti rendszerből a társadalom munkára alkalmatlan vagy épp képtelen tagjait, és ezen rétegek támogatását a jóléti rendszer nem tekinti feladatának (Segall, 2009). Kérdés, hogy napjaink technológiai fejlődése milyen rétegek munkaerőpiacról való kirekesztettségét vonja magával, és az is kérdés, hogy ha növekedő tendencia áll be ezen csoportok létszámát illetően, az milyen hatással van a társadalombiztosítási rendszer alakulására. A harmadik ismerv, amely a konzervatív modelleket leginkább sérülékennyé teszi az a rendszer státuszmegőrző mivolta, azaz az alsóbb rétegek felzárkóztatásának hiányából adódó hosszú távú problémák (Tomka, 2004).

Összességében a konzervatív modell számos ismérve teszi a rendszert egyre nehezebben működtethetővé, ezzel együtt egyre nehezebben fenntarthatóvá. A módszertani fejezetet követően azt vizsgáljuk, hogy ezek a gyenge pontok mennyire vannak összefüggés-

ben napjaink jóléti kihívásaival, és melyek azok a megoldási alternatívák, amelyek mentén a sérülékenység ellenére a ma ismert konzervatív jóléti modell mégis fenntartható maradhat.

MÓDSZERTAN

Az alábbi tanulmány a nemzetközi szociálpolitikai folyamatokat érintő kutatások szisztematikus elemzésére tesz kísérletet. Vizsgálatunk fő célja, hogy azonosítsuk azokat a konzervatív jóléti államokat érintő problémákat, amelyek a leggyakrabban fordulnak elő, illetve elemezzük azokat a lehetséges alternatívákat, amelyek a kutatásban vizsgált tanulmányok alapján megoldást jelenthetnek a kontinentális modellben elhelyezkedő országok jóléti kihívásaira. A kritikai elemzés módszertanának segítségével mélyebb betekintést nyerhetünk a bevont írásokba, illetve képesek vagyunk az adatok hatékony összegyűjtésére, rendszerezésére, illetve elemzésére (Webster – Watson, 2002).

A kutatásba a tanulmányokat tematikus válogatással vontuk be. A keresést a Google Scholar online formában elérhető felületén valósítottuk meg. Mivel fő célunk a nemzetközi szakirodalom áttekintése és elemzése volt, ezért a keresés során a következő angol kulcsszavakat használtuk: conservative welfare model, challenge, solution, survive, renewal. A vizsgálat során kizárólag Q1–Q3-as besorolású, az OECD országokból származó angol nyelvű szakirodalmak kerültek leválogatásra.

Az első, keresőszavak alapján történő szűrés 69 900 találatot eredményezett, majd a kutatás időintervallumát szűkítettük a 2013 után megjelent tanulmányokra, így már csak 18 500 tétel maradt fenn a szűrőn. Mivel az elemzés során nem témaspecifikusan vizsgáltuk a konzervatív szociálpolitikai modellben elhelyezkedő országok helyzetét, így a szűrés feltételeit „áttekintő cikkek” státuszra állítottuk, ami 2920 találatot eredményezett. A továbbiakban azoknak a tanulmányoknak az elemzésére vállalkoztunk, amelyek a legfrissebb adatokkal dolgoztak, és amelyekre a legtöbbször hivatkoztak.

Az adott módszer segítségével számos kihívást, illetve megoldási alternatívát azonosítottunk, azonban tekintettel a tanulmány terjedelmi korlátaira, a továbbiakban a három-három leggyakrabban előforduló probléma és megoldás elemzését helyezzük fókuszba.

KIHÍVÁSOK A KONZERVATÍV JÓLÉTI MODELL FENNTARTÁSÁNAK VONATKOZÁSÁBAN

A kutatás során vizsgált tanulmányok alapján a leginkább sürgető, a jóléti államot érintő kihívásként a demográfiai változásokat, a globalizáció fejlődését és a neoliberális ideológia terjedését azonosíthatjuk (Hemerijck, 2013; Clarke, 2014; Vartiainen, 2017; Abío et al., 2017; Garritzmán et al., 2018; Giddens, 1999; Potrafke, 2012; Deeming, 2017; Rehm, 2019). A kihívások közül azért a demográfiai változásokat vizsgáljuk először, mert

– ahogy azt a rendszer sérülékenységet vizsgáló fejezetben is taglaltuk – a legtöbb Európában fellelhető konzervatív jóléti rendszer a munkavállalók után befizetett adókra, illetve járulékokra épül. Ha azonban a munkaképes korú népesség aránya csökken, a jóléti állam kisebb büdzséből kell finanszírozza a már sokak számára megszokott és evidensnek vélt jóléti szolgáltatásokat és ellátásokat.

A konzervatív jóléti államok egyik leginkább égető kihívása az elöregedő társadalom, illetve az alacsony születésszám. A probléma alapját az adja, hogy a kontinentális államok a keynesi modell alapján a demográfiai adatokra építenek, viszont míg Keynes idejében a születések száma, ezáltal a munkaképes korú népesség száma nőtt, a várható élettartam pedig stagnált, addig mára ez a tendencia megfordulni látszik. A jelenség következtében az európai uniós államháztartások gyengék, és bár a 2008-as válságot követően a recesszió mérséklődött, a jelenlegi költségvetések – ezáltal a jóléti modellek – fenntarthatatlansága továbbra is fennáll az egyes jóléti társadalmak elöregedő tendenciájának következtében (Vartiainen, 2017).

Egyes előrejelzések szerint az elöregedő társadalom problémája akkor fog leginkább kiteljesedni Európában, mikor a hatvanas évek baby boom időszakában született gyermekek elérik a nyugdíjkorhatárt, és kivonódnak a munkaerőpiacról. A jelenleg rendelkezésre álló adatok és statisztikák szerint a ma ismert, felosztó-kirovó rendszerre épülő konzervatív jóléti modellek legkésőbb a következő évtized végére fenntarthatatlanná válnak, a rendszer valamilyen módon való változása tehát már biztosan borítékolható (Abío et al., 2017). Az elöregedő tendencia miatt legkésőbb 2030-ra mindenképp szükség lesz valamilyen jóléti reformra, viszont a rendszer átalakítása több szempontból is veszélyeket hordoz magában a jelenlegi munkaképes korú társadalomra nézve (Hemerijck, 2013).

Az elemzett tanulmányok alapján a második, a jóléti államot leginkább érintő kihívás a globalizáció és a globalizáció mentén létrejött gazdasági integráció, munkaerőpiaci liberalizáció, illetve tőkemozgás.

Claus Offe egy 1984-es tanulmányában leírja, hogy a jóléti állam és a kapitalista piacgazdaság egymással kéz a kézben járnak, mivel a kapitalizmus képtelen fennmaradni a jóléti állam támogatása nélkül. Példaként hozza fel, hogy egy jól működő gazdaságnak szüksége van a képzett munkaerőre, amelyet a jóléti állam állít elő. Szüksége van a bérhelyettesítő transzferekre, hogy a munkaerőpiacról kiesett munkavállalók gyorsabban képesek legyenek az integrációra. Végül szüksége van egészségbiztosítási rendszerre a vállalatok tehermentesítése érdekében (Offe, 1984). Offe ezredforduló előtti elméletét azóta sokan cáfolták. Az egyik legkiemelkedőbb közülük John Clarke, aki 2014-es kutatásában leírja, hogy a fenti feltételezések napjainkban már nem állják meg a helyüket, többek között a zárt nemzetgazdaságok hiánya miatt (Clarke, 2014). Clarke tanulmányában kifejti, hogy a globalizmus mentén létrejött nyílt piaci kereskedelemnek, illetve a szabad munkaerőáramlásnak köszönhetően a piacnak már nem érdeke, hogy minden egyes országban képzett munkaerőbázis álljon a rendelkezésére. Clarke szerint a zárt nemzetgazdaságok hiánya tehát a globalizmus egy olyan mellékterméke, amely mentén a jóléti állam intézménye kiüresedik, annak szolgáltatásai pedig a piac szempontjából fe-

leslegessé válnak. Ha pedig a piacnak már nincs szüksége a jóléti államra, kérdésessé válik az állam szerepének hangsúlyossága és a jóléti szolgáltatások szükségessége is.

A második, globalizmus eszméje mentén kiemelendő probléma az egyenlőtlenségek mértékének eddig ismeretlen ütemű növekedése. Piketty 2013-ban írt könyvében korunk egyik legrelevánsabb társadalmi problémájaként definiálja, hogy a gazdasági növekedés tempója tartósan alulmarad a tőke növekedéséhez képest. A kutató szerint ez a gazdasági divergencia fokozza az egyenlőtlenségek és a szegénység mértékének növekedését (Piketty, 2013). Pikettyhez hasonlóan érvel Pogátsa Zoltán 2022-ben publikált kutatásában, amelyben leírja, hogy a globális elit birtokolja a megtermelt javak és a termelőeszközök tetemes százalékát, ennek a globális elitnek tehát nem érdeke sem a progresszív adózás, sem pedig a szegénység mérséklése érdekében működtetett nagymértékű újraelosztás (Pogátsa, 2022).

Pogátsa elemzi, hogy a javak birtoklása révén a globális elit „foglyul ejti” az államot, a foglyul ejtett állam pedig képtelen a jóléti szolgáltatások kiszélesítésére, az állam szerepének hangsúlyozására vagy a szegénység növekedésének meggátolására (Pogátsa, 2022).

A harmadik, társadalmat és jóléti államot érintő kihívás, melyet a globalizmus mentén definiálhatunk az információs technológia nagy ütemű fejlődése és különböző ipari szektorokon belüli elterjedése. E tanulmány keretei nem engedik, hogy a technológia fejlődése kapcsán ismert összes előnyt és hátrányt elemezzük, így csak azt emeljük ki, amely leginkább érinti a jóléti államot.

A technológia és az információs technológia fejlődése révén az alacsonyan képzett munkaerő egyre inkább feleslegessé válik a munkaerőpiacon, és itt válik látható problémává a jóléti juttatások munkavégzéshez kötöttségének ténye. Ha a munkaképes korú népesség egy jól körülfatárolható csoportja kiszorul a piacról, ellátásuk és alapvető szükségleteik kielégítésének feladata teljes mértékben az államra hárul (Rehm, 2019). Viszont ha a konzervatív szociálpolitikát képviselő országok modellbéli sajátosságukból adódóan nem tekintik feladatuknak a munkaerőpiacról kiszorult rétegek támogatását, garantálttá válik ezen csoportok elszegényedése és fokozatos leszakadása.

Összességében tehát a demográfiai változások mellett a globalizáció az a legkiemelkedőbb kihívás, melyre a jóléti államnak válaszolnia kell. A globalizáció mentén borítékolható egyre intenzívebb és felgyorsultabb változás pedig, még inkább megnehezíti a mindenkori jóléti államok adott helyzetre való megfelelő felkészülésének és időbeni reagálásának képességét.

A harmadik kiemelendő kihívás, amellyel a jóléti állam napjainkban szembesül, az a kapitalista gazdaság mentén egyre inkább terjedő neoliberális ideológia térnyerése. A neoliberális ideológia az 1970-es évek elején kezdett terjedni, a keynesizmus ellenlábasaként. Az ideológia támogatói szerint a jóléti állam ekkorra túlterjeszkedett, a túlzott gondoskodás pedig előidézte a gazdasági növekedés hanyatlását. Az állami jelenlét demotiválóan hatott a vállalkozói kedvre, és függést teremtett az állam és az alsóbb társadalmi rétegek között. Az ideológia támogatói szerint az állami jelenlét korlátozása mindekképp szükséges a szabad piacok, illetve a szabad társadalom létrehozatalához (Hayek,

1943). A neoliberális ideológiájának alapja tehát a kapitalista piac korlátozásmentes szabadsága, az egyéni felelősségvállalás, a szabad verseny és kereskedelem, illetve a piaci alapú megoldások hangsúlyozása (Friedman, 1962).

Korábban a neoliberális ideológiájának potenciális tértörése nem tűnt lehetségesnek, mivel a nemzetközi szakirodalom alapvető tényként kezelte, hogy a jóléti államnak fenn kell maradnia, mivel nélküle a kapitalista gazdaság sem maradhatna fenn (Offe, 1984). Ehhez képest mára már az is kérdésessé vált, hogy a jóléti állam egyáltalán szükséges-e a kapitalista gazdaság működtetéséhez. Az adott kérdés felmerülésének számos oka van.

Egyrészt napjainkban, a zárt nemzetgazdaságok hiánya révén, az iparnak már nincs szüksége a jóléti állam szolgáltatásaira a tőkefelhalmozáshoz. Az egyes vállalkozások úgy a munkaerőt, mint az egyes termékek előállításához szükséges alapanyagokat képesek külföldről importálni. A jelenségből adódóan a piac nem érdekelt a hazai munkaképes korú társadalom előállításában, tekintve, hogy humán erőforrás-igényét külföldi munkavállalók alkalmazása révén is ki tudja elégíteni (Clarke, 2014). Másrészt a neoliberális ideológia terjedése mentén egy egyre intenzívebbé váló tömegakaratot észlelhetünk, ez a tömegakarát pedig a társadalom egyre szélesebb csoportját tudhatja magáénak, ezzel létrehozva az Európában fellelhető erős jobboldali szavazóbázisokat (Clarke, 2014). Függetlenül attól, hogy a piac és a társadalom egy jól körülhatárolható része azonosulni tud a neoliberális ideológia eszméivel, az ideológia terjedése számos problémához vezet, amely problémákat inkább a társadalom, mintsem a piac tudhatja magáénak. Az egyik ezek közül a vagyoni egyenlőtlenségek várhatóan emelkedő mértéke.

A technológiai fejlődés révén az alacsonyan képzett munkavállalók a munkaerőpiacon kívül találják magukat, ezért ők erős függésbe kerülhetnek az államtól, és magas szociális védelmet igényelhetnek. A magasan képzett munkavállalók viszont nem támogatják majd a progresszív adózást és a jövedelmek alsóbb rétegeknek való átcsoportosítását. A neoliberális piaci alapú elosztás egyenlőtlenségeket teremt, az egyenlőtlenségek pedig olyan társadalmi konfliktusokhoz vezetnek, amelyek mentén a felsőbb rétegek gyengébb, míg az alsóbb rétegek erősebb állami jelenlétet akarnak majd (Rehm, 2019).

Ahogy fentebb is említettük, a konzervatív modell egyik alapvető ismérve a rendszer státuszmegőrző funkciója, mely alapján az alsóbb társadalmi rétegek felzárkóztatása nem kívánatos. Ettől függetlenül viszont, az említett rétegek nagysága potenciálisan növekszik a neoliberális ideológia térhódítása által. Kérdés, hogy a jóléti állam hogyan reagál erre a kihívásra, képes-e, illetve akarja-e kezelni az elszegényedő csoportok számszerű növekedésének problémáját egy olyan világban, ahol nem pusztán a módszereit, de a létjogosultságát is megkérdőjelezzük.

Szintén a neoliberális ideológia terjedése mentén felmerülő, társadalmat érintő probléma az a tény, hogy a neoliberális elv nem váltja be az ígértét, miszerint a javak a felsőbb társadalmi rétegektől lecsorognak az alsóbb osztályokhoz. Ha a kilencvenes évektől elemezzük a neoliberális ideológia terjedésének eredményeit, arra a megállapításra juthatunk, hogy a neoliberális politika a piacoknak kedvez, ez a tendencia pedig az egyenlőt-

lenségek egyre magasabb mértékéhez vezet. A jóléti állam számára pedig kihívás, hogy ezeket az egyenlőtlenségeket megfelelően kezelje (Deeming, 2017).

Összességében a fenti tanulmányok alapján azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy a konzervatív jóléti modell államai korántsem ugyanazokkal a kihívásokkal találják szemben magukat, mint létrejöttük idején vagy akár a hetvenes évek olajválságának hajnalán. A demográfiai krízis, a globalizáció, a technológiai modernizáció és a kapitalista piacgazdaság térnyerése mentén Giddens szavaival élve „kikényszerítik” az egyes országok politikai és ezzel együtt szociálpolitikai elveinek változását (Giddens, 1999). A legtöbb konzervatív jóléti állam nem tud, és lehetséges, hogy a neoliberális ideológia mentén nem is akar fennmaradni és abban a formában működni, ahogy azt a korábbiakban ismertük. Kérdés tehát, hogy hogyan tovább. Milyen alternatívák vannak a jóléti állam lehetséges fennmaradására? Bár a jóléti modellek változásának ténye mindenképp borítékolható, az átalakulásának módja már számos szociálpolitikai vita központi kérdése. A következő fejezetben a konzervatív szociálpolitikát gyakorló országok számára lehetséges megoldási alternatívák közül kívánunk elemezni hármat.

ALTERNATÍVÁK A KONZERVATÍV JÓLÉTI MODELL FENNTARTÁSÁRA

A kutatásba bevont tanulmányok elemzése során a leggyakrabban előforduló potenciális megoldási alternatívaként a munkaerőpiaci migrációt, az adópolitika megreformálását és az intenzív szociális befektetés politikáját azonosítottuk.

A korábbi szakirodalom vizsgálata mentén már említést tettünk arról, hogy a demográfiai krízis problémájának megoldására való törekvés a konzervatív jóléti rendszerekben a legkardinálisabb (Hemerijck, 2013; Abío et al., 2017). Ezek az országok a társadalombiztosítás szervezésekor főként felosztó-kirovó rendszert működtetnek, esetükben tehát a leginkább kritikus a munkaképes korú társadalom megtartása és az elöregedő korfa kialakulásának megakadályozása.

Napjaink jóléti államainak kihívásait vizsgálja Vartiainen egy 2017-es cikkében, és megoldási javaslatként a migrációs politika az egyik alternatíva, amelyet górcső alá von kutatása során. A tanulmány külön figyelmet szentel a sikeres német migrációs politikának, és kiemeli, hogy a német gazdaság volt a 2015-ös migrációs hullám egyik legnagyobb nyertese, még akkor is, ha ez a gazdasági siker pártpolitikai szavazatokban nem feltétlenül volt mérhető (Vartiainen, 2017).

Az európai uniós államok munkaerőpiaci kihívásait és migrációs politikáját elemzi Brochmann és Dølvik 2018-as kutatásukban. Tanulmányuk során kifejtik, hogy a konzervatív szociálpolitikai modell országaiban alacsonyabb a foglalkoztatási ráta, így a bérkülönbségek is kisebbek, ami azt jelenti, hogy a beáramló migráns munkaerőnek nehezebb a munkaerőpiaci elhelyezkedés, mint mondjuk az északi országokban. A kutatók elemzik, hogy az elmúlt évtized deregulációs hullámának köszönhetően a konzervatív országokban is fellendült a másodlagos munkaerőpiac, így a kontinentális modell képviselői is

vonzóvá váltak a kelet-európai, illetve harmadik országból jövő munkavállalók körében. A külföldi munkavállalók foglalkoztatása tehát a konzervatív országokban is fellendülőben van (Brochmann – Dølvik, 2018).

A munkaerőpiaci migráció osztrák gazdaságra kifejtett hatását modellelzi Poledna, Strelkovits és Conte 2024-ben megjelent tanulmányukban. A kutatás eredményei megerősítették a korábbi következtetéseket, miszerint a migráció pozitív hatással van a fogyasztásra és a GDP növekedésére. A tanulmány azt is kiemeli, hogy a sikeres migrációs politikához szükség van a gyakran felülvizsgált munkaerőpiaci szabályozásokra annak érdekében, hogy a migráns munkaerő foglalkoztatása ne járjon együtt az őslakos képzetlen munkaerő munkanélküliségével. A tanulmány szerint a jogszabályok és a munkaerőpiaci „kereslet-kínálat” elvének egyensúlyban tartása olyan sikeres migrációs politikát eredményezhet, amely egyaránt tesz jót a piacnak és a gazdaságnak is (Poledna et al., 2024).

Az Európai Unió belüli migrációs hullámok működését vizsgálja Fassmann, Kohlbacher és Reeger egy 2014-ben megjelent kutatásukban. A tanulmány eredményei szerint a 2004-et követő időszakban különösen megnőtt azoknak a migránsoknak a száma, akik a kontinensen belül keletről nyugatra vándoroltak. A kutatók szerint az Európán belüli, keletről nyugatra irányuló migráció nyereséget jelent úgy a befogadó, mint a kiinduló országoknak. A kutatás szintén Ausztriát hozza fel példának a sikeres migrációs politika és munkaerőpiaci integráció szempontjából (Fassmann et al., 2014).

A fenti tanulmányok vizsgálata mentén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kontinentális modell jóléti államai nyitottak a munkaerőpiaci migránsok foglalkoztatására (Brochmann – Dølvik, 2018; Vartiainen, 2017; Poledna et al., 2024; Fassmann et al., 2014). Míg a kétezres évek elején inkább a kontinensen belüli, keletről nyugatra való munkaerőáramlás volt megfigyelhető, addig mára a legtöbb, konzervatív szociálpolitikai modellbe tartozó ország nyitott a harmadik országból érkezők befogadására, például Németország (Fassmann et al., 2014). A konzervatív modell képviselői elsősorban a képzett munkaerőt keresik, viszont a képzetlen munkavállalók foglalkoztatotti aránya is évről évre növekszik, tehát a rendszer lényegesen nyitottabb, mint az északi országokban. A kontinentális modell migrációs politikája gazdasági mutatókban mérve sikeres – lásd Németország és Ausztria – ez a tendencia pedig jó hatással lehet úgy a jóléti állam működtetésére, mint annak hosszú távú fenntartására abban az esetben, ha a beáramló munkavállalók integrációja megfelelő, a helyi munkaképes korú népesség pedig alaphoz alkalmas a munkaerőpiaci igények kielégítésére. Mindkét feltétel teljesülése a sikeres jóléti politika, azon belül is a szociális befektetési politika függvénye, a következőkben tehát azt vizsgáljuk, hogy mennyire fektetnek hangsúlyt a szociális beruházás politikájára a kontinentális országok képviselői.

A szociális befektetés politikája 2000 óta része az Európai Szociális Modellnek a Lisszaboni Stratégia értelmében. A megegyezés szerint az EU a továbbiakban lényegesen intenzívebben kíván befektetni a társadalomba és a humán erőforrásba az európai versenyképesség és a növekedés érdekében (Tóth, 2018). A Lisszaboni Szerződés aláírását követően számos válság, illetve gazdasági visszaesés sújtotta az Unió országait, ennek mentén pedig kérdésessé vált a szociális befektetés hatékonysága és létjogosultsága.

A 2008-as globális válság a többi európai országhoz hasonlóan a konzervatív modell képviselőinek pénzügyi stabilitására is rányomta a bélyegét. Angela Merkel német kancellár 2013-ban a Lisszaboni Stratégiától függetlenül azt nyilatkozta, hogy a recesszió és a globális verseny miatt elsődleges a költségvetési konszolidáció, a folyamat pedig a jóléti juttatások és ezzel együtt a szociális befektetések általános csökkentését vonta maga után.

Hemerijck egy 2023-ban publikált tanulmányában elemezte a megszorítások hatását, és arra az eredményre jutott, hogy sikeres piaci integrációt és gazdasági növekedést nem lehetséges fiskális megszorítások révén elérni (Hemerijck, 2023). A kutató érvként hozza fel, hogy a 2010-es EU-s megszorítások megszakították az euróövezet országainak konvergenciáját, akadályozták a foglalkoztatás és a bérek növekedését, és hozzájárultak a felzárkóztatás alacsony üteméhez. A tanulmány szerint az egyes országok vezetői általánosan 2018-ra jutottak arra a megállapításra, hogy a régió pénzügyi stabilitásának érdekében mindenképp szükség van a költségvetési stabilitásra és a gazdasági konvergenciára az euróövezetben. A döntés hatására az európai országok más és más módon, de elkezdték ismételtelen kiterjeszteni jóléti szolgáltatásaikat. Franciaország és Németország például a társadalmi integrációs politikák eredményes működtetésére fektetett nagyobb hangsúlyt, emellett kiterjesztették a családokat érintő szociális támogatásokat (Hemerijck, 2023).

Szintén a válságot követő költségvetési megszorítások miatt háttérbe szoruló szociális befektetési politikákra hívja fel a figyelmet Ronchi egy 2019-ben publikált kutatásában. A tanulmány azt elemzi, hogy míg a skandináv országok szociális beruházási politikáján át a költségvetési nyomás enyhítésére törekedtek 2008 után, addig a többi európai ország nem követte ezt a tendenciát. A kutatás szerint a legtöbb állam választásra kényszerült a szociális beruházás és a költségvetés védelme között, és a konzervatív modell országainak többsége pedig az utóbbit választotta. Hemerijckhez (2023) hasonlóan Ronchi is rávilágít, hogy a sikeres szociális befektetés nem a költségvetés adta lehetőségek függvénye, eredményeiben mégis kimutatja, hogy a legszegényebb országok szorították vissza leginkább a szociális beruházásokat a válság után, a gazdagabb országok pedig enyhébb megszorító politikát alkalmaztak. A kutatás a kontinentális modell országait a szociáldemokrata és az összes többi modell országai közé helyezte el a szociális beruházást érintő megszorítások skáláján. 2008 után a konzervatív országok is csökkentették a szociális befektetés mértékén, de közel sem olyan mértékben, mint a mediterrán vagy a kelet-közép-európai jóléti modellek képviselői (Ronchi, 2019). Ez a megszorítás pedig nem pusztán a versenyképesség csökkenéséhez, hanem a szegénység növekedéséhez is hozzájárult.

Összességében a fenti szakirodalom alapján azt láthatjuk, hogy 2008–2018 között a konzervatív országok képviselői a korábbiakhoz mérten szűkítettek a szociális befektetést érintő szolgáltatásokon, azóta ez a tendencia viszont – bár lehet, csak átmenetileg –, visszafordulni látszik. Hemerijck, Plavgo és Ronchi 2023-ban publikált kutatásukban azt elemzik, hogyan vált a szociális beruházás politikája ellenlábasává a COVID-19-járvány kedvezőtlen gazdasági hatásainak. A kutatók szerint míg a neoliberális szemléleten alapuló piac a korábbiakban kikényszerítette a jóléti állam visszaszorítását, addig a

COVID-19-járvány hatására a piac számára is a szociális beruházás politikájának térnyerése vált kívánatosná. A tanulmány szerint a fokozott állami jelenlét nagyban hozzájárult a munkanélküliségi kockázatok enyhítéséhez, a közös uniós adósság csökkentéséhez és a gazdaság újraindításához. A szociális befektetés politikájának térnyerése a fenti tanulmányokhoz hasonlóan a konzervatív modell országában volt a leginkább számottevő Európán belül, és a gazdaság újraindítása is ezekben az országokban indult be a leggyorsabban, kivéve a skandináv államokat (Hemerijck et al., 2023).

Az ingadozó intenzitású szociális befektetés okaként ugyanazt a problémát azonosították a fenti kutatók, amelyet a kiterjesztett progresszív adózás ellenlábasaként is diagnosztizáltunk, ez az elv pedig nem más, mint a korábbiakban problémaként definiált neoliberalis ideológia terjedése.

Az adópolitika megreformálását érintő kutatásunk során azt a megállapítást tettük, hogy számos tanulmány érvel a reformok mellett, viszont annál kevesebb ország ülteti át a közgazdászok és szociálpolitikusok által megfogalmazott intézkedéseket a mindennapi hatalomgyakorlásba.

Számos kutató hívja fel a figyelmet a gazdasági és tőkenövekedés aránytalanságára és mindannyian az adópolitika megreformálásában látnák a jövőbeli megoldást.

Piketty alternatívaként ajánlja a progresszív vagyoadót, az örökösödési adó átalakítását, a vezetői bérek csökkentését, illetve a globális együttműködést az adópolitikák terén, mivel ezek a változások segítenék meggátolni a globális vagyon koncentrálódását, az egyenlőtlenségek növekedését, és elősegítenék az igazságosabb újraelosztást a társadalmon belül (Piketty, 2013).

Pikettyhez csatlakozva szintén az egyenlőtlenségek mérséklésével kapcsolatos tizenkét javaslatot fogalmaz meg Atkinson. A kutató az elemzés során Piketty adataira támaszkodva vizsgálja az egyenlőtlenségek dinamikáját, majd alternatívákat fogalmaz meg azok mérséklésére. Atkinson megoldási alternatívái közt szerepelnek az oktatáspolitikát, gazdaságpolitikát, és közfoglalkoztatást érintő javaslatok is. Emellett a tanulmány hangsúlyozza a progresszív adózás, az örökösödési adó és a vállalati adók mértékének felülvizsgálatát (Atkinson, 2014).

Atkinsonhoz és Pikettyhez hasonlóan az adópolitika teljes megreformálását kínálja megoldási javaslatként Joseph Stiglitz is, aki egy 2014-ben publikált tanulmányában számos reformalternatívát sorakoztat fel a fenntartható gazdasági növekedés és az egyenlőtlenségek mérséklése érdekében. Stiglitz kutatásában kiemeli, hogy a költségvetési válságok nem gazdasági, hanem politikai hibák következményei, és meglátása szerint ezek a válságok megfelelő adópolitika folytatása mellett elkerülhetők lennének (Stiglitz, 2014).

Függetlenül a progresszív adózás mellett felsorakoztatott számos érvtől, az elemzett tanulmányok mentén nem látunk politikai törekvést a konzervatív adópolitika megreformálásának irányába. A jelenség oka a már korábbiakban említett neoliberális ideológia és a foglyul ejtett állam jelenségének térnyerése.

A fentiekből adódóan összességében elmondhatjuk, hogy a kontinentális jóléti modell országai a gyakorlatban két megoldási alternatíva közül választhatnak. Ez a két opció pedig nem más, mint a migrációs politika és a szociális befektetés politikája. Ezzel együtt

mindkét esetben változó tendenciák figyelhetők meg a konzervatív szociálpolitikai modell országában.

A migrációs politika szempontjából azt láthatjuk, hogy a kontinentális jóléti modell képviselői egyre nyitottabbak a kelet-közép-európai és a harmadik országból érkező munkavállalók befogadására. Ez a nyitottság láthatóan magasabb szintű, mint az északi jóléti államokban. A megfigyelhető tendencia oka többek között az is lehet, hogy a konzervatív jóléti államok munkaerőpiaci járulékoknak való kitettsége lényegesen nagyobb, mint a szociáldemokrata országoké, a demográfiai krízisükre való megoldás megtalálása ebből adódóan tehát sürgetőbb, mint bármely más európai országnak.

A szociális befektetés változó tendenciájának oka a neoliberalizmus egyre intenzívebb térnyerése a konzervatív értékrendű országokban is. Amikor a piac számára nem indokolt a nagymértékű állami jelenlét, a szociális befektetési politikák intenzitása csökken. Amikor a piac megmentéséhez szükség van az állami beavatkozásra – lásd a COVID-19 időszakát – akkor a szociális beruházások mértéke növekedésnek indul. A konzervatív modell országai láthatóan nagyobb mértékben kitettek a mainstream politikai ideológiának, mint az északi modell képviselői. Bár északon is láthatunk változásokat és megszorításokat, azok mértéke meg sem közelíti a konzervatív országok szociális beruházási politikájának ingadozását. Hemerijck, Ronchi és Plavgo 2023-as tanulmányukban azzal a feltételezéssel élnek, hogy a COVID-19-re vagy épp az orosz–ukrán háborúra adott szociálpolitikai válaszok csak ideiglenesek, és az uniós szintű, hosszú távú szociális befektetés politikája az uralkodó politikai ideológia révén még várat magára (Hemerijck et al., 2023).

ÖSSZEGRÖZÉS

Kutatásunk során arra tettünk kísérletet, hogy a nemzetközi szakirodalom elemzése mentén görcső alá vonjuk azokat a jóléti államokat érintő kihívásokat, amelyekkel a konzervatív szociálpolitikai modell országai küzdenek napjainkban. Kihívásként azonosítottuk a demográfiai krízist, a globalizációt és a neoliberális ideológia terjedését. Ezt követően megvizsgáltuk azokat a nemzetközi szakirodalomban leggyakrabban előforduló megoldási alternatívákat, amelyeket a konzervatív jóléti modell országai alkalmaznak, illetve alkalmazhatnak. Ebben az esetben a munkaerőpiaci migrációt, az adópolitika megreformálását és a szociális befektetés politikáját azonosítottuk lehetséges alternatívákként.

Az eredményeink mentén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a neoliberális ideológia intenzív terjedése miatt a konzervatív országok főként olyan opciókat választanak jóléti modellük fenntartására és megreformálására, amelyek egyaránt kedveznek nem pusztán a társadalomnak, hanem a piacnak is, és kevésbé intenzíven alkalmazzák azokat az alternatívákat, amelyek negatív befolyással bírnának a globális tőkés réteg érdekeit illetően. Azt, hogy ez a működés hanyatlást vagy megújulást jelent-e a klasszikus értelemben vett konzervatív modellre nézve, egyetlen kutatás sem konkretizálta. Az elemzett tanulmányok miatt mindenképpen borítékolható, hogy a neoliberális ideológia egyre nö-

vekvő támogatottsága egy olyan társadalmi berendezkedést vetít elő, amelyben a jövedelmi szakadékok egyre mélyebbek, az egyes társadalmi rétegek közti konfliktusok pedig egyre intenzívebbek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abío, G. – Patxot, C. – Sánchez-Romero, M. (2017). The welfare state and demographic dividends. *Demographic Research*, 36, 1453–1490.
<https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.48>
- Atkinson, A. B. (2014). After Piketty? *The British Journal of Sociology*, 65, 619–638.
<https://doi.org/10.1111/1468-4446.12105>
- Brochmann, G. – Dølvik, J. (2018). The welfare state and international migration: The European challenge. Routledge.
- Clarke, J. (2014). The end of the welfare state? The challenges of deconstruction and reconstruction. In: Clarke, J. – Newman, J. (szerk.), *The End of Welfare as We Know It?: Continuity and Change in Western Welfare State Settings and Practices*, 19–34. Policy Press.
- Deeming, C. (2017). The lost and the new ‘liberal world’ of welfare capitalism: A critical assessment of Gøsta Esping-Andersen’s *The Three Worlds of Welfare Capitalism* a quarter century later. *Social Policy and Society*, 16(3), 405–422.
<https://doi.org/10.1017/S1474746415000676>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Fassmann, H. – Kohlbacher, J. – Reeger, U. (2014). The re-emergence of European East-West migration – the Austrian example. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), 39–59.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. University of Chicago Press.
- Garritzmann, J. – Häusermann, S. – Palier, B. (2018). *Welfare states in the knowledge economy: The world politics of social investment*. Oxford University Press.
- Giddens, A. (1999). *The third way: The renewal of social democracy*. Polity Press.
- Hayek, F. A. (1943). The facts of the social sciences. *Ethics*, 54(1), 1–13.
<https://doi.org/10.1086/290368>
- Hemerijck, A. (2013). *Changing welfare states*. Oxford University Press.
- Hemerijck, A. (2023). Social investment agenda setting: A personal note. *International Journal of Social Welfare*, 32(1), 76–85. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12532>
- Hemerijck, A. – Ronchi, S. – Plavgo, I. (2023). Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st century welfare states. *Socio-Economic Review*, 21(1), 479–500. <https://doi.org/10.1093/ser/mwac035>

- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. MIT Press.
- Piketty, T. (2015). *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó.
- Pogátsa, Z. (2022). *A globális elit*. Kossuth Kiadó.
- Poledna, S. – Strelkovskii, N. – Conte, A. – Mazza, J. – Narazani, E. (2024). Economic and labour market impacts of migration in Austria: An agent-based modelling approach. *Comparative Migration Studies*, 12, 18.
<https://doi.org/10.1186/s40878-024-00374-3>
- Potrafke, N. – Ursprung, H. W. (2012). Globalization and gender equality in the course of development. *European Journal of Political Economy*, 28(4), 399–413.
<https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2012.04.001>
- Rehm, P. (2019). *The future of welfare state politics*. Cambridge University Press.
- Segall, S. (2009). A feltételekhez nem kötött jóléti juttatások és a reciprocitás elve. *Esély*, 20(5), 20–47.
- Stiglitz, J. E. (2014). *Reforming taxation to promote growth and equity*. Roosevelt Institute.
- Titmuss, R. (1970). *The gift relationship: From human blood to social policy*. Policy Press.
- Tomka, B. (2004). Az európai szociális modell múltja és jelene – kelet-közép-európai perspektívák. *Esély*, 15(5), 32–53.
- Tomka, B. (2008). *A jóléti állam Magyarországon és Európában a 20. században*. Corvina.
- Tóth, T. (2018). Az európai szociális modell változásai és perspektívái. *Európai Tükör*, 2, 33–50.
- Vartiainen, J. (2017). The future of the European welfare states: The intriguing role of demography? *European View*, 16, 131–139.
<https://doi.org/10.1007/s12290-017-0428-8>
- Webster, J. – Watson, R. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: Writing a literature review. *MIS Quarterly*, 26(2), xiii–xxiii. <https://doi.org/10.2307/4132319>

Az ESG szerepe az esélyteremtésben: Hátrányos helyzetű csoportok társadalmi felzárkózásának támogatása

ACKERMANN TAMÁS¹

ABSZTRAKT

Az ESG-keretrendszer (Environmental, Social, and Governance) az elmúlt években kiemelt figyelmet kapott a fenntarthatóságot célzó vállalati stratégiák megvalósításában, különös tekintettel a társadalmi igazságosság és a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatásának előmozdítására. A tanulmány középpontjában az a kérdés áll, hogy az ESG milyen mértékben képes eszközként szolgálni a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésében, valamint hogyan járul hozzá az érintett csoportok gazdasági és társadalmi helyzetének javításához. Az ESG társadalmi dimenziója magában foglalja a diszkriminációmentes munkahelyi környezet kialakítását, az esélyegyenlőség előmozdítását, továbbá a helyi közösségek gazdasági és kulturális fejlődésének támogatását. A vállalatok által alkalmazott fenntarthatósági stratégiák képesek lehetnek nemcsak a helyi gazdasági aktivitás serkentésére, hanem hosszú távú társadalmi hatások elérésére is, például a közösségi infrastruktúra fejlesztése, az oktatási lehetőségek bővítése vagy a munkaerőpiacra történő belépés elősegítése révén. Ezek a mechanizmusok azonban csak akkor eredményesek, ha átlátható módon kerülnek megvalósításra, és képesek a helyi társadalmi problémák sajátosságainak kezelésére. A kutatás célja annak feltárása, hogy az ESG hogyan válhat a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi felzárkózás előmozdításának elemévé, ugyanakkor vizsgálja azokat a kihívásokat is, amelyek az ESG-irányelvek gyakorlati alkalmazásával járhatnak. Az eredmények hozzájárulhatnak egy olyan átfogó keretrendszer kidolgozásához, amely nemcsak a társadalmi egyenlőség biztosítását segíti, hanem fenntartható és befogadó gazdasági modelleket is támogat. **KULCSSZAVAK:** ESG, esélyteremtés, fenntartható fejlődés, társadalmi felelősségvállalás, társadalmi felzárkózás

¹ Ackermann T. (2026). Az ESG szerepe az esélyteremtésben: Hátrányos helyzetű csoportok társadalmi felzárkózásának támogatása. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 26–43. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/01>

BEVEZETÉS

A globális gazdasági és társadalmi struktúrák átalakulásával párhuzamosan az ESG (környezeti, társadalmi és vállalatiirányítási szempontok, azaz angolul: Environmental, Social, and Governance) keretrendszer egyre meghatározóbb szerepet tölt be a vállalati fenntarthatósági stratégiák alakításában, különösen a társadalmi felelősségvállalás és a hátrányos helyzetű csoportok integrációja szempontjából. Az ESG különböző dimenziói közül a társadalmi tényezők (Social) azok, amelyek közvetlenül hatást gyakorolhatnak a hátrányos helyzetű közösségek életminőségére, az esélyegyenlőség biztosítására, valamint a gazdasági és társadalmi mobilitás elősegítésére (Erben et al., 2025).

A vállalati fenntarthatósági politikák egyre inkább kiterjednek az inkluzív foglalkoztatásra, a munkahelyi diverzitás növelésére, valamint az olyan társadalmi kezdeményezések finanszírozására, amelyek az oktatás és az egészségügy területén teremtenek lehetőségeket a hátrányos helyzetű csoportok számára (Semet, 2020). Az ESG-alapú befektetések és vállalati stratégiák azonban nem csupán a társadalmi igazságosság előmozdítására szolgálnak, hanem a piaci versenyelőny szempontjából is releváns tényezővé váltak. Egyes kutatások szerint azok a vállalatok, amelyek hatékonyan integrálják az ESG-elveket működésükbe, nemcsak a befektetők körében válnak vonzóbbá, hanem hosszú távon fenntarthatóbb és innovatívabb üzleti modelleket is kialakíthatnak (Puriwat – Tripopsakul, 2022).

Ugyanakkor az ESG társadalmi dimenziójának gyakorlati alkalmazása komoly kihívásokat is eredményez. Az olyan kérdések, mint a vállalati fenntarthatósági jelentések transzparenciája, a valódi társadalmi hatások mérése, illetve a különböző közösségi szereplők bevonása az ESG-stratégiák kidolgozásába, továbbra is jelentős kutatómódszertani problémákat jelentenek (Chan et al., 2022). Emellett a kritikai megközelítések rámutatnak arra is, hogy az ESG-befektetések nem mindig érik el a kívánt hatást, és bizonyos esetekben akár tovább is mélyíthetik a társadalmi egyenlőtlenségeket, ha a vállalati döntéshozatal nem veszi figyelembe a célcsoportok valós igényeit (Torres et al., 2023).

Jelen írás célja, hogy szisztematikus áttekintést nyújtson az ESG társadalmi aspektusának és a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi-gazdasági integrációjának kapcsolatairól, különös figyelmet fordítva arra, hogy a különböző ESG-gyakorlatok milyen mértékben járulnak (és járulhatnak) hozzá a társadalmi esélyegyenlőség előmozdításához. A dolgozat központi kérdése ezért, hogy milyen formákban képes az ESG hozzájárulni a hátrányos helyzetű csoportok gazdasági és társadalmi felzárkózásához. A dolgozat továbbá arra is választ keres, hogy az ESG-stratégiák mely elemei bizonyulnak a leghatékonyabbnak a társadalmi mobilitás szempontjából, valamint hogy milyen akadályok és kihívások nehezítik ezen stratégiák gyakorlati megvalósítását. A szakirodalom áttekintésén és az empirikus kutatások eredményein keresztül a dolgozat célja az ESG társadalmi hatásainak mélyebb megértése, különös tekintettel a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi felzárkóztatására irányuló vállalati és szakpolitikai kezdeményezések sikerességére.

MÓDSZERTANI KERETEK AZ ESG TÁRSADALMI DIMENZIÓJÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ

Jelen tanulmány a szisztematikus irodalmi áttekintés módszertanára épül, amelynek célja az ESG-keretrendszer társadalmi dimenziójának elemzése, különös tekintettel arra, hogy az ESG-alapú vállalati stratégiák milyen hatást gyakorolnak a hátrányos helyzetű csoportok gazdasági és társadalmi integrációjára. A kutatás arra is választ keres, hogy milyen akadályok és kihívások nehezítik az ESG társadalmi dimenziójának gyakorlati alkalmazását. A kutatás során a PRISMA-irányelvek (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) szerint elemeztem a szakirodalmi forrásokat (Page et al., 2021), amely biztosítja a szisztematikus, átlátható és reprodukálható adatgyűjtési és elemzési folyamatot. A szakirodalmi áttekintés során több nemzetközi tudományos adatbázisra támaszkodtam, beleértve a Scopus, a Web of Science, a Google Scholar, a ScienceDirect és az MDPI Sustainability adatbázisait. A releváns szakirodalom azonosításához gondosan megtervezett keresési stratégiát alkalmaztam, amely során kulcsszavak és Boole-operátorok kombinációjával szűrtem a találatokat. A keresési kifejezések az ESG társadalmi aspektusára összpontosítottak, így a következő kifejezések kerültek alkalmazásra:

- „ESG”
- „ESG” és „Hungary”
- „Environmental, Social, Governance”
- „ESG” és „social impact”
- „ESG” és „disadvantaged groups”
- „ESG” és „economic inclusion”
- „ESG” és „CSR”
- „ESG” és „corporate responsibility”
- „ESG” és „social mobility”
- „ESG” és „hátrányos helyzet”

Az elemzés időszerűségének biztosítása érdekében kizárólag az elmúlt hat évben (2020–2025) megjelent tudományos publikációkat vettem figyelembe. A kutatásba kizárólag olyan publikációk kerültek be, amelyek az ESG társadalmi dimenziójának hatását vizsgálják a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi és gazdasági mobilitására, valamint empirikus vagy elméleti elemzést tartalmaznak a vállalati ESG-stratégiák alkalmazásáról.

A fent említett szempontok alkalmazását követően végül 28 tanulmány került beválogatásra a szisztematikus áttekintésbe, ebből 19 angol nyelvű és 9 magyar nyelven írt tanulmány.

A NEMZETKÖZI ESG SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A szakirodalmi áttekintés célja, hogy felmérje, milyen lehetőségeket jelent az ESG a hátrányos helyzetű csoportok integrációjára. Ennek első lépése, hogy áttekintsük, mi is az ESG, valamint hogyan alakult annak eddigi története. Az ESG célja, hogy a vállalatok működése integrálja a környezeti fenntarthatóságot, a társadalmi egyenlőség előmozdítását és az átlátható, etikus irányítási gyakorlatokat.

Az ESG (környezeti, társadalmi és vállalatiirányítási szempontok) szempontrendszer egy olyan értékelési keretrendszer, amely arra szolgál, hogy a vállalatok működését ne csupán pénzügyi, hanem fenntarthatósági és etikai szempontok alapján is meg lehessen ítélni (Alsayegh et al., 2020). Az ESG nem kötelező erejű jogszabály, hanem önkéntes elvek gyűjteménye: alapjait az ENSZ 2004-ben fektette le a „Who Cares Wins” jelentésben, majd az elvek intézményes kerete a 2006-ban létrehozott Felelős Befektetés Elvei (UN-PRI) formájában öltött testet, amelyhez mára több ezer intézményi befektető csatlakozott világszerte (Migliorelli, 2021). A rendszer három pillérből áll: a környezeti dimenzió a vállalat ökológiai lábnyomát vizsgálja, a társadalmi dimenzió a munkavállalókkal, közösségekkel és emberi jogokkal való bánásmódot, míg a vállalatiirányítási dimenzió az átlátható és etikus döntéshozatali struktúrákat értékeli. Az ESG-értékelések alapján a befektetők, szabályozók és egyéb érdekelt felek megítélhetik, hogy egy vállalat valóban felelős és fenntartható módon működik-e, ezzel lehetőséget teremtve arra, hogy az értékelési szempontok túlnyúljanak a hagyományos (pusztán) pénzügyi mutatókon (Li et al., 2021).

Pedro Matos (2020) tanulmánya elemzést nyújt az ESG-szempontok befektetési döntésekbe való beépítéséről. Matos kiemeli, hogy az ESG-alapú befektetés az elmúlt években egyre nagyobb szerepet kapott a tőkepiacokon, különösen az intézményi befektetők körében. Bár az ESG-befektetések pontos mértékét nehéz számszerűsíteni, a globális fenntartható befektetések 2018-ra elérték a 30 ezer milliárd amerikai dollárt. A szerző részletesen vizsgálja az ESG-befektetések pénzügyi hozamokkal való kapcsolatát, amely azonban továbbra is vitatott kérdés. Egyes kutatások szerint az ESG-szempontok figyelembevétele javítja a pénzügyi teljesítményt, míg mások szerint csökkenti a befektetők hozamait. A tanulmány egyik központi kérdése, hogy az ESG-befektetések valóban fenntartható értékteremtést biztosítanak-e, vagy inkább egy piaci trendet tükröznek, amelyet az intézményi befektetők reputációs és szabályozási nyomásra követnek.

Az ESG-rangsorolási rendszerek és adatok minőségével kapcsolatos problémák is jelentős kihívást jelentenek a jelenség megértésében, hiszen az eltérő módszertanok használata miatt a vállalatok ESG-teljesítményének objektív összehasonlítása nehézségekbe ütközik. Az ESG-befektetések különösen az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatok miatt kerültek a figyelem középpontjába, mivel a globális pénzpiaci szereplők egyre inkább felismerik az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés szükségességét. Matos (2020) kiemeli továbbá, hogy az európai szabályozás jóval ambiciózusabb, mint az Egyesült Államokban alkalmazott szabályozás, ahol továbbra is vita tárgyát képezi, hogy az intézményi befektetőknek mennyire kell figyelembe venniük az ESG-szem-

pontokat a pénzügyi teljesítmény maximalizálása mellett. A szerző kitér az intézményi befektetők növekvő szerepére is, különösen a világ három legnagyobb indexkezelőjének (BlackRock, Vanguard és State Street) a befolyására, amelyek jelentős részvénytulajdonosokat birtokolnak a legnagyobb nyilvános vállalatokban. Ez a tulajdonosi koncentráció felveti a kérdést, hogy az indexalapok passzív tulajdonosok maradnak-e, vagy aktív szerepet vállalnak a vállalatirányítás ESG-szemponthoz való alakításában. Matos kritikusan elemzi az ESG-befektetések jelenlegi helyzetét, megkérdőjelezve azok hosszú távú hatékonyságát és a vállalatok tényleges elköteleződését a fenntarthatóság iránt. A tanulmány azt hangsúlyozza, hogy az ESG-befektetések továbbra is dinamikusan fejlődnek, de számos nyitott kérdés vár még tudományos vizsgálatra a témában, különösen az ESG-értékelések megbízhatósága és a fenntarthatósági törekvések valós gazdasági hatásai tekintetében.

Alsayegh, Rahman és Homayoun (2020) tanulmánya az ázsiai vállalatok ESG-jelentéseinek hatását vizsgálja a vállalati fenntarthatósági teljesítmény (EES: gazdasági, környezeti és társadalmi teljesítmény) alakulására 2005 és 2017 között. Az eredmények azt mutatják, hogy az ESG-jelentések részletes alkalmazása szignifikánsan javítja a vállalatok fenntarthatósági teljesítményét, különös tekintettel a társadalmi és környezeti dimenziókra, amelyek közvetlenül hozzájárulnak a gazdasági fenntarthatósághoz is. A szerzők a stakeholder-elmélet és a közös értékteremtés elmélete alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az ESG-beszámolók nyilvánosságra hozatala fokozza a vállalati átláthatóságot, növeli a befektetői bizalmat és versenyelőnyt biztosít a piacon. Az elemzés továbbá rávilágít arra is, hogy az ázsiai vállalatok ESG-jelentési gyakorlata elmarad az európai normáktól, így további szabályozási és szakmai standardok bevezetése szükséges a térségben a fenntarthatósági célok eléréséhez. A kutatási eredmények ellenben megerősítik, hogy az ESG-fókuszú vállalatok hosszú távon nem csupán társadalmi és környezeti előnyöket generálnak, hanem gazdasági értelemben is fenntarthatóbb működést biztosítanak.

Bár az ESG-elvek alkalmazása számos pozitív társadalmi hatással járhat, az empirikus adatokon alapuló tanulmányok egy része kritikusan értékeli az ESG-kezdemenyzések tényleges eredményességét. Semet (2020) tanulmánya arra mutat rá, hogy az ESG-jelentésekben közölt társadalmi hatások sok esetben nem mérhetők megfelelően, és a vállalatok gyakran hajlamosak túlértékelni társadalmi szerepvállalásuk mértékét. A kutatás szerint az ESG-alapú jelentések átláthatóságának és hitelességének növelése érdekében további szabályozási intézkedésekre és standardizált mérési módszerek alkalmazására lenne szükség.

Anona Armstrong (2020) tanulmánya az ESG-szemponthoz és az etikus döntéshozatal közötti összefüggéseket vizsgálja. A szerző hangsúlyozza, hogy a fenntarthatóság nem csupán gazdasági, hanem erkölcsi kérdés is, amelyben a vállalatoknak figyelembe kell venniük a környezeti, társadalmi és irányítási szempontokat. Az ENSZ 17 Fenntartható Fejlődési Célját (SDG) tekinti a fenntarthatósági teljesítmény mérésének alapjául. A tanulmány különbséget tesz az erkölcs és az etika között: míg az erkölcs társadalmi szokásokhoz kötődik, az etika a helyes cselekvés rendszerszintű mérlegelése. Armstrong bemutatja a főbb etikai elméleteket is (például a következményelvű és kötelességelvű megkö-

zelítéseket), valamint a stakeholder-elméletet, amely szerint a vállalatok felelősek minden érintett érdekeinek figyelembevételéért. A szerző kiemeli, hogy az etikai szempontokat be kell építeni a vállalati fenntarthatósági döntésekbe, mivel a jogi szabályozás önmagában nem elég a komplex dilemmák kezeléséhez. Az etikai döntéshozatali modellek, a proaktív problémakezelés és a stakeholder-elemzés segítik a vállalatokat abban, hogy felelős, igazságos döntéseket hozzanak. Armstrong szerint a vállalatok hosszú távú versenyképessége és reputációja is múlhat ezen.

Li és munkatársainak (2021) kutatása átfogó áttekintést nyújt az ESG-kutatások fejlődéséről és jövőbeli irányairól. A tanulmány bibliometriai elemzést és a szisztematikus áttekintés (systematic review) módszerét alkalmazva vizsgálja az ESG elméleti alapjait, a dimenziók közötti kölcsönhatásokat, az ESG gazdasági következményeit, kockázatkezelési szerepét és mérési módszereit. A szerzők kiemelik, hogy az ESG a hosszú távú értékteremtés és a fenntartható fejlődés eszköze, amely integrálja a környezeti, társadalmi és vállalatiirányítási szempontokat az üzleti döntéshozatalba. A tanulmány feltárja az ESG-kutatások jelenlegi hiányosságait is, különösen a mérési standardok és a dimenziók közötti összefüggések vizsgálatában, és javaslatokat tesz a jövőbeni kutatási fókuszokra.

Aksoy és munkatársainak (2022) kutatása azt vizsgálja, hogy az ESG-mutatók miként függenek össze a fogyasztók társadalmi innovációkról alkotott percepciójával, különös tekintettel a szolgáltató szektorban. Az eredmények azt mutatják, hogy az ESG-mutatók és a fogyasztói megítélés között nincs erős kapcsolat, sokkal inkább az adott iparág határozza meg a fogyasztók társadalmi innováció észlelését. A szolgáltató vállalatok hátrányban vannak a termékeket előállító vállalatokkal szemben, mivel ESG-intézkedéseik kevésbé érzékelhetők a fogyasztók számára. Az ESG-jelentések elsősorban a befektetők és a szabályozók számára készülnek, így kevésbé alkalmasak a fogyasztók hatékony tájékoztatására. A tanulmány rávilágít arra, hogy a szolgáltató szektor számára új kommunikációs stratégiákra van szükség a társadalmi innovációk és fenntarthatósági törekvések hatékonyabb bemutatása érdekében.

Xu és munkatársainak (2022) kutatása azt vizsgálja, hogy a részvényesek által kezdeményezett CSR-indítványok elfogadása valóban javítja-e a vállalatok pénzügyi teljesítményét. A szerzők olyan szavazásokat elemeztek, amelyeken egy-egy indítványt csak kis különbséggel fogadtak el vagy utasítottak el. Ez a módszer lehetővé teszi az oksági összefüggések azonosítását. Az eredmények szerint a CSR-indítvány elfogadása rövid távon szignifikánsan növeli a vállalat részvényárfolyamát a szavazás napján, azonban hosszú távon nem vezet jobb működési mutatókhoz. A szerzők szerint ennek magyarázata, hogy a CSR-elköteleződés sok esetben külső nyomásra (pl. befektetői vagy szabályozói elvárásokra) jön létre, és inkább szimbolikus gesztusként funkcionál, mintsem tényleges stratégiaváltásként.

Becchetti és munkatársai (2022) amellett érvelnek, hogy az ESG társadalmi dimenziójának tudatos, relációs megközelítése (különösen az esélyegyenlőség, a részvétel, a bizalom és a munkavállalói jóllét erősítése) nemcsak társadalmi, hanem gazdasági szempontból is kedvező lehet. A szerzők szerint az inkluzívabb vállalati gyakorlatok hosszabb

távon hozzájárulhatnak a fenntarthatóbb vállalati működéshez és a jobb szervezeti teljesítményhez.

Az ESG társadalmi dimenziójának hatásmechanizmusait vizsgáló kutatások hangsúlyozzák, hogy az ESG-alapú vállalati stratégiák különböző formái eltérő hatással lehetnek a hátrányos helyzetű közösségekre. Chan és munkatársai (2022) megállapították, hogy az ESG és az ENSZ fenntartható fejlődési céljai közötti együttműködés révén a helyi közösségek fenntartható fejlődése jelentősen növelhető, ugyanakkor az ESG-megvalósítási stratégiák hatékonysága erősen függ a helyi gazdasági és kulturális környezettől. A kutatás szerint az ESG és a társadalmi hatások közötti kapcsolat leginkább az olyan vállalati kezdeményezések esetében mutatkozik meg, amelyek az oktatás, a készségfejlesztés és a munkahelyteremtés támogatására irányulnak.

Torres és munkatársai (2023) megállapították, hogy a vállalatok ESG-stratégiáinak sikeressége nagyban függ a szervezeti struktúrától, a vállalatvezetés elkötelezettségétől, valamint a fenntarthatósági célok integrációjától a hosszú távú üzleti stratégiába. A kutatás szerint a vállalatok egy része az ESG-t elsősorban marketingeszközként használja, miközben a tényleges társadalmi hatások másodlagos szerepet kapnak.

A vállalati ESG-gyakorlatok és az innováció kapcsolatát elemzi Kim és munkatársainak (2024) kutatása, amely 14 347 vállalat-év megfigyelést vizsgált meg globális adatbázisok alapján. Az eredmények szerint a pozitív környezeti és társadalmi aktivitások a vállalatok részéről szignifikánsan hozzájárulnak az innovációk hatékonyságához. A cégek, amelyek proaktívan reagálnak a környezeti kihívásokra vagy a társadalmi felelősségvállalási kérdésekre, jellemzően nagyobb arányban fejlesztenek új termékeket és szolgáltatásokat is. Ugyanakkor a vállalatirányítási dimenzió esetében ellentmondásos eredmények születtek: a negatív irányú vállalatirányítási indikátorok (például vitatott beruházások vagy irányítási problémák) meglepő módon pozitív összefüggést mutattak az innovációkkal. Ez a jelenség arra utal, hogy a vállalatok kockázatosabb, de innovációt ösztönző stratégiákat követhetnek akkor, ha a vállalatirányítás kevésbé restriktív. A tanulmány alátámasztja, hogy az ESG-tevékenységek és az innovációk összefüggése összetett, különösen a vállalatirányítási dimenzió esetében további kutatások szükségesek.

Dicuonzo és munkatársainak (2024) empirikus kutatása 180 európai és amerikai bank adatain vizsgálja a fintech (pénzügyi technológiák) fejlettségének és az ESG-teljesítménynek az összefüggését. A szerzők saját fejlesztésű pénzügyi technológia (fintech) indexet alkalmaznak, amelyet a bankok éves jelentéseinek szövegelemzésével állítottak elő. Eredményeik szerint a fintech technológiák fejlettsége szignifikánsan javítja a bankok ESG-értékelését. A tanulmány továbbá igazolja, hogy a független igazgatók és a nemi diverzitás pozitív összefüggést mutatnak az ESG-teljesítménnyel, míg az igazgatótanács mérete nem bizonyul érdemi tényezőnek.

Gidage és Bhide (2024) tanulmányukban a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási dimenziók, valamint a gazdasági növekedés szerepét vizsgálják a fenntartható fejlődési célok elérésében fejlődő országokban. A kutatás 12 ország paneladatait elemzi 2010 és 2022 között a Panel ARDL módszer alkalmazásával, külön vizsgálva az ESG-tevékenységek rövid- és hosszú távú hatásait. Az eredmények szerint mindhárom ESG-pillér pozi-

tívan járul hozzá az SDG-k teljesítéséhez. Emellett a gazdasági növekedés is jelentős szerepet játszik a fenntartható fejlődési célok előmozdításában. A kutatás kiemeli, hogy az ESG-elvek és a gazdasági növekedés integrált alkalmazása kulcsfontosságú a fejlődő országok fenntartható fejlődési stratégiáiban, hangsúlyozva a vállalatok és a kormányzati szereplők közös felelősségét a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés elősegítésében.

Xu és Zhao (2024) tanulmányukban egy kínai energiaipari ESG-értékelési rendszer kidolgozását és empirikus vizsgálatát végzik el a fenntartható és minőségi fejlődés célkitűzései tükrében. Az ESG fogalmát a kínai energiaipar sajátosságaira lokalizálva határozták meg, figyelembe véve az innovációk, koordináció, környezettudatosság, nyitottság, újraelosztás és biztonság elveit. A kutatás során 79 kulcsszennyező energiaipari vállalat ESG-teljesítményét értékelték a 2021-es adatok alapján. Az értékelési modell három fő lépésből állt: Delphi-módszerrel kidolgoztak egy 3 célból, 14 kritériumból és 40 mutatóból álló ESG-indexrendszert, amelyben az AHP-entrópia kombinációs súlyozási módszerrel határozták meg az indexek súlyait; míg a TOPSIS-módszert alkalmazták az ESG-teljesítmény kiértékelésére. Az eredmények szerint a társadalmi felelősségvállalás súlya a legnagyobb, ezt követi a környezeti és a vállalatirányítási dimenzió. A vizsgált 79 kínai energiaipari vállalat összesített ESG-teljesítménye a TOPSIS-módszer alapján átlagosnak bizonyult. A három pillér közül a vállalatirányítás teljesítménye volt a leggyengébb, és a dimenziók fejlettségi szintje a vállalatok körében jellemzően kiegyensúlyozatlan volt, azaz az egyes cégek ritkán értek el egyformán erős teljesítményt mindhárom területen.

A HAZAI ESG SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

Dudás Fanni és Naffa Helena (2021) tanulmánya az ESG-mutatók szerepét vizsgálja a vállalatok válságállóságában a Covid-19-világjárvány első hulláma során, különös tekintettel arra, hogy ezek a fenntarthatósági tényezők milyen mértékben járulnak hozzá a vállalatok pénzügyi stabilitásához egy globális gazdasági sokk idején. Az empirikus elemzés az MSCI World Index közel ezer vállalatának adatait dolgozza fel, amely során lineáris regressziós modellek és Owen-Shapley-dekompozíció segítségével értékeli az ESG-mutatók és a pénzügyi teljesítmény közötti összefüggéseket. Az eredmények arra utalnak, hogy bár az ESG-mutatók nem tekinthetők abszolút védelmet nyújtó tényezőknél a vállalati válságállóság szempontjából, azok statisztikailag szignifikáns szerepet játszanak a vállalatok ellenállóképességének előrejelzésében. Kiemelkedik az ESG-menedzsment pontszám jelentősége, amely a válságtűrő képesség egyik releváns előrejelzőjének bizonyult, ugyanakkor az ESG-teljesítmény és a részvényhozamok közötti kapcsolat nem egyértelmű.

Az ESG-rendszerek fejlődése kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az ESG-tényezők hosszú távú értékteremtéshez való hozzájárulása nem kizárólag önálló kategóriaként értelmezhető. Edmans (2023) rámutat arra, hogy az ESG-szempontok lényegében nem különböznek más, fontos vállalati értékteremtő tényezőktől, mint például a menedzsment

minősége vagy a vállalati kultúra. Álláspontja szerint az ESG egyszerre rendkívül fontos és nem tekinthető önállóan kiemelt tényezőnek. Fontos, mert befolyásolja a vállalatok hosszú távú pénzügyi és társadalmi teljesítményét, ugyanakkor nem különleges, mert nem áll magasabb szinten más értékteremtő tényezőknél.

A magyarországi ESG-szabályozás fejlődése az elmúlt években új szintre lépett az ESG törvény (2023. évi CVIII. törvény) elfogadásával, amely a fenntarthatósági elvárásokat kiterjeszti a közérdeklődésre számot tartó vállalatokra. A szabályozás célja, hogy elősegítse a vállalatok környezeti, társadalmi és vállalatirányítási teljesítményének átlátható és összehasonlítható bemutatását. A hazai kutatások alapján a megfelelően implementált ESG-keretrendszerek nemcsak a megfelelési kötelezettségek teljesítését segítik elő, hanem hosszú távon a vállalati profitot, az innovációs kapacitást és a piaci bizalmat is erősíthetik. Az ESG-beszámolók legelterjedtebb standardja Magyarországon a GRI (Global Reporting Initiative), de emellett elterjedt az EU taxonómia, valamint a TCFD- és a SASB-keretrendszerek alkalmazása is. A hazai vállalatok többsége már készít fenntarthatósági vagy ESG-jelentést, illetve annak előkészítésén dolgozik, így egyértelmű fejlődés figyelhető meg az ESG-teljesítmény transzparens közlésében (Szendrey et al., 2024a).

Takács (2024) szerint az ESG-keretrendszer alkalmazása előmozdítja az átláthatóságot, a felelős vállalatirányítást és a társadalmi bizalom erősödését is. A hazai kutatások megerősítik, hogy a fenntarthatósági jelentések nem csupán kommunikációs eszközként funkcionálnak, hanem a hosszú távú értékteremtés és versenyelőny biztosításának kulcselemei is. A jelentéstételi gyakorlatok fejlődése (különösen a GRI-szabvány alkalmazása mentén) hozzájárul a vállalatok környezeti és társadalmi teljesítményének nyomon követéséhez és összehasonlíthatóságához. A vállalatok számára a szabályozói környezet is egyre nagyobb ösztönzést jelent, különösen az EU fenntarthatósági irányelvei és a magyar ESG törvény kapcsán. A jelentéstétel ugyanakkor nem kizárólag a megfelelésről szól: a jelentéskészítési folyamatok minőségi javítása és a vállalati stratégiai célokkal való összhang biztosítása révén érdemben hozzájárulhat a fenntartható működés megvalósításához. A tanulmány rámutat, hogy a transzparens működés, a belső kontroll-mechanismusok fejlesztése és a fenntarthatósági célkitűzések teljesítése közötti kapcsolat szoros, és mindez pozitív hatással van a vállalat hosszú távú értékére és reputációjára (Takács, 2024).

Szendrey és munkatársai (2024b) tanulmányukban a hazai bankszektor és vállalati szféra ESG- és fenntarthatósági jelentéstételi gyakorlatának vizsgálata alapján megállapítják, hogy ugyan a piaci szereplők részletes beszámolókat tesznek közzé fenntarthatósági céljaikról és eredményeikről, a jelentések tartalmilag több ponton hiányosak. A bankok esetében hiányzik a finanszírozott ágazatok környezeti terhelésének elemzése, így nem átlátható, hogy a hitelezési portfólió milyen mértékben járul hozzá a karbonintenzív szektorok fenntartásához. Tanulmányukban felhívják a figyelmet arra, hogy az ESG-jelentések hatékonysága szempontjából kulcsfontosságú lenne a teljes életciklusra vonatkozó környezeti hatások integrálása is, valamint az iparági kibocsátások figyelembevétele a kockázatok azonosításakor. Bár az uniós szabályozás és a befektetői elvárások egyre erőteljesebb ESG-kompatibilitást követelnek meg, a jelenlegi jelentési sztenderdek nem

biztosítanak megfelelő módszertani keretet a közvetett környezetterhelések számbavételéhez. Ennek következtében a vállalati jelentések (még ha formálisan megfelelnek is a szabályozói elvárásoknak) torz képet nyújthatnak a valós környezeti terhelésről, akadályozva ezzel az ESG-keretrendszer célkitűzéseinek teljesülését.

Egy, a hazai vállalkozások ESG-teljesítményének helyzetét vizsgáló legfrissebb empirikus kutatás szerint a magyar cégek jelentős része nem komplex, holisztikus ESG-szemlélet alapján működik, hanem jellemzően egy-egy területre fókuszál (Szabó et al., 2024). Az OPTEN ESG Index adatai alapján a vállalatok főindexe átlagosan 6,43, azonban az alindexek értékei jelentős eltéréseket mutatnak. A környezeti dimenzióban a leggyengébb az átlag (5), a társadalmi szempontok esetében 6,57, míg a vállalatirányítási alindex átlagosan 7,73 pontot ért el. Az alindexek közötti korreláció gyenge, ami azt jelzi, hogy a cégek nem egységes ESG-stratégiát követnek. Ágazati bontásban a szolgáltató és kereskedelmi vállalatok ESG-teljesítménye a legjobb, míg a mezőgazdasági és építőipari cégek lemaradnak, különösen környezeti szempontból. A vállalatméret szintén eltérő mintázatokat mutat: a kisebb cégek környezeti indexe jobb, de a nagyvállalatok a vállalatirányítás terén jobban teljesítenek. A pénzügyi teljesítmény és az ESG pontszámok között ugyanakkor nincs egyértelmű pozitív kapcsolat. Területi szempontból Budapest vezet az ESG-indexekben, főként a szolgáltató szektor dominanciája miatt, míg a vállalatirányítási mutatóban az ország többi régiója is hasonlóan teljesít. A kutatás arra hívja fel a figyelmet, hogy a hosszú távú versenyképesség érdekében a magyar vállalkozásoknak stratégiai szinten kell integrálniuk az ESG-szempontokat, és ki kell használniuk a fenntarthatóságban rejlő gazdasági potenciált (Szabó et al., 2024).

Reizingerné Ducsai Anita és Hajdu Tibor Zoltán (2024) tanulmánya alapján a fenntarthatóság gazdasági jelentőségének megítélése továbbra is ellentmondásos kérdés a tudományos diskurzusban. Empirikus vizsgálatuk eredményei alapján az ESG-pontszám és a vállalatok működése, valamint számvitelalapú értékelése között nem azonosítható szignifikáns kapcsolat. A szerzők hipotézise szerint az ESG-teljesítménynek közgazdasági értelemben értékteremtő szerepe lehetne, ám az eredmények ezt nem támasztották alá. Megállapításuk megerősíti Bradford Cornell és Aswath Damodaran (2020) kritikáját, miszerint az ESG-teljesítmény csak olyan vállalatok esetében érvényesül érdemben, amelyek egyébként is jól működnek, és a fenntarthatósági minősítések körüli diskurzus inkább a tanácsadói és pénzügyi szektor szereplőinek generál hozzáadott értéket. A vizsgálatban 182 vállalati ESG-adat került feldolgozásra iparági és földrajzi szűkítés nélkül. A szerzők hangsúlyozzák, hogy hosszú távon (különösen a fenntarthatósági jelentések egységes, például az ESRS-sztenderdek szerinti elkészítésével) az ESG-mutatók mérhetővé és relevánssá válhatnak a vállalati érték szempontjából is. További kutatásaik célja annak feltárása, hogy mely ESG-dimenziók gyakorolnak nagyobb hatást a befektetői döntésekre, illetve mely szegmensek esetében jelenik meg markánsan az ESG-alapú értékelés gazdasági jelentősége.

Bujtár (2024) tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a hazai kis- és középvállalkozások (KKV-k) esetében az ESG-szabályozás fundamentálisan közvetett módon fejti ki hatását. A nagyvállalati megfelelési kötelezettség kiterjed a teljes beszállítói láncra,

így a KKV-k is kénytelenek belépni a kockázatfeltárás, -kezelés és korrekciós intézkedések információs körébe. Bujtár részletesen elemzi a magyar jogszabályi környezetet, és megállapítja, hogy a nemzeti norma (a felelős társaságirányítás (G) szempontjai helyett) elsősorban a társadalmi felelősségvállalásra helyezi a hangsúlyt, ami a definíciós pontosság ellenére konceptuális aránytalanságot eredményez. A KKV-kra nehezedő megfelelési költségek rövid távon terhelők, gazdasági megtérülésük csak közép- és hosszú távon prognosztizálható, amennyiben kialakul az ESG-tudatosság és hozzáférhetők lesznek az ESRS-alapú, egységes uniós keretek. A vállalkozások lemaradásának fő okai a krónikus tőkehiány, a digitalizáció kínálta produktivitási potenciál kiaknázatlansága, az alacsony pénzügyi ismeretszint, valamint a küszöbön álló generációváltás szervezeti kihívásai. Ugyanakkor ezen tényezők együttesen lehetőséget is kínálnak a fenntarthatósági fordulatra, feltéve, hogy az EU és a hazai kormányzat célzott információs, képzési és finanszírozási támogatást nyújt. Bujtár hangsúlyozza, hogy a korai, proaktív ESG-alkalmazás versenyelőnnyel jár (növeli a hatékonyságot, a krízisállóságot, és erősíti a munkaerő-megtartó, illetve vonzó képességet), ezért már rövid távon is racionális stratégiai döntés lehet. A jogalkotói trendek alapján a magyar KKV-szektor hosszú távú piaci hozzáféréseinek záloga az ESG-irányú adaptáció.

A fenntarthatóság és a társadalmi felelősségvállalás mára nem csupán önkéntes vállalati törekvések, hanem egyre inkább szabályozói és piaci elvárások tárgyát is képezik. Világos Emese (2024) tanulmányában az ESG-szabályozás hazai és európai hátterét mutatja be, különös figyelemmel az újonnan bevezetett uniós direktívák (CSRD, CSDDD, EU Taxonómia) és a magyar ESG törvény hatásaira. A CSRD 2024-től előírja a nagyvállalatok számára a fenntarthatósági jelentéstételt, amely 2025-től a 250 főnél több munkavállalót foglalkoztató cégekre is kiterjed. A CSDDD irányelv (valamint a német ellátási lánc törvény) az ellátási lánc szereplőinek fenntarthatósági teljesítményét is vizsgálat tárgyává teszi, ezzel közvetetten a KKV-kra is jelentős nyomást gyakorol. A magyar ESG törvény értelmében minden érintett vállalat köteles adatokat szolgáltatni a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága (SZTFH) részére, auditált fenntarthatósági jelentés formájában. A tanulmány kiemeli, hogy a vállalatokat számos kihívás éri: a szaktudás és az erőforrások hiánya, a beszállítói láncok komplexitása és az átlátható adatszolgáltatás nehézségei. Ugyanakkor az ESG megfelelés versenyelőnyt, reputációnövekedést és hosszú távú költségmegtakarítást is eredményezhet. Az ESG tehát nem csupán megfelelési kényszer, hanem stratégiai lehetőség is a hazai vállalatok számára (Világos, 2024).

Gulyás (2024) kvantitatív pilot kutatása a magyar kis- és középvállalkozások körében vizsgálta az ESG-keretrendszer ismertségét, alkalmazási gyakorlatát, valamint az ezekhez kapcsolódó motivációs tényezőket. Az eredmények szerint, noha a megkérdezett vállalkozások több mint 70%-a már hallott az ESG fogalmáról, tényleges ismereteik korlátozottak. Mindössze valamivel több mint 21% rendelkezett érdemi tudással a fogalom tartalmát illetően. A napi működés során az ESG-dimenziók közül elsősorban a környezeti szempontokat veszik figyelembe, míg a társadalmi pillér szempontjai kevésbé gyakorinak bizonyultak. A kutatás rávilágított, hogy a fenntartható vállalati működés melletti elköteleződésben meghatározó szerepet játszanak az önkéntes ösztönzők, különösen a

reputáció javítása és a fogyasztói elvárások, míg a külső befektetői elvárások vagy a jogszabályi megfelelés kevésbé jelentős motivációs tényezők. A vállalkozások többsége ugyan nem rendelkezik ESG-stratégiával, és nem alkalmaz külső ESG szakértőket, ugyanakkor az üzleti terveik egyes elemei már közvetve utalnak a fenntarthatósági célokhoz való igazodásra. Az ESG-jelentéstételhez való hozzáállás ambivalens. Bár a KKV-k 39%-a nem tervezi a jövőben ESG-jelentés készítését, 51% már tervezi annak elkészítését, illetve meg is kezdte a felkészülést, a KKV-k 10%-a pedig már jelenleg is készít ESG-jelentést. Gulyás tanulmányában hangsúlyozza egy egységes ESG-mérési keretrendszer szükségességét, amely segíthetné a fenntartható működés beágyazódását a KKV-k gyakorlatába, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy a rendszer nem járhat jelentős adminisztratív vagy pénzügyi teherrel a korlátozott forrásokkal rendelkező vállalkozások számára (Gulyás, 2024).

Lengyel Orsolya Lili és Harangozó Gábor (2025) tanulmányukban az egyéni ESG-befektetési szándékot befolyásoló pszichológiai és társadalmi tényezőket elemezték a tervezett viselkedés elmélete alapján. 228 fős hazai mintán végeztek strukturális egyenlet modellezést (PLS-SEM), amelyben az attitűdök, szubjektív normák, önhatékonyság és viselkedési korlátok hatását vizsgálták az ESG-befektetési szándéokra. Az eredmények azt mutatják, hogy az általános környezeti attitűdök és a fenntartható befektetésekkel szembeni pozitív hozzáállás szignifikánsan növeli az ESG-alapú befektetések iránti szándékot. A szubjektív normák (különösen a közvetlen társadalmi környezet elvárásai) szintén erős motiváló tényezőként jelennek meg, ahogyan az önhatékonyság érzete is. Ugyanakkor a viselkedési korlátok (például a piaci hozzáférés nehézségei) nem bizonyultak jelentős tényezőnek. Fontos eredményként jelenik meg, hogy a nők körében erősebb ESG-írányultságot találtak.

A szerzők gyakorlati következtetései szerint az ESG-befektetések hazai elterjedését leginkább az attitűdök és a belső meggyőződés erősítése ösztönözheti, különösen edukációs kampányokon keresztül. A kutatás korlátai között említik a nem reprezentatív mintavételt és a keresztmetszeti adatfelvételt, ugyanakkor a validált nemzetközi skálák alkalmazása hozzájárul az eredmények megbízhatóságához. A tanulmány javasolja a jövőbeni longitudinális és kvalitatív vizsgálatokat, valamint a magatartás és a szándék közötti különbségek további feltárását (Lengyel – Harangozó, 2025).

AZ ESG-RENDSZER LEHETSÉGES HATÁSAI A TÁRSADALMI ESÉLYTEREMTÉSRE: ELEMZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarországon az ESG törvény 2024. január 1-jén lépett hatályba, és első körben csak a nagyvállalatokat érinti azáltal, hogy 2025-ben már jelentéstételi kötelezettség vonatkozik rájuk a 2024-es üzleti évre vonatkozóan. Csak azok a nagyvállalatok érintettek a jelentéstételben, amelyeknek a 2023-as évben 20 milliárd forintnál magasabb volt az árbevétele, 10 milliárd forintnál magasabb a mérlegfőösszege és 500 főnél több alkalmazottjuk volt. A jelentéstételre kötelezett nagyvállalatok köre 2026-ra azokkal a vállalatokkal

bővül, amelyek esetében a mérlegfőösszeg 2025-ben meghaladta a 10 milliárd forintot, az árbevétel a 20 milliárd forintot, a foglalkoztatottak száma pedig a 250 főt. Fontos megjegyezni, hogy a jelentéstétel nemcsak a nagyvállalatokat érinti, de beszállítóikat is. A beszállítókat a nagyvállalatoknak szükséges átvizsgálniuk kérdőíves módszerrel. Az érintett nagyvállalatoknak ezentúl minden évben ESG-beszámolót is szükséges készíteniük, valamint átvilágítaniuk a beszállítóikat. A beszámolókat a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága (SZTFH) az ESG-menedzsmentplatformon gyűjti, a beszámolók alapján éves jelentést készít a vállalatokról.

A szakirodalmi áttekintés alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy az ESG-elvek nemcsak környezeti és vállalatirányítási szempontból játszanak kulcsszerepet, hanem jelentős potenciállal bírnak a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésében is, különösen a hátrányos helyzetű csoportok gazdasági és társadalmi felzárkóztatása tekintetében. Az ESG társadalmi pillére keretként szolgálhat olyan vállalati és szabályozási kezdeményezések számára, amelyek célja az esélyegyenlőség biztosítása, a foglalkoztatási hátrányok csökkentése, valamint az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférés elősegítése.

Számos nemzetközi empirikus kutatás mutat rá arra, hogy a vállalatok ESG-stratégiáinak társadalmi hatásai leginkább akkor realizálódnak, amikor azok közvetlenül célozzák a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat. Becchetti és munkatársainak (2022) eredményei alapján az olyan vállalatok, amelyek tudatosan alkalmaznak diverzitást és esélyegyenlőséget támogató programokat, nagyobb arányban járulnak hozzá a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci integrációjához. Ezek az inkluzív HR-stratégiák nemcsak etikai szempontból relevánsak, hanem üzleti értelemben is fenntarthatóbb működéshez vezetnek.

Chan és munkatársai (2022) az ESG és az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai közötti szinergiákat vizsgálva azt találták, hogy a vállalati ESG-kezdeményezések akkor képesek hatékonyan hozzájárulni a társadalmi felzárkózáshoz, ha a helyi közösségi fejlesztésekre, az oktatásra és készségfejlesztésre koncentrálnak. Ezen tényezők jelentősen erősítik a társadalmi mobilitást és a strukturális integráció lehetőségét.

Ezzel együtt a társadalmi hatások mérhetősége és transzparens kommunikációja továbbra is az ESG-rendszerek egyik legnagyobb kihívása. Semet (2020), valamint Torres és munkatársai (2023) is kiemelik, hogy a vállalatok gyakran hajlamosak túlértékelni társadalmi szerepvállalásuk mértékét, miközben az ESG-jelentések nem nyújtanak megfelelő alapot az inkluzív hatások objektív értékelésére. A jelentések szimbolikus funkciója („greenwashing”) így elhomályosíthatja a valós teljesítményt, különösen a hátrányos helyzetű közösségekre gyakorolt hatások esetében.

A probléma abban gyökerezik, hogy az ESG-rangsorolási rendszerek módszertanai sokszor nem reflektálnak a társadalmi szempontból releváns mutatókra, mint például a hátrányos helyzetű célcsoportok elérése vagy a marginalizált csoportok támogatási intenzitása. Ennek megfelelően a társadalmi teljesítményről szóló beszámolók hitelessége, összehasonlíthatósága és következetessége kritikus kérdés.

Az ESG társadalmi potenciáljának kiaknázása erőteljesen függ a szabályozási környezettől és az intézményi struktúráktól. Magyarországon a 2023. évi CVIII. törvény, vala-

mint az uniós CSRD- és CSDDD-irányelvek olyan kiterjesztett felelősségi láncot vezetnek be, amelynek révén a hátrányos helyzetű szereplőket is elérheti az ESG-kompatibilitás követelménye. Az ESG-elvek ugyanis nemcsak a nagyvállalatok közvetlen működésére, hanem a beszállítóikra, alvállalkozóikra is hatással vannak, ezáltal indirekt módon kiterjednek a kis- és középvállalkozásokra is, ahol gyakran a társadalom periferiájára szorult foglalkoztatottak dolgoznak (Bujtár, 2024).

Ezzel összhangban Dudás Fanni és Naffa Helena (2021), valamint Takács (2024) rámutatnak, hogy az ESG-keretrendszer megfelelő implementációja hosszú távon növeli a vállalati rezilienciát, valamint a társadalmi bizalom erősödésén keresztül hozzájárul a társadalmi integrációhoz. A társadalmi pillérnek nemcsak kommunikációs, hanem strukturális jelentősége is van. A vállalatirányítás szintjén hozott stratégiai döntések során az esélyegyenlőségi és befogadási szempontok beépítése jelentheti az ESG valódi társadalmi hasznát.

A hazai kutatások szerint a kis- és középvállalkozások ESG-felkészültsége korlátozott, ugyanakkor a rendszerbe való fokozatos bevonásuk (különösen a nagyvállalatok által elvárt kérdőíves átvilágítás révén) potenciális eszközzé válhat a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci integrációjában (Gulyás, 2024; Világos, 2024). A KKV-k alacsony ESG-tudatosságát sok esetben krónikus tőkehiány és humán erőforrás-problémák okozzák, azonban a szabályozási támogatás és a célzott kapacitásfejlesztés révén a fenntarthatósági fordulat lehetséges, amelyben kiemelt szerep juthat a helyi foglalkoztatás bővítésének és a képzési programok elérhetővé tételének.

A vizsgált szakirodalom alapján az ESG társadalmi dimenziójának valódi hatékonysága azon múlik, hogy a vállalatok mennyire képesek stratégiai szinten integrálni a társadalmi szempontokat, különösen a hátrányos helyzetű célcsoportokat érintően. Az inkluzív munkahelyi gyakorlatok, a közösségi befektetések és a képzési lehetőségek bővítése közvetlen eszközei lehetnek az esélyteremtésnek. Ehhez azonban nem elég az ESG-elvek formális alkalmazása. A vizsgált szakirodalom tanulságai alapján ezért szükségesnek tűnik az átláthatóságot biztosító jelentéstételi standardok fejlesztése, a társadalmi hatásmérés egységesítése (amelyre Semet (2020), valamint Torres és munkatársai (2023) is felhívják a figyelmet), valamint a vállalatok és a közpolitikai szereplők közötti szoros együttműködés.

MEGOLDÁSI JAVASLAT

Az ESG-teljesítmény átláthatóságát és értékelhetőségét célzó új szabályozási környezet (különösen a 2023. évi CVIII. törvény alapján működő jelentéstételi kötelezettségek és az SZTFH által működtetett ESG-menedzsmentplatform) alapvetően adminisztratív és jogi szempontrendszer alapján kezeli a vállalatok fenntarthatósági beszámolóit. Bár ez a keretrendszer szükséges a formai megfelelés biztosításához, az ESG társadalmi pillérének valódi tartalommal való megtöltése (különösen a hátrányos helyzetű csoportok integrációja és felzárkóztatása terén) nem történhet meg a szociálpolitikai szakértelem közvetlen és

intézményesített bevonása nélkül. A szociálpolitika, ezen belül is az esélyteremtés területe rendelkezik azokkal az elméleti és gyakorlati tapasztalatokkal, amelyek szükségesek annak megítéléséhez, hogy egy vállalat ESG-stratégiája milyen módon és mértékben járul hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. Ennek megfelelően szükséges, hogy az SZTFH által összegyűjtött éves ESG-beszámolók értelmezésében és elemzésében részt vegyenek az esélyteremtés szereplői, különösen azok a közintézmények, szakmai műhelyek és civil szervezetek, amelyek bizonyított szakmai kompetenciákkal és tapasztalatokkal rendelkeznek a társadalmi felzárkóztatás és a hátrányos helyzetű célcsoportok támogatása területén.

Az elemzési folyamat multidiszciplináris bővítése nemcsak a beszámolók valós társadalmi hatásainak értékelését teszi lehetővé, hanem biztosítja azt is, hogy az ESG-rendszer ne csupán megfelelési gyakorlat maradjon, hanem tényleges társadalompolitikai eszközzé váljon. A szociálpolitikai szféra bevonása továbbá lehetőséget biztosít arra is, hogy ajánlásokat fogalmazzon meg az ESG-kötelezett vállalatok számára. Ezek az ajánlások olyan szakmailag megalapozott és adaptálható beavatkozási javaslatokat tartalmazhatnak, amelyek segítik a vállalatokat abban, hogy az ESG társadalmi dimenzióját valódi értéktartalommal ruházzák fel. A szociálpolitikai ajánlások alapja lehet például a szociális gazdaság, a mentoráláson alapuló foglalkoztatási modellek, a célcsoport-alapú képzési programok, vagy a közösségi fejlesztéseket támogató vállalati partnerségek alkalmazása.

A hátrányos helyzetű csoportokat érintő integrációs gyakorlatok és a vállalati ESG-stratégiák közötti kapcsolat megerősítése nem csupán társadalmi, hanem hosszú távon gazdasági előnyökkel is jár. A szociálpolitika intézményesített jelenléte az ESG-rendszer társadalmi vetületében garanciát jelenthet arra, hogy a vállalatok társadalmi felelősségvállalása ne formális vagy PR-orientált maradjon, hanem képes legyen reflektálni a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegeinek szükségleteire is. A társadalmi hatások szakszerű értékelése és a jó gyakorlatok megfogalmazása elősegíti az ESG-megfelelés értelmes és célzott tartalommal való megtöltését.

A fenntarthatósági jelentések elemzésének kibővítése tehát nemcsak módszertani kérdés, hanem társadalompolitikai követelmény is. A jövő ESG-rendszereinek sikeressége azon múlik, hogy képesek lesznek-e túllépni a formális megfelelésen, és valódi platformként működni a társadalmi integráció és mobilitás előmozdítására. Ebben a folyamatban a szociálpolitikai szakértelem bevonása kulcsfontosságú, és hozzájárulhat ahhoz, hogy az ESG társadalmi pillére ne csupán egy elvont értékrendi kategória, hanem ténylegesen hatékony társadalmi eszköz legyen.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aksoy, L. – Buoye, A. J. – Fors, M. – Keiningham, T. L. (2022). ESG metrics do not serve service customers: A missing link between sustainability metrics and customer perceptions of social innovation. *Journal of Service Management*, 33(4–5), 565–577. <https://doi.org/10.1108/JOSM-11-2021-0428>

- Alsayegh, M. F. – Abdul Rahman, R. – Homayoun, S. (2020). Corporate economic, environmental, and social sustainability performance transformation through ESG disclosure. *Sustainability*, 12(9), 3910. <https://doi.org/10.3390/su12093910>
- Armstrong, A. (2020). Ethics and ESG. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14(3), 6–17. <https://doi.org/10.14453/aabfj.v14i3.2>
- Becchetti, L. – Bobbio, E. – Prizia, F. – Semplici, L. (2022). Going deeper into the S of ESG: A relational approach to the definition of social responsibility. *Sustainability*, 14(15), 9668. <https://doi.org/10.3390/su14159668>
- Bujtár, Z. (2024). Az ESG szabályozás hatása a KKV-kra Magyarországon. *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 17(2, online különszám), 6–20. <https://doi.org/10.15170/PMJK.2024.2K.1>
- Chan, Y. K. – Huang, C. C. – Hsieh, M. Y. (2022). The determinants of ESG for community LOHASism sustainable development strategy. *Sustainability*, 14(18), 11429. <https://doi.org/10.3390/su141811429>
- Cornell, B. – Damodaran, A. (2020). Valuing ESG: Doing good or sounding good? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3557432>
- Dicuonzo, G. – Palmaccio, M. – Shini, M. (2024). ESG, governance variables and fintech: An empirical analysis. *Research in International Business and Finance*, 69, 102205. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.102205>
- Dudás, F. – Naffa, H. (2021). Az ESG-mutatók vállalati válságállóságra gyakorolt hatása a koronavírus-járvány alatt. *Gazdaság és Pénzügy*, 8(4), 386–405. <https://doi.org/10.33926/GP.2021.4.2>
- Edmans, A. (2023). The end of ESG. *Financial Management*, 52(1), 3–17. <https://doi.org/10.1111/fima.12413>
- Erben, M. – Kudej, M. – Kubalek, J. (2025). The social factors impact on sustainable business growth perception within the ESG concept. *Amfiteatru Economic*, 27(68), 196–213. <https://doi.org/10.24818/EA/2025/68/196>
- Gidage, M. – Bhide, S. (2024). ESG and economic growth: Catalysts for achieving sustainable development goals in developing economies. *Sustainable Development*, 33(2), 2060–2077. <https://doi.org/10.1002/sd.3199>
- Gulyás, D. (2024). ESG a magyar kis- és középvállalkozások körében. *Economica*, 15(1–2), 85–96. <https://doi.org/10.47282/economica/2024/15/1-2/13685>
- Kim, J. – Lee, J. – Cho, J. (2024). The impact of ESG participation on firm innovation: Empirical findings from international data. *Sage Open*, 14(2). <https://doi.org/10.1177/21582440241253424>
- Lengyel, O. L. – Harangozó, G. (2025). Fenntarthatóságra fókuszáló befektetők? Az egyéni ESG befektetési szándékot meghatározó tényezők vizsgálata strukturális egyenletek modellje segítségével. *Competitio*, 24(1–2), 90–113. <https://doi.org/10.21845/comp/2025/1-2/5>

- Li, T.-T. – Wang, K. – Sueyoshi, T. – Wang, D. D. (2021). ESG: Research progress and future prospects. *Sustainability*, 13(21), 11663. <https://doi.org/10.3390/su132111663>
- Matos, P. (2020). ESG and responsible institutional investing around the world: A critical review. CFA Institute Research Foundation.
- Migliorelli, M. (2021). What do we mean by sustainable finance? Assessing existing frameworks and policy risks. *Sustainability*, 13(2), 975. <https://doi.org/10.3390/su13020975>
- Page, M. J. – McKenzie, J. E. – Bossuyt, P. M. – Boutron, I. – Hoffmann, T. C. – Mulrow, C. D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Puriwat, W. – Tripopsakul, S. (2022). From ESG to DESG: The impact of DESG on customer attitudes and brand equity. *Sustainability*, 14(17), 10480. <https://doi.org/10.3390/su141710480>
- Reizingerné Ducsai, A. – Hajdu, T. Z. (2024). Pénzügyi teljesítmény és fenntarthatóság: az ESG-minősítés hatása a társaságok számviteli értékelésére. *Magyar Tudomány*, 185(2), 171–183. <https://doi.org/10.1556/2065.185.2024.2.2>
- Semet, R. (2020). The social issue of ESG analysis. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3838372>
- Szabó, D. – Mihele, M. A. – Diófási-Kovács, O. (2024). A magyar vállalatok fenntarthatóságának helyzete és kilátásai az adatok tükrében. *Világpolitika és Közgazdaságtan*, 3(6), 107–123. <https://doi.org/10.14267/VILPOL2024.06.11>
- Szendrey, O. – Dombi, M. (2024a). A hazai fenntarthatósági közzététel helyzete és fejlődési lehetőségei. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 21(1), 98–114. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2024.8>
- Szendrey, O. – Bányai, G. – Dombi, M. – Futó, J. – Gulyás, D. J. – Karcagi-Kováts, A. – Harazin, P. (2024b). ESG-szabályozás és ami mögötte van – lehetőségek és kihívások a vállalkozások magyarországi ESG felkészülésében. *Competitio*, 23(1–2), 19–41. <https://doi.org/10.21845/comp/2024/1-2/2>
- Takács, A. (2024). Empirikus bizonyítékok a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának pozitív befektetői és fogyasztói megítélésére. *Statistikai Szemle*, 102(9), 879–895. <https://doi.org/10.20311/stat2024.09.hu0879>
- Torres, L. – Ripa, D. – Jain, A. – Leka, S. (2023). The potential of responsible business to promote sustainable work: An analysis of CSR/ESG instruments. *Safety Science*, 164, 106151. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106151>
- Világos, E. (2024). ESG szabályozás és hatásai a hazai vállalatokra. In: *ESG körkép 2024*, 19–25. Ifjúsági Vállalkozásélénkítő Egyesület.
- Xu, Z. – Hou, W. – Main, B. G. M. – Ding, R. (2022). The impact of ESG on financial performance: A revisit with a regression discontinuity approach. *Carbon Neutrality*, 1, 30. <https://doi.org/10.1007/s43979-022-00025-5>

Xu, X. – Zhao, H. (2024). An empirical study on ESG evaluation of Chinese energy enterprises based on high-quality development goals – a case study of listed company data. *Sustainability*, 16(15), 6602. <https://doi.org/10.3390/su16156602>

JOGSZABÁLYOK

2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősség-vállalás szabályairól. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300108.tv>
[Letöltve: 2026.04.29.]

Minden fejben dől el? – A mentális problémák és a NEET-státusz kockázati tényezői – nemzetközi szisztematikus szakirodalmi áttekintés

PAPP KITTI MÁRIA¹

ABSZTRAKT

A NEET-fiatalok (nem tanuló, nem dolgozó, képzéseken részt nem vevő 15–24 – esetenként 15–29 évesek) jelenléte a világ társadalmában számos komoly kockázatot rejt magában, amely érintheti a gazdasági trendeket, a munkaerőpiaci változásokat, a nyugdíjrendszerek fenntarthatóságát és a jóléti ellátórendszerek leterheltségét. Éppen ezért a társadalomtudósok számára nagyon súlyos és egyre sürgetőbb kihívást jelent hatékony megoldásokat találni ezekre a problémákra, ugyanis a NEET-státusz az Európai Unióban a 2010-es évektől kezdve már legalább minden tizedik fiatalt érinti. Fontos azonban figyelembe venni azt is a megoldási kísérletek megtervezése során, hogy a NEET-társadalom tagjai rendkívül sokféle ok és tényező miatt hagyhatják abba idő előtt a tanulmányaikat, vagy maradhatnak távol a munkaerőpiactól. Az alábbi tanulmány a 2000–2024 között született nemzetközi lektorált szakirodalom szisztematikus áttekintésével a következő kérdésekre keres választ: melyek a leggyakrabban előforduló mentális betegségek a NEET-fiatalok körében; hogyan függenek össze a különböző mentális és viselkedési zavarok a NEET-státuszba kerüléssel; hogyan csökkenthető a mentális problémák miatti NEET-státuszba került fiatalok száma. Írásomban a szisztematikus szakirodalmi áttekintés módszerét használok. Ez az eljárás alkalmas arra, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalom, kutatások és statisztikák eredményeit elemezve pontosabb és átfogóbb képet kaphassunk a problémáról, az elérhető és megvalósítható megoldási lehetőségekről.

KULCSSZAVAK: mentális problémák, NEET-fiatalok, oktatás, munkaerőpiac, nemzetközi szisztematikus szakirodalmi áttekintés

BEVEZETÉS

Az Európai Unió tagországaiban a XXI. század elejétől kezdve súlyos problémát jelent a fiatalok gyermekkorból felnőttkorba való átlépése, amit súlyosbítanak az oktatási és munkaerőpiaci nehézségek. Az Unió 2010 óta külön csoportként tartja számon azokat a

¹ Papp K. M. (2026). Minden fejben dől el? – A mentális problémák és a NEET-státusz kockázati tényezői – nemzetközi szisztematikus szakirodalmi áttekintés In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 44–63. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/06>

15–29 éveseket, akik nem tagjai az oktatási rendszernek, nem dolgoznak és nem járnak képzésekre sem. Erre a társadalmi csoportra a továbbiakban a nemzetközileg elfogadott fogalmat használva NEET²-fiatalokként fogok hivatkozni.

A tanulmány célja bemutatni, hogy milyen hatással lehetnek a – gyermekkortól kora fiatalkorig fennálló – mentális problémák az iskolai és munkaerőpiaci teljesítményre. A téma társadalmi jelentőségét alátámasztó szakirodalom bemutatásán túl a szisztematikus szakirodalmi áttekintés módszerével vizsgálom azokat a nemzetközi tanulmányokat, amelyek a 16–30 év közötti európai fiatalok mentális problémáit, valamint az oktatáshoz és a munkaerőpiachoz kapcsolódó státuszát együttesen vizsgálták.

A tanulmányban az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- melyek a leggyakrabban előforduló pszichés zavarok a 15–29 évesek körében?
- mennyire jelent súlyos problémát a mentális és viselkedészavarok jelenléte a fiatalok életében az oktatási és munkaerőpiaci integrációt tekintve?
- hogyan lehet az érintett fiatalokat segíteni abban, hogy a mentális problémáktól neheztelt élethelyzetükkel is képesek legyenek kilépni a NEET-státuszból?

NEMZETKÖZI SZAKIRODALMI HÁTTÉR

2015-ben az OECD-országokban a NEET-ek száma megközelítőleg 40 millió fő volt (OECD, 2016). Ebből mintegy 28 millióan – azaz a csoport kétharmada – nem kerestek aktívan munkát, vagyis inaktív munkaerőpiaci kategóriába voltak sorolhatók. Ez a tendencia mind társadalmilag, mind gazdaságilag súlyos problémák hordozója lehet. A NEET-csoportba tartozók magas száma kihívás a döntéshozók számára, mivel az ebben a státuszban lévőknek nyújtott képzéstranszferek megterhelik az állami költségvetést, a munkával kapcsolatos jövedelem hiánya pedig kevesebb jövedelemadó-befizetést von maga után a csoport részéről (Carcillo et al., 2015). Fontos, hogy az oktatásból való kimaradás vagy a munkanélküliség negatív következményei nemcsak pénzügyi jellegűek az egyének és az állam számára, hanem az érintett személyek számára kedvezőtlen szociális és egészségügyi hatásokkal is járnak. A munkanélküliség negatív hatással lehet a jóllétre, az egészségre, de még az általános társadalmi bizalomra is (Azzollini, 2023; Howley – Knight, 2022; Krug – Eberl, 2018; Moustéri et al., 2018).

A NEET-ek nem alkotnak homogén csoportot, ezen státuszba kerülés ugyanis számos különböző – gyakran egy konkrét okra nem is visszavezethető – tényező összességéből alakul ki. A Eurofound (2022) felmérése szerint a NEET-ek nyolc különböző kategóriába sorolhatók be. A rövid távú munkanélküliek (29,8%) csoportja azokat jelöli, akik kevesebb mint egy éve nem vesznek részt a munka világában, míg tartósan munkanélkülinek (22%) tekintik azokat, akik már több mint egy éve nem tudnak vagy nem akarnak részei lenni a munkaerőpiacnak. Az újrabelépők (7,8%) csoportja azokat a fiatalokat jelöli, akik frissen végeztek a középiskolában vagy a felsőoktatásban, és jelenleg nem tanulnak és

² A Not in Education, Employment or Training kifejezésből adódó betűszó.

nem is dolgoznak, de feltett szándékuk, hogy a továbbiakban folytassák a tanulmányukat, vagy belépjenek a munka világába. A családért felelősségvállalók (15,4%) olyan főleg nőkből (88% az alcsoporton belül) álló típusa a NEET-fiataloknak, akik gyermeknevelés vagy más családtag gondozása miatt maradnak ki az oktatásból és a munkából. A csüggedtek és passzívak (5,8%) csoportja azokat a fiatalokat jelöli, akik valószínűleg a sok csalódás, elutasítás és negatív tapasztalatok miatt motivációvesztetté váltak mind a továbbtanulás, mind a munkavállalás terén. Az ő esetükben a legnagyobb az esélye annak, hogy hosszú távon is a NEET-státuszban ragadnak. A betegséggel és fogyatékkal együtt élők (6,8%) csoportjába azokat a fiatalokat sorolhatjuk, akik egészségi problémájuk miatt nem tudnak tanulni vagy munkát vállalni. Számukra a kevés lehetőség, az elutasítás és az előítéletesség lehet a leginkább nehezítő tényező. Illetve megkülönböztet a Eurofound (2022) egy egyéb (12,5%) kategóriát is, amelybe azokat a fiatalokat sorolják, akik a korábban sorolt egyik típusba sem férnek bele. Ők lehetnek az úgynevezett privilegiált NEET-ek, akik a családjuk anyagi támogatása miatt nem kényszerülnek munkavállalásra, továbbá idesorolhatjuk azokat a személyeket is, akik valamilyen alternatív formáját választják a megélhetésnek.

Ennek a munkának az a célja, hogy bemutassa a mentális betegségekkel való együttélés és a NEET-té válás kapcsolatát. Noha a Eurofound (2022) megkülönbözteti a betegség és fogyatékkal együttélés miatt NEET-ek csoportját, a 6,8%-os arány arra enged következtetni, hogy mindebbe a mentális betegségek miatt oktatási és munkaerőpiaci kimaradás nem értendő bele. Vagyis, ha a Eurofound betegséggel és fogyatékkal együttélés kategóriájába beleszámítaná a mentális betegségek miatt oktatásból kimaradókat és a munkaerőpiactól távol maradókat, több százalékkal is megemelkedhetne a csoportban lévők aránya.

Két okból következtethetünk erre: egyrészt az Európai Tanács adatai szerint a 16–34 évesek körülbelül 9,3%-a érintett valamilyen fogyatékkal, és ennél is többen szenvednek tartós megbetegedésben (Európai Tanács, 2025a), másrészt még súlyosabb problémát okoz a mentális és viselkedészavarral élők magas aránya. Az OECD (2022) jelentése szerint 2019-ben az EU-ban mintegy 14 millió 16 és 29 év közötti fiatal esetében állt fenn valamilyen mentális zavar, akiknek a 49%-a nem kapott megfelelő minőségű orvosi ellátást. A mentális problémák előfordulása olyan nagymértékű Európa-szerte, hogy például az említett korosztályban az autóbalesetek után a második leggyakoribb haláloz az öngyilkosság (Európai Tanács, 2025b).

Noha korábban már több kutatás is kimutatta (például Coles et al., 2010; Rumberger, 2012; Tong et al., 2023), és az Európai Tanács (2025b) állásfoglalása is kiemeli, hogy a mentális egészség és az iskolai eredményesség, később pedig a munkaerőpiacon betöltött státusz is szoros összefüggésben van egymással, hazánkban az ezzel kapcsolatos vizsgálatok mindeddig nem kaptak jelentős szerepet.

A KUTATÁS MÓDSZERE

A témakör vizsgálatához, valamint az előzőekben megfogalmazott kutatási kérdésekre adható lehetséges válaszok megadásához a szisztematikus szakirodalmi áttekintés módszerét alkalmazom. Ez az eljárás különösen előnyös a NEET-fiatalok és a mentális problémák közötti összefüggések feltárásához, mivel a témában rendelkezésre álló empirikus kutatások szórt jellegűek, különböző módszertannal készültek, és nem mindig a NEET-kategóriára fókuszálnak. A szisztematikus áttekintés lehetővé teszi, hogy ezen eltérő vizsgálatok eredményeit strukturált módon, előre meghatározott szempontok mentén értékeljem, ezáltal csökkentve a válogatás szubjektivitását. A módszer használata révén precízebb, megbízhatóbb válaszok adhatók a kutatási kérdésekre, miközben egyértelműbb és sokrétűbb kép rajzolódik ki a vizsgált jelenségről.

A szisztematikus szakirodalmi áttekintés olyan transzparenciára, magas szakmaiságra törekvő módszertan, amely egy pontosan körülhatárolt témával kapcsolatban összegyűjti és elemzi az összes korábban meghatározott feltételnek megfelelő kutatási eredményt. Ezen eredmények mentén pontosan meghatározott lépéseken keresztül ad válaszokat a meghatározott kutatási kérdésekre (Kamarási – Mogyorósy, 2015). A szisztematikus szakirodalmi áttekintés előnyei közé sorolják, hogy a hagyományos szakirodalom feldolgozásánál előforduló heurisztika torzító hatása ezen módszernél kevésbé érvényesül (Spector – Thompson, 1991; Tranfield et al., 2003), így pontosabban mutatja be a tudomány jelenlegi álláspontját egy kérdéskört illetően (Rousseau et al., 2008).

Fontos megemlíteni, hogy a hagyományos szakirodalmi áttekintéssel kapcsolatban megfogalmazott kritikák gyakran kiemelik a következtetések szubjektivitását. A szisztematikus irodalomfeldolgozás és -áttekintés ezzel szemben egy adott feltételrendszer figyelembe véve az összes elérhető kutatási eredményt elemzi, ami az objektív látásmódot és a megismételhetőséget tudja elősegíteni (Petticrew – Roberts, 2006).

A szakirodalom áttekintése során azokat a tanulmányokat azonosítottam, amelyek olyan adatokat vizsgálnak, amelyek a NEET-fiatalok, valamint a mentális és viselkedészavarok összefüggéseivel foglalkoznak. Ezek a tanulmányok jellemzően angol nyelvűek és különböző európai országok eredményeit foglalják össze. Az elemzések nem minden esetben használják a NEET-fogalmat – és nem minden esetben ebben a kontextusban foglalkoznak a kérdéskörrel –, ezért többlépcsős szűrőt kellett alkalmaznom a feldolgozandó tanulmányok keresése során. A keresési folyamatban angol nyelvű tudományos cikkeket választottam ki, olyanokat, amelyeket 2000 és 2024 között publikáltak európai országokban. Az időintervallum leszűkítése azért esett erre az időszakra, mert a NEET-kutatások száma jelentősen megnövekedett Európa-szerte, ugyanis a nem tanuló, nem dolgozó fiatalok helyzetének súlyossága az ezredfordulót követő évtizedekben jelentősen felerősödött.

A kiválasztott tanulmányok többségében nemzetközi folyóiratokban jelentek meg. A vizsgált téma interdiszciplináris jellege miatt azonban nemcsak szociológiai, hanem pszichológiai és pszichiátriai tematikájú (pl. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemio-

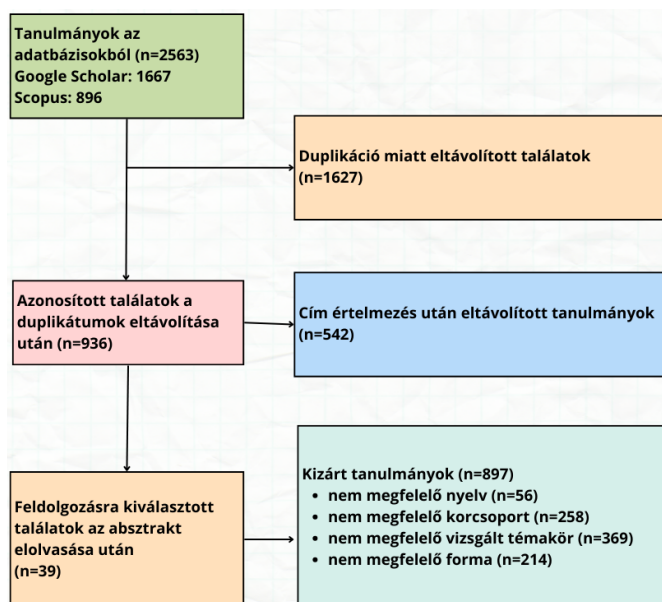
logy, International Journal of Social Psychiatry), a Web of Science által indexált folyóiratokban megjelent szövegek is bekerültek a feldolgozási mintába.

Mivel a mentális problémák és a NEET-té válás kapcsolatát eddig kevés kutatás vizsgálta, nem szabtam meg feltételnek, milyen kutatómódszertannal kellett dolgozniuk a kiválasztott tanulmányoknak, ezért azok egyaránt tartalmaznak kvalitatív és kvantitatív kutatásból származó összefüggéseket, elemzéseket és magyarázatokat.

A cikkek kiválasztása a Google Scholar és a Scopus adatbázisából történt. Az előzetes áttekintések során arra a következtetésre jutottam, hogy ebben a témakörben csak angol nyelven érdemes tanulmányokat keresni, mert hazánkban ezek a vizsgálatok hiányoznak. A magyarországi kutatások ugyanis napjainkban még nem foglalkoznak ezzel a kérdéskörrel. A NEET-kutatások – tekintettel arra, hogy a fogalom csak 2010 után vált elterjedtté – is csak kezdetlegesek és szociológiai, szociálpolitikai jellegűek, így a tudományokon átívelő vizsgálati módszer még nem honosult meg – akkor sem, ha a NEET-fiatalok csoportja jelentős részét alkotja a mai 16–29 éves kohorsznak.

A találati lista szűkítése érdekében az alábbi angol nyelvű keresőszópárokat alkalmaztam: NEET – mental health; NEET – mental disorder; NEET – mental disease; NEET – psychiatry. Ezen szópárkeresések a két adatbázisban összesen 2563 találatot eredményeztek, amelyek a duplikátumok kizárása után 936-ra csökkentek. A tanulmányok címének áttekintése után további 542 találatot zártam ki. Az absztraktok elolvasása után összesen 39 releváns tanulmány került kiválasztásra, amelyek alapján az eredményeimet ismertetem. A 39 tanulmány összesen 9 országban végzett kutatás eredményét mutatja be: Nagy-Britannia 14, Dánia 7, Norvégia 5, Finnország 5, Svédország 4, Svájc, Skócia, Hollandia és Spanyolország pedig 1-1 tanulmánnyal került kiválasztásra.

Összességében elmondható, hogy az északi államok jellemzően nagymintás, az egész kohorszt lefedő kérdőíves vizsgálatokat alkalmaztak (pl. Hegelund és szerzőtársai 2020-ban körülbelül 278 ezer 25 és 30 év közötti férfi esetében vizsgálták a mentális állapotuk és a munkaerőpiacon betöltött szerepük összefüggéseit), míg a kiválasztott mintában előfordult panelkutatás is (pl. Amin és munkatársai 2019-ben publikált eredményeiben 8-tól 20 éves korukig követték végig 2845 ikerpár mentális egészségét és oktatási/munkaerőpiaci aktivitását). Ugyanakkor kis arányban megjelentek kvalitatív kutatások is (pl. de Groote és munkatársai 2022-es kutatásukban 141 mentális betegséggel élő 26 éves fiatalal készítették félig strukturált interjúkat, amely során azt vizsgálták, hogy a gyermekkori és serdülőkori hatások hogyan befolyásolják a későbbi iskolai és munkaerőpiaci eredményességüket). Az eredmények értelmezéséhez pszichiátriai szakirodalom segítségét vettem igénybe. Az 1. ábra a szűrési folyamat modelljét mutatja be (1. ábra).

1. ábra. A szűrési folyamat folyamatábrája

Forrás: saját szerkesztés.

A KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

A kiválasztási folyamat után a kutatásba került tanulmányok részletes feldolgozása során két fő irány látszott kibontakozni a kutatások témája alapján. A kiválasztott tanulmányok közül 13 foglalkozott a gyermekkori mentális egészség és az iskolai és munkaerőpiaci eredményesség összefüggéseivel, míg 26 tanulmány konkrétan diagnosztizált betegségek, illetve betegségcsoportok megléte és a NEET-státusz kapcsolatát vizsgálta. Ezért a továbbiakban ezen két fő csoportosítás mentén ismertetem az eredményeket.

A GYERMEKKORI MENTÁLIS PROBLÉMÁK AZ ISKOLAI EREDMÉNYESSÉGRE ÉS A MUNKAERŐPIACI TELJESÍTMÉNYRE

O'Connor és munkatársai (2018) szakirodalmi áttekintésük során megállapították, hogy az iskolák hatékony környezetet jelenthetnek a mentális egészség és jóllét előmozdítására. Ez annak tulajdonítható, hogy a gyermekek és serdülők életük jelentős részét töltik az iskolában, valamint annak, hogy a rendszerszintű oktatás képes olyan tudást és tapasztalatot nyújtani, amelyek lehetővé teszik a tanulók számára identitásuk egyes aspektusainak

kialakítását, kapcsolatok kiépítését és interperszonális/intraperszonális készségek fejlesztését – mindezek pedig segíthetnek megalapozni a későbbi évek jó mentális egészségét (Rampazzo et al., 2017). Ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy az iskolák potenciálisan olyan jelenségek miatt, mint a zaklatás, a tanulmányi stressz vagy az iskolai környezetbe való beilleszkedési problémák, a mentális betegségek kialakulását elősegítő környezetté válhatnak. Ezek a problémák pedig hosszú távú következményekkel járnak (Govorova et al., 2020).

Annak megértése, hogy a gyermekkori mentális egészség hogyan alakíthatja a munkaerőpiaci részvételt az élet során, olyan kulcskérdés, amely az egészségügyi, oktatási és foglalkoztatási szakpolitikát egyaránt érinti. A gyermekkori depresszió és mentális egészségi problémák bizonyítottan károsan befolyásolják a családi jövedelmet (Goodman et al., 2011; Smith J. – Smith G., 2010; Hegelund et al., 2020; Heikkala et al., 2020), a munkaerőpiacon való elhelyezkedést (Goodman et al., 2011), az iskolai végzettséget (Fletcher, 2008; Cornaglia et al., 2012) és a felnőttkori jövedelmet (Fletcher, 2013). A korai mentális egészségügyi problémák hatása a későbbi szocioökonómiai sikerességre (pl. oktatás, kereset) az empirikus bizonyítékok szerint nagyobb befolyásoló erővel hat, mint a gyermekkori fizikai egészségi állapoté (Delaney – Smith J., 2012).

Egan és munkatársai (2015) a gyermekkori pszichológiai distressz³ és a munkanélküliség kapcsolatát vizsgálták a munkavégzési kor korai szakaszában. Eredményeik szerint a pszichológiai distresszben mutatkozó különbségek már gyermekkorban megmutatkoznak, és úgy tűnik, hogy alakítják a pályakezdő munkaerőpiaci kilátásokat is. Két, Nagy-Britanniára országosan reprezentatív longitudinális adatbázis felhasználásával először mutatták ki, hogy a nagyfokú distresszben szenvedő gyermekeknél magasabb a fiatalkori munkanélküliség szintje, mint a distressz által kevésbé érintett társaiknál.

Jensen és munkatársai (2020) dániai kutatásuk során rámutattak, hogy a serdülőkori koherencia-érzés és önállóság összefüggésben áll a későbbi munkaerőpiaci teljesítménnyel. Azonban míg a nőknél ez az összefüggés már serdülőkorban erőteljesebben jelentkezik, addig a férfiaknál inkább a húszas évek elejére koncentrálódik. Tayfur és munkatársai (2022) ezt az eredményt azzal egészítették ki, hogy az alacsony önértékelés, a nagyfokú külső kontroll, az alacsony fizikai aktivitás mind növelik a NEET-státuszba kerülést, míg a pozitív iskolai élmények, az iskolai zaklatásban való érintettség hiánya csökkentik ezt az arányt.

Felnőttek esetében több tanulmány dokumentálta, hogy a munkanélküliek körében számos affektív és mentális egészségügyi probléma merül fel (McKee-Ryan et al., 2005; Paul – Moser, 2009). Ezt az összefüggést a munkanélküliségnek a későbbi mentális egészségre gyakorolt „sebző” hatásának (Clark et al., 2001; Daly – Delaney, 2013), valamint a rossz mentális egészségnak a későbbi munkanélküliségre gyakorolt hatásának (Butterworth et al., 2012) tulajdonították. A munkanélküliség és a mentális egészség kö-

³ A stressz olyan formája, amely az egyén számára blokkoló, teljesítménycsökkentő hatással bír. Ennek ellentétje az eustressz, amelyet „jó stressz”-ként is szoktak emlegetni, hiszen ez teljesítményfokozó hatást fejt ki az egyénre.

zotti kapcsolat oksági irányának határozott megállapítása a felnőtt népesség körében azonban nehézkes a kapcsolat kétirányú és egymást erősítő jellege miatt.

DIAGNOSZTIZÁLT MENTÁLIS ÉS VISELKEDÉSI ZAVAROK HATÁSA

Ahogy láttuk, a gyermekkori élmények, pszichés hatások, szocializáció útján elsajátított attitűdök súlyosan meghatározzák a későbbi iskolai eredményességet és a munkaerőpiacon betöltött szerepet. Azonban a tanulmány ezen szakaszában arra keresem a választ, milyen esélyei lehetnek azoknak, akik azonosított mentális és/vagy viselkedészavarral élnek együtt.

A mentális és viselkedészavarok eredetét nehéz meghatározni. Lehetnek szerzett betegségek, veleszületettek, genetikailag öröklöttek vagy genetikailag hajlamosítók. Az eredetet nagyban befolyásolja, hogy a mentális és viselkedészavarok melyik altípusáról beszélünk (részletesen ld. 1. függelék) (Németh, 2016).

A kiválasztott tanulmányok jelentős része (26 db) a mentális betegségekkel való együttélés és a NEET-té válás kapcsolatát vizsgálta. Azonosíthatók voltak azonban olyanok is, amelyek kifejezetten egy-egy meghatározott mentális és viselkedészavarral vagy problémacsoporttal foglalkoztak (13 db). Ezek alapján négy kategóriát tudtam elkülöníteni, amelyekhez konkrét kutatási eredményeket sorolhattam.

AZ ADHD HATÁSA

Az ADHD, vagyis a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar a kisgyermekeknél, illetve a serdülőknél leggyakrabban előforduló pszichiátriai zavar. Nemzetközi vizsgálatok szerint a 18 év alattiak mintegy 2–12%-át érintheti. Az ADHD-s tünetek (figyelem hiánya, dekoncentráltóság, impulzivitás, motoros nyugtalanság) az iskolakezdési életkor előtt kezdődnek. A zavar oka nem egyértelmű, az orvosok szerint nagy valószínűséggel több tényező eredménye. Az enyhébb tünetek jól kezelhetők viselkedési és szociális tréninggel, a súlyosabb szimptómák gyógyszeres kezelése pedig az esetek 80%-ában eredményesnek bizonyul. Serdülőkorra a gyógyszeres terápia általában elhagyható, azonban az érintettek 30–50%-a felnőttkorban is tapasztalja az ADHD tüneteit (Németh, 2016).

Fleming és munkatársai (2017) skóciai kutatásukban több mint 760 ezer általános és középiskolás gyermeket vizsgálva megállapították, hogy a viselkedés- és szocializációs terápián részt vevő és a gyógyszeres kezelésben részesülő fiatalok is lényegesen kedvezőtlenebb helyzetben vannak az oktatási eredményességet tekintve, mint azok, akik nem élnek együtt ezzel a zavarral, valamint szerintük ezzel a NEET-té válás kockázatában is fokozottabban érintettek, mint egészséges társaik. Ugyanezt erősítették meg 2023-ban Riglin és szerzőtársai, akik az Egyesült Királyság egészében vizsgálták a 25 év alatti ADHD-val élő fiatalokat (Riglin et al., 2023).

Helgesson és munkatársai (2018) svédországi kutatásukban 19–30 év közötti mentális betegek munkaerőpiaci teljesítményét vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy az ADHD-ban és komorbiditásában⁴ szenvedő fiatal felnőttek tízszer nagyobb eséllyel élnek az életüket rokkantnyugdíjasként, háromszor nagyobb eséllyel vannak hosszú távú betegszabadságon és 70%-kal nagyobb eséllyel kitéttek hosszú távú munkanélküliségnek, mint a nem ADHD-s társaik. Halmøy és munkatársai 2009-es norvégiai vizsgálatukban is hasonló eredményre jutottak: míg a munkaképes korú össztársadalomban a foglalkoztatottság aránya 79% volt, addig az ADHD-s betegek körében ez az arány csak 24% (Halmøy et al., 2009). Bania és munkatársai (2019) pedig norvégiai kutatásukban arról számoltak be, hogy a női ADHD-s betegeket még inkább érinti a munkanélküliség kockázata.

AUTIZMUS SPEKTRUMZAVARRAL (ASD) ÉLŐK

Az autizmus – ahogyan a neve is mutatja – egy skálán elhelyezkedő kórkép. A súlyos értelmi fogyatékos szintű, típusos autizmustól a kiemelkedő intelligenciájú, magas funkcionálásra is képes aspergeres formáig terjed. Az autizmus felismerése, diagnosztizálása és tüneti kezelése az utóbbi évtizedekben jelentős fejlődést mutat. A tudomány jelen állása szerint mintegy minden 68. ember érintett a spektrumzavar valamely fokában. A férfiak körében négyszer nagyobb az előfordulás esélye, az ASD-vel élők esetében pedig a későbbi testvérek tekintetében 50-szeresére növekszik az öröklődés eshetősége. Az autizmus kórképe már születéstől fogva fennáll, jelei – súlyosságtól függően – azonban csak 2–5 éves korban mutatkoznak. Az enyhe tünetekkel élők diagnosztizálására gyakran sor sem kerül. Az autizmusban szenvedők mind társas interakciókban, mind kommunikációban, mind magatartásban eltérnek az általános egészségi állapotú emberektől. Az állapot kezelése általában gyógypedagógiai módszerek alkalmazásával folyik, a gyógyszeres terápia csak egy-egy tünet kezelésére lehet megoldás. Felnőttkorban halmozódó betegségként jelenhet meg a skizofrénia, ezt azonban az orvostudomány egésze nem tartja biztosan kijelenthetőnek (Németh, 2016).

Toft és munkatársai (2021) Dániában végzett kutatása arra mutatott rá, hogy az autizmus spektrum zavarban érintett egyének általános iskola utáni továbbtanulása szorosan összefügg az autizmusban való érintettséggel és a 25 éves korig történő munkavállalással. Ezt erősíti meg Ringbom és munkatársainak (2023) Finnországban végzett kutatása is, amely azt találta, hogy az autizmus megléte és a korai iskolaelhagyás között nagyon magas szintű kapcsolat mutatható ki, az összes 10 és 16 év között diagnosztizált pszichiátriai betegség közül ennél a kórnál a legjelentősebben.

⁴ Komorbiditás=társbetegség. Társuló betegségek együttes előfordulása, amikor egy egyénnél egy időben kettő vagy több rendellenesség is fellép. Az ADHD esetén a komorbiditás inkább szabály, mint kivétel. A felnőtt páciensek 60–70%-ának körében az ADHD-s tünetek mellé társulhat major depresszió, bipoláris zavar, borderline személyiségzavar, szerhasználati zavarok, szorongásos zavarok (Miklósi et al., 2020).

GYAKORI MENTÁLIS ZAVAROK (CMD)

A gyakori mentális zavarok – common mental disorders (CMD) – a depresszió és a szorongás különböző típusait (például: bipoláris zavar, major depresszió, generalizált szorongás, pánikzavar) magába foglaló gyűjtőnév, amely alatt a leggyakrabban előforduló mentális betegségeket értjük. Skálájuk széles, hiszen a BNO-10 meghatározása szerint az F30-tól az F49-ig terjednek (Stansfeld et al., 2014). A kialakulásuk szintén összetett és vegyes is lehet. Míg a pánikzavar és a depresszió nagyfokú veleszületettséget és genetikai öröklődést mutat, addig például a poszttraumás stresszzavar az esetek döntő részében valamilyen konkrét eseményhez kapcsolódóan alakul ki. Abban azonban szinte mindegyik megegyezik, hogy komorbiditási faktoruk magas, vagyis általában az egyes betegségekhez más mentális betegség is kapcsolódik [pl. pánikzavar – agorafóbia; poszttraumás stresszzavar – depresszió stb.] (Németh, 2016).

Helgesson és munkatársai (2018) svéd fiatalokat (18–30 év közöttiek) vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy a gyakori mentális zavarban szenvedők közel 50%-kal nagyobb eséllyel munkaképtelenek, munkanélküliek vagy tartósan táppénzen lévők, mint azok a vizsgált személyek, akik nem rendelkeztek ilyen betegséggel. Ugyanilyen eredményre jutott Hetlevik és munkatársai (2024) is, akik Norvégiában vizsgálták a 22–29 éves korú depresszióban szenvedő fiatalokat, Amin és munkatársai (2019), akik a serdülőkori szociális fóbia felnőttkori hatásait kutatták, és Hakulinen és munkatársai (2019) is, akik a súlyos hangulatzavarral és bipolaritással (mániás depresszió) együtt élő fiatalok munkaerőpiaci státuszát elemezték. Chen és szerzőtársai (2024) pedig arra mutattak rá, hogy még drasztikusabb hátrányban vannak azok a CMD-s fiatalok, akik bevándorló háttérrel rendelkeznek vagy menekültként érkeztek az adott országba.

SÚLYOS MENTÁLIS ÉS VISELKEDESZAVAROK

Súlyos mentális és viselkedészavarnak tekintjük mindazokat a betegségeket, amelyek súlyosan befolyásolják az érintettek mindennapi életét (Wakefield, 1992), fekvőbeteg ellátást igényelnek, gyógyszeres és/vagy viselkedésterápiával is nehezen kontrollálhatók, valamint az egyénre és/vagy a társadalom tagjai számára fizikai fenyegetéssel is járnak (Aragona, 2009; Tari, 2015).

Holttinen és munkatársai (2023) finn serdülők esetében megállapították, hogy azoknak a személyeknek, akik általános iskolás korukban pszichiátriai fekvőbetegek voltak, csak 50%-uk tanult tovább középfokú oktatásban. Legsúlyosabban közülük a skizofréniában szenvedő férfiak és a súlyos értelmi fogyatékossgal élők voltak érintettek. Ringbom és munkatársai (2023) több mint öt éve NEET-státuszban lévő mentális beteget vizsgálva azt mutatták ki, hogy 36%-uk nem-affektív (nem hangulatjellegű) mentális zavarban szenvedett, míg 57%-uk skizofréniával vagy skizoaffektív zavarral küzdött.

Hastrup és munkatársai (2022) megállapították, hogy a borderline személyiségzavar korai megjelenése esetén már fiatal felnőttkorra kimutatható az alacsonyabb iskolai vég-

zetséggel és kedvezőtlenebb munkaerőpiaci státusszal járó hátrányok. A későbbi húszas években pedig a betegek 22-szer nagyobb valószínűséggel voltak munkanélküliek, és közel 15-ször nagyobb eséllyel voltak rokkantnyugdíjasok, mint azok a kohorszhoz tartozók, akik nem rendelkeztek ilyen betegséggel.

Baggio és munkatársainak (2015) longitudinális vizsgálata kimutatta, hogy a depresszióból adódó szerhasználat és dohányzás szignifikáns kapcsolatban áll a NEET-státusszal. Vagyis a korábbi mentális zavarok növelik a NEET-té válás kockázatát, a fordított ok-okozati összefüggések azonban nem mutatnak szignifikanciát, vagyis a NEET-státusz nem feltétlenül okozza a szerhasználatra, a dohányzásra vagy a mentális betegségekre való hajlamot. Karsberg és munkatársai (2023) vizsgálata szerint a kábítószer-használat miatt kezelésbe került fiatalok több mint fele NEET-nek minősült. Goldman-Mellor és munkatársai (2016) is kimutatták, hogy a NEET-fiatalok közel 60%-a tapasztalt mentális egészségügyi problémát gyermekkorában. Az oktatási lemorzsolódás több mint egyötöde a gyermekkori egészségi állapot elégtelensége miatt alakult ki, amelyek jelentős része kötődik szomatikus és mentális zavarokhoz (Mikkonen et al., 2018).

Christiansen és munkatársai (2015) rámutattak, hogy azok a fiatalok, akik 16 és 20 éves koruk között öngyilkosságot kísérelnek meg, a középfokú tanulmányaikat több mint 50%-os valószínűséggel nem fogják befejezni, vagyis az öngyilkossági kísérletek szoros összefüggést mutatnak a középfokú oktatásból való lemorzsolódással.

MEGELŐZŐ ÉS KEZELŐ BEAVATKOZÁSOK A NEET-STÁTUSZ CSÖKKENTÉSÉRE MENTÁLIS PROBLÉMÁVAL ÉLŐ FIATALOK KÖRÉBEN

A szakirodalmi áttekintés során kevés tanulmány foglalkozott közvetlenül a prevenció és korrekciók lehetőségeikkel, ugyanakkor több kutatás közvetett módon hangsúlyozta, hogy bizonyos korai, célzott beavatkozások mérsékelhetik annak esélyét, hogy a mentális zavarral élő fiatalok NEET-státuszba kerüljenek. Ezek az eredmények három fő terület köré csoportosíthatók: *korai felismerés és beavatkozás, az oktatási rendszer támogató-rendszerei, valamint munkaerőpiaci és jóléti integrációs programok.*

KORAI FELISMERÉS ÉS INTERVENCIÓ

Több kutatás (pl. Goodman et al., 2011; Hegelund et al., 2020; Jensen et al., 2020) hangsúlyozza, hogy a gyermekkorban megjelenő pszichés problémák már a későbbi iskolai és munkaerőpiaci beilleszkedés elsődleges kockázati tényezői közé tartoznak. A mentális problémák korai azonosítása és kezelése (pl. iskolapszichológus, ifjúságpszichiátriai ellátás) lehetőséget adhat arra, hogy még az iskolai lemorzsolódás vagy a munkanélküliség bekövetkezése előtt megkezdődjön a támogatás.

A serdülőkori pszichológiai reziliencia, önértékelés és koherencia-érzés fejlesztése – amelyet Tayfur és munkatársai (2022) és Jensen és munkatársai (2020) is kiemelnek – szintén megelőzheti az elzárkózást, a passzívvá válást vagy a motivációvesztést. Az iskolai mentális egészségfejlesztő programok, mint amelyenről O'Connor és munkatársai (2018) és Rampazzo és munkatársai (2017) is beszámolnak, nemcsak a tanulmányi teljesítményben hozhatnak javulást, hanem hosszú távon a munkavállalási esélyeket is növelhetik.

OKTATÁSI TÁMOGATÓ PROGRAMOK ÉS INKLUZÍV ISKOLAI KÖRNYEZET

A tanulmányok többsége (pl. Fleming et al., 2017; Toft et al., 2021; Ringbom et al., 2023) rámutat, hogy a mentális problémával élő fiatalok – különösen az ADHD-s és autizmus spektrum zavarban érintettek – kiemelten sérülékenyek az iskolai kudarc és a korai iskolaelhagyás szempontjából. Ezt mérsékelhetik a személyre szabott oktatási utak, mentorprogramok, iskolai szociális munkások és pszichológusok bevonása, valamint a pedagógusok mentális egészséggel kapcsolatos érzékenyítése.

Az inkluzív oktatás és a rugalmas tanulási formák – például részmunkaidős képzések, online tanulás vagy támogatott gyakorlatok – lehetővé tehetik, hogy a mentális betegséggel élő fiatalok iskolai kötődése fennmaradjon, és ne szakadjanak ki véglegesen a képzési rendszerből.

MUNKAERŐPIACI INTEGRÁCIÓT TÁMOGATÓ SZOLGÁLTATÁSOK

A NEET-fiatalok és különösen a pszichiátriai diagnózissal élők esetében az alacsony önbizalom, a stigma és a munkavállalás félelmei is nehezítik az elhelyezkedést (Hastrup et al., 2022; Helgesson et al., 2018). A munkaerőpiacra való visszatérést segítő beavatkozások – mint például a támogatott foglalkoztatás, mentorálás, védett munkahelyek vagy „első munkahely” programok – csökkenthetik a hosszú távú inaktivitás esélyét.

A pszichiátriai zavarokkal küzdő fiatalokat érintő programok sikere akkor a legnagyobb, ha multidiszciplináris módon, szociális munkások, munkaerőpiaci tanácsadók és pszichiátriai szakemberek bevonásával történnek (Chen et al., 2024; Gariépy et al., 2022).

A TANULMÁNY KORLÁTJAI

Mint minden szociológiai elemzés esetében, úgy az alábbi tanulmánynál is felmerülnek limitációk, amelyeket fontos kiemelni ahhoz, hogy az olvasók és a későbbi felhasználók megfelelő kontextusban tudják értelmezni az eredményeket.

Óhatatlanul is megvan annak az esélye a szisztematikus szakirodalmi áttekintések esetében, hogy bár a szerző próbál alapos lenni, mégis kimarad a kiválasztás során néhány olyan tanulmány, amely befolyásolhatná az eredményeit és a következtetéseit. Noha erőssége a tanulmánynak, hogy olyan eredményekre épül, amelyeknek jelentős része az utóbbi öt évben született, azok témái nagy heterogenitást mutatnak. Míg néhány tanulmány kifejezetten az oktatásra, a munkaerőpiacra fókuszált, és egyesek konkrét pszichiátriai kórképek és a NEET-té válás kapcsolatát vizsgálták, addig mások a mentális betegségek összességére koncentráltak.

Szintén fontos kiemelni, hogy a tanulmányban – a kutatási eredmények hiánya miatt – nem esett szó arról, milyen fontos mentális egészséget alakító tényező a családi szocializáció. A bántalmazó, súlyosan elhanyagoló, terhelt családi háttér nagy eséllyel lehet kialakítója már gyermekkorban a mentális zavaroknak. Ezt érdemes lehet egy későbbi kutatás során vizsgálni, hiszen fontos adalékot jelenthet a jelenleg vizsgált témakörhöz.

Éppen ezért a végkövetkeztetéseket érdemes ezek tudatában olvasni. A tanulmány egyik fő célja egy korábban keveset tárgyalt témakör bemutatása, fontosságának ismertetése, nem pedig axiómák kialakítása.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A fenti tanulmány arra kereste a választ, van-e összefüggés – és ha igen, milyen mértékű – a mentális problémák megléte és a NEET-té válás kockázata között.

A szisztematikus szakirodalom áttekintés során megállapítható volt, hogy valóban szoros kapcsolat van a mentális és viselkedészavar és a NEET-státusz kialakulása között. Az eredmények ismertetésénél elkülönítve mutattam be a gyermekkor során szerzett pszichés – elsősorban az iskolai és pszichoszociális – hatások jelentőségét és a diagnosztizált mentális betegségek és a NEET-lét kapcsolatát.

A bemutatott eredmények szerint a leginkább érintettek azok a fiatalok, akik súlyos mentális vagy viselkedészavarban szenvednek: a skizofrén betegek, a szerhasználók, a fekvőbeteg ellátást igénylők és az öngyilkosságot megkísérlők.

A leggyakrabban előforduló mentális betegségeként a CMD-s rendellenességeket azonosíthatjuk, vagyis a depressziós és szorongásos eredetű betegségeket, amelyek közé számos altípust sorol a pszichiátria. Ahogyan az elemzésben bemutatásra került, ezek jellege és megjelenése nem tartozik a legsúlyosabb és legéletminőség-károsítóbb zavarok közé, azonban az iskolai lemorzsolódást és a munkavállalásra való képtelenséget nagy mértékben képesek előidézni.

Az ADHD-s betegek esetében látható, hogy a korai beavatkozás nagy jelentőségű a kór későbbi lefolyásában, azonban még a gyógyszeres kezelést jól tolerálók között is magas kockázata van annak, hogy a felnőttkori ADHD-sok esetében meg nőjön a NEET-té válás kockázata.

Az autizmussal kapcsolatban ez az összefüggés nem jelenthető ki egyértelműen. Míg a spektrum egyik végén a súlyos értelmi fogyatékoságú betegek helyezkednek el, akik

számára szinte borítékolható a későbbi NEET-lét, addig az asperger-típusú egyének iskolai és munkaerőpiaci teljesítménye átlagos és átlagon felüli is lehet.

A vizsgált szakirodalmak alapján a tanulmány egyértelműen igazolja, hogy a NEET-státusz prevenciójához multiszektoriális beavatkozásokra van szükség. A mentális problémákkal élő fiatalok hatékony támogatása csak akkor lehet sikeres, ha az oktatási, egészségügyi és munkaerőpiaci szereplők összehangoltan működnek együtt. A tanulmány egyik legfontosabb eredménye, hogy azonosítja azokat a preventív és korrektív eszközöket (pl. korai beavatkozás, rugalmas oktatási formák, támogatott foglalkoztatás), amelyek nemcsak csökkenthetik a NEET-té válás esélyét, hanem hosszú távon hozzájárulhatnak a fiatalok pszichés jóllétéhez és társadalmi integrációjához.

A magyarországi vonatkozások hiánya ugyan korlátot jelent, de egyben lehetőséget is teremt arra, hogy a nemzetközi jó gyakorlatok és kutatási eredmények alapján jövőbeli vizsgálatok induljanak el hazai kontextusban is. A tanulmány eredményei nemcsak a tudományos diskurzushoz, hanem a szakpolitikai tervezéshez is értékes adalékot nyújthatnak, különösen a fiatalok mentális egészségére fókuszáló beavatkozások megtervezésekor.

IRODALOMJEGYZÉK

- Amin, R. – Svedberg, P. – Narusyte, J. (2019). Associations between adolescent social phobia, sickness absence and unemployment: A prospective study of twins in Sweden. *European Journal of Public Health*, 29(5), 931–936. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckz033>
- Aragona, M. (2009). The concept of mental disorder and the DSM-V. *Dialogues in Philosophy, Mental and Neuro Sciences*, 2(1), 1–14.
- Azzollini, L. (2023). Scar effects of unemployment on generalised social trust: The joint impact of individual and contextual unemployment across Europe. *Social Science Research*, 109, 102787. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102787>
- Baggio, S. – Iglesias, K. – Deline, S. – Studer, J. – Henchoz, Y. – Mohler-Kuo, M. – Gmel, G. (2015). Not in education, employment, or training status among young Swiss men: Longitudinal associations with mental health and substance use. *Journal of Adolescent Health*, 56(2), 238–243. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.09.006>
- Bania, E. V. – Eckhoff, C. – Kvernmo, S. (2019). Not engaged in education, employment or training (NEET) in an Arctic sociocultural context: The NAAHS cohort study. *BMJ Open*, 9(3), e023705. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-023705>
- Butterworth, P. – Leach, L. – Pirkis, J. – Kelaher, M. (2012). Poor mental health influences risk and duration of unemployment: A prospective study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(6), 1013–1021.
- Carcillo, S. – Fernández, R. – Königs, S. – Minea, A. (2015). NEET youth in the aftermath of the crisis: Challenges and policies. OECD Publishing.

- Chen, J. – Mittendorfer-Rutz, E. – Taipale, H. – Rahman, S. – Niederkrotenthaler, T. – Klimek, P. (2024). Association of medication clusters and subsequent labor market marginalization in refugee and Swedish-born young adults with common mental disorders in Sweden. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 33, 897–907. <https://doi.org/10.1007/s00787-023-02214-8>
- Christiansen, E. – Agerbo, E. – Larsen, K. J. – Bilenberg, N. – Stenager, E. (2015). Youth, suicide attempts and low level of education: A Danish historical register-based cohort study of the outcome of suicide attempt. *International Journal of Social Psychiatry*, 61, 802–810. <https://doi.org/10.1177/0020764015597460>
- Clark, A. – Georgellis, Y. – Sanfey, P. (2001). Scarring: The psychological impact of past unemployment. *Economica*, 68(270), 221–241.
- Coles, B. – Godfrey, C. – Keung, A. – Parrott, S. – Bradshaw, J. (2010). Estimating the life-time cost of NEET: 16–18 year olds not in education, employment or training. University of York.
- Cornaglia, F. – Crivellaro, E. – McNally, S. (2012). Mental health and education decisions. Centre for the Economics of Education Discussion Paper No. 136.
- Daly, M. – Delaney, L. (2013). The scarring effect of unemployment throughout adulthood on psychological distress at age 50: Estimates controlling for early adulthood distress and childhood psychological factors. *Social Science & Medicine*, 80, 19–23.
- Delaney, L. – Smith, J. (2012). Childhood health: Trends and consequences over the life-course. *Future of Children*, 22(1), 43–63.
- de Groot, S. – Veldman, K. – Amick, B. C. III – Bültmann, U. (2022). Work functioning among young adults: The role of mental health problems from childhood to young adulthood. *Occupational and Environmental Medicine*, 79(4), 217–223. <https://doi.org/10.1136/oemed-2021-107819>
- Egan, M. – Daly, M. – Delaney, L. (2015). Childhood psychological distress and youth unemployment: Evidence from two British cohort studies. *Social Science & Medicine*, 124, 11–17.
- Eurofound (2022). NEETs. Elérhető: <https://www.eurofound.europa.eu/en/topic/neets> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Európai Tanács (2025a). Fogytékosság az EU-ban: tények és számadatok. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/infographics/disability-eu-facts-figures/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Európai Tanács (2025b). Mentális egészség. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/mental-health/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Fleming, M. – Fitton, C. A. – Steiner, M. F. C. – McLay, J. S. – Clark, D. – King, A. – Mackay, D. F. – Pell, J. P. (2017). Educational and health outcomes of children treated for attention-deficit/hyperactivity disorder. *JAMA Pediatrics*, 171(7), e170691. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.0691>

- Fletcher, J. (2008). Adolescent depression: Diagnosis, treatment, and educational attainment. *Health Economics*, 17(11), 1215–1235.
- Fletcher, J. (2013). Adolescent depression and adult labor market outcomes. *Southern Economic Journal*, 80(1), 26–49.
- Gariépy, G. – Danna, S. M. – Hawke, L. – Henderson, J. – Iyer, S. N. (2022). The mental health of young people who are not in education, employment, or training: A systematic review and meta-analysis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 57(6), 1107–1121. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02212-8>
- Goodman, A. – Joyce, R. – Smith, J. (2011). The long shadow cast by childhood physical and mental problems on adult life. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(15), 6032–6037.
- Goldman-Mellor, S. – Caspi, A. – Arseneault, L. – Ajala, N. – Ambler, A. – Danese, A. – Fisher, H. – Hucker, A. – Odgers, C. – Williams, T. – Wong, C. – Moffitt, T. E. (2016). Committed to work but vulnerable: Self-perceptions and mental health in NEET 18-year olds from a contemporary British cohort. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(2), 196–203. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12459>
- Govorova, E. – Benítez, I. – Muñiz, J. (2020). Predicting student well-being: Network analysis based on PISA 2018. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 4014.
- Hakulinen, C. – Musliner, K. L. – Agerbo, E. (2019). Bipolar disorder and depression in early adulthood and long-term employment, income, and educational attainment: A nationwide cohort study of 2,390,127 individuals. *Depression and Anxiety*, 36(11), 1080–1088. <https://doi.org/10.1002/da.22956>
- Halmøy, A. – Fasmer, O. B. – Gillberg, C. – Haavik, J. (2009). Occupational outcome in adult ADHD: Impact of symptom profile, comorbid psychiatric problems, and treatment: A cross-sectional study of 414 clinically diagnosed adult ADHD patients. *Journal of Attention Disorders*, 13(2), 175–187. <https://doi.org/10.1177/1087054708329777>
- Hastrup, L. H. – Jennum, P. – Ibsen, R. – Kjellberg, J. – Simonsen, E. (2022). Welfare consequences of early-onset borderline personality disorder: A nationwide register-based case-control study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(2), 253–260. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01683-5>
- Hegeland, E. R. – Flensburg-Madsen, T. – Dammeyer, J. – Mortensen, E. L. (2020). The modifying influence of family social background on the association between IQ and unsuccessful educational and occupational achievement: A register-based study of 277,938 men in Denmark 1981–2016. *Journal of Individual Differences*, 41(3), 133–143. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000312>
- Heikkala, E. – Ala-Mursula, L. – Taimela, S. – Paananen, M. – Vaaramo, E. – Auvinen, J. – Karppinen, J. (2020). Accumulated unhealthy behaviors and psychosocial problems

- in adolescence are associated with labor market exclusion in early adulthood – A Northern Finland birth cohort 1986 study. *BMC Public Health*, 20(1), 869.
<https://doi.org/10.1186/s12889-020-08995-w>
- Helgesson, M. – Tinghög, P. – Wang, M. – Rahman, S. – Saboonchi, F. – Mittendorfer-Rutz, E. (2018). Trajectories of work disability and unemployment among young adults with common mental disorders. *BMC Public Health*, 18(1), 1228.
<https://doi.org/10.1186/s12889-018-6141-y>
- Helgesson, M. – Björkenstam, E. – Rahman, S. – Gustafsson, K. – Taipale, H. – Tanskanen, A. – Ekselius, L. – Mittendorfer-Rutz, E. (2023). Labour market marginalisation in young adults diagnosed with attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD): A population-based longitudinal cohort study in Sweden. *Psychological Medicine*, 53(4), 1224–1232. <https://doi.org/10.1017/S0033291721002701>
- Hetlevik, Ø. – Smith-Sivertsen, T. – Haukenes, I. – Ruths, S. – Baste, V. (2024). Young adults with depression: A registry-based longitudinal study of work-life marginalisation. The Norwegian GP-DEP study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 52(5), 590–597. <https://doi.org/10.1177/14034948231165089>
- Holtinen, T. – Lindberg, N. – Rissanen, P. – Kaltiala, R. (2023). Educational attainment of adolescents treated in psychiatric inpatient care: A register study over 3 decades. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 32(11), 2163–2173.
<https://doi.org/10.1007/s00787-022-02052-0>
- Howley, P. – Knight, S. (2022). Staying down with the joneses: Differences in the psychological cost of unemployment across neighbourhoods. *Work, Employment and Society*, 36(6), 1097–1117.
- Jensen, J. D. – Andersen, J. H. – Winding, T. N. (2020). Psychological resources in adolescence and the association with labour market participation in early adulthood: A prospective cohort study. *BMC Public Health*, 20(1), 386.
<https://doi.org/10.1186/s12889-020-08531-w>
- Kamarási, V. – Mogyorósy, G. (2015). Szisztematikus irodalmi áttekintések módszertana és jelentősége. *Orvosi Hetilap*, 156(38), 1523–1531.
<https://doi.org/10.1556/650.2015.30255>
- Karsberg, S. H. – del Palacio-Gonzalez, A. – Pedersen, M. M. – Frederiksen, K. S. – Pedersen, M. U. (2023). Do adverse experiences predict unemployment and need of psychiatric help after treatment for drug use disorders? *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 40(5), 520–535. <https://doi.org/10.1177/14550725231170950>
- Krug, G. – Eberl, A. (2018). What explains the negative effect of unemployment on health? An analysis accounting for reverse causality. *Research in Social Stratification and Mobility*, 55, 25–39.
- McKee-Ryan, F. – Song, Z. – Wanberg, C. – Kinicki, A. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53–76.

- Miklósi, M. – Máté, O. – Balázs, T. (2020). A figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar fejlődésszichopatológiai szemlélete. *Neuropsychofarmacologica Hungarica*, 22(3), 112–120.
- Mikkonen, J. – Moustgaard, H. – Remes, H. – Martikainen, P. (2018). The population impact of childhood health conditions on dropout from upper-secondary education. *The Journal of Pediatrics*, 196, 283–290.e4.
<https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2018.01.034>
- Mogyorósy, Zs. (1994). *BNO-10. Mentális és viselkedészavarok. Alapellátási változat*. Országos Háziorvosi Intézet.
- Mousteri, V. – Daly, M. – Delaney, L. (2018). The scarring effect of unemployment on psychological well-being across Europe. *Social Science Research*, 72, 146–169.
- Németh, A. (2016). *A pszichiátria rövidített kézikönyve*. Medicina Könyvkiadó.
- O'Connor, C. A. – Dyson, J. – Cowdell, F. – Watson, R. (2018). Do universal school-based mental health promotion programmes improve the mental health and emotional wellbeing of young people? A literature review. *Journal of Clinical Nursing*, 27, 412–426.
- OECD (2016). *Society at a glance 2016: OECD social indicators*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/9789264261488-en>
- OECD (2022). *Health at a glance: Europe 2022*. Elérhető:
<https://www.oecd-ilibrary.org/deliver/507433b0-en.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Paul, K. I. – Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74(3), 264–282.
<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.001>
- Petticrew, M. – Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.5860/choice.43-5664>
- Rampazzo, L. – Davis, R. J. – Carbone, S. – Mocanu, A. – Campion, J. – Carta, M. G. – Daniélsdóttir, S. – Holte, A. – Huurre, T. – Matlonová, Z. (2017). *Situation analysis and recommendations for action*. Elérhető: https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/mental_health/docs/2017_mh_schools_en.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Ringbom, I. – Suvisaari, J. – Sourander, A. – Gissler, M. – Gyllenberg, D. (2024). Temporal changes in the associations between diagnosed psychiatric disorders and dropping out of school early. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 33, 1443–1450. <https://doi.org/10.1007/s00787-023-02252-2>
- Riglin, L. – Todd, A. – Blakey, R. – Shakeshaft, A. – Stergiakouli, E. – Smith, G. D. – Tilling, K. – Thapar, A. (2023). Young-adult social outcomes of attention-deficit/hyperactivity disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 84(2), 22m14379.
<https://doi.org/10.4088/jcp.22m14379>

- Rousseau, D. M. – Manning, J. – Denyer, D. (2008). Evidence in management and organizational science: Assembling the field's full weight of scientific knowledge through syntheses. *The Academy of Management Annals*, 2(1), 475–515.
<https://doi.org/10.5465/19416520802211>
- Rumberger, R. W. (2012). *Dropping out*. Harvard University Press.
- Smith, J. – Smith, G. (2010). Long-term economic costs of psychological problems during childhood. *Social Science & Medicine*, 71(1), 110–115.
- Spector, T. D. – Thompson, S. G. (1991). The potential and limitations of meta-analysis. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 45(2), 89–92.
<https://doi.org/10.1136/jech.45.2.89>
- Stansfeld, S. – Clark, C. – Bebbington, P. – King, M. – Jenkins, R. – Hinchliffe, S. (2014). Common mental disorders. *Adult Psychiatric Morbidity Survey 2014*, 38–68.
- Tari, G. R. (2015). A „mentális zavar” fogalom definíciós nehézségei. *Századvég*, 20(76), 135–172.
- Tayfur, S. N. – Prior, S. – Roy, A. S. – Maciver, D. – Forsyth, K. – Fitzpatrick, L. I. (2022). Associations between adolescent psychosocial factors and disengagement from education and employment in young adulthood among individuals with common mental health problems. *Journal of Youth and Adolescence*, 51(7), 1397–1408.
<https://doi.org/10.1007/s10964-022-01592-7>
- Toft, G. – Liu, C. – Menon, J. – Schendel, D. – Loss, G. – Ehrenstein, V. (2021). Assessment of educational attainment and employment among individuals with autism spectrum disorder in Denmark. *JAMA Pediatrics*, 175(6), 601–608.
<https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2021.0124>
- Tong, Y. – Wang, S. – Cao, L. – Zhu, D. – Wang, F. – Xie, F. – Zhang, X. – Wang, G. – Su, P. (2023). School dropouts related to mental disorders: A systematic review and meta-analysis. *Asian Journal of Psychiatry*, 85, 103622.
<https://doi.org/10.1016/j.ajp.2023.103622>
- Tranfield, D. – Denyer, D. – Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, 14(3), 207–222.
- Wakefield, J. C. (1992). Disorder as harmful dysfunction: A conceptual critique of DSM-III-R's definition of mental disorder. *Psychological Review*, 99(2), 232–247.

FÜGGELÉKEK

1. függelék. A BNO-10 alapján meghatározott mentális és viselkedészavarok

F00–F09	Organikus – és szimptomás – mentális zavarok
F10–F19	Pszichoaktív szerek használata által okozott mentális és viselkedési zavarok
F20–F29	Schizophrenia, schizotipikus és paranoid kórképek
F30–F39	Hangulatzavarok (affektív betegségek)
F40–F49	Neurotikus, stresszhez kapcsolódó és szomatoform zavarok
F50–F59	Pszichés zavarokhoz és fizikai (testi) tényezőkhöz kapcsolódó viselkedészavarok
F60–F69	Felnőttkori személyiség és viselkedészavarok
F70–F79	Mentális retardáció
F80–F89	A lelki fejlődés zavarai (pszichés fejlődés zavarai)

Forrás: saját szerkesztés, Mogyorósy (1994) alapján.

II. SZOCIÁLIS ELLÁTÓRENDSZEREK ÉS INTÉZMÉNYI KIHÍVÁSOK

A hátrányos helyzetű fiatalok és a szociális ellátórendszer

NAGY ALEXA¹

ABSZTRAKT

Magyarországon már egészen fiatal kortól kezdve a gyermekek és fiatalok a szociális jóléti rendszer részei. Életüket és fejlődésüket nyomon követik, és ha szükséges, a szociális és gyermekvédelmi rendszer beavatkozik, hiszen egyik fő célja a gyermekek védelme. Azonban, amikor a gyermekek elhagyják az iskolát – amit Magyarországon a jelenlegi szabályozások szerint már tizenhat éves kortól megtehetnek –, előfordul, hogy láthatatlanná válnak a jóléti rendszer számára. Fő célom annak lekövetése, hogy a fiatalok – különösen a hátrányos helyzetűek – milyen problémákkal szembesülnek, és milyen intézményi hatások érik őket, amíg önálló életüket elkezdik. Kutatásom során interjúkat készítettem olyan szakemberekkel, akik fiatalokkal dolgoznak szociális jóléti intézményekben és iskolákban. Célom volt feltárni azokat a pontokat, ahol a veszélyeztetett gyermekek kapcsolatba kerülnek a rendszerrel, és megérteni, milyen segítséget kapnak, ha problémák merülnek fel az életükben. A kutatásból kiderült, hogy jellemzően több, generációkon át öröklődő probléma együttállásából keletkezik a hátrány, amelyeket nagyon nehéz kezelni. Ezek legfőbbje az anyagi nehézségekből, a családi konfliktusokból, zavaros családi kapcsolatokból, a szülők alacsony munkaintenzitásából és iskolai végzettségéből származik. Az oktatási életútjukra jellemző a korai lemaradás és a lemorzsolódás, a tinédzserkori terheesség, a munka vagy iskola közötti választás kényszere és a folyamatos kudarcok. A lehetséges intézményi megoldások között a leendő szülők edukálása és az oktatási rendszer teljes átalakítása szerepel.

KULCSSZAVAK: fiatalok, hátrányos helyzet, szociális ellátórendszer, társadalmi egyenlőtlenségek

BEVEZETÉS

A fiatalok sok szempontból hátrányos helyzetűek, hiszen az egyik legsérülékenyebb társadalmi csoportról van szó. Olyan változások, folyamatok játszódnak le életükben, amelyek meghatározók további életük alakulása szempontjából. A szegénység, a hátrányos

¹ Nagy A. (2026). A hátrányos helyzetű fiatalok és a szociális ellátórendszer. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 67–84. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/05>

helyzet pedig még tovább nehezíti a felnőtt, önálló élet kialakítását. Doktori kutatásom részeként többek között a fenti témával is foglalkozom, és jelen tanulmányban ennek egy kis szeletét mutatom be, mintegy gondolatébresztő szándékkal, további kérdések és kutatási irányok meghatározása céljából.

A szakirodalmi áttekintésben kitérek kifejezetten a hátrányos helyzetű fiatalok főbb problémáira, az oktatási rendszerben meg tapasztalható nehézségeikre, majd röviden elemzem a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszert, amelyben felnőnek, és a lehetséges megoldási módokat is bemutatom. Tanulmányom elemző részében feldolgozom azokat az interjúkat, amelyeket 2022 második félévében készítettem a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszerben, valamint az oktatási rendszerben is dolgozó segítő szakemberekkel. Az elemzésben mélyebben feltárom a hátrányos helyzetű fiatalokat érintő problémákat, pontosan rámutatok arra, hogy mit jelent hátrányból indulni, majd a szakemberek által javasolt lehetséges kezelési formákat is bemutatom.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Tanulmányomban az elemzés felépítése a szakirodalmi rész struktúráját követi, először tehát néhány szót szólok a hátrányos helyzetű fiatalok legégetőbb problémáiról hazánkban. A magyar ifjúságkutatások jó alapot szolgáltatnak a fiatalok problémáinak feltérképezéséhez, hiszen négyévente megvalósuló nagymintás kutatásokról beszélünk. Ebben a tanulmányban kifejezetten a hátrányos helyzetű fiatalokra koncentrálok.

A hátrányos helyzetű fiatalok fő dilemmái közé tartozik a pénztelenség és az eladósodás, tehát az anyagi, megélhetési gondok, az elszegényedés. A halmozódó hátrányok mellett jelen vannak életükben olyan súlyos problémák is, mint a komplex gyermekkori traumák, a szülői minták elutasítása és az iskolaelhagyás (Csizmadia – Tóth, 2014). Megjelenik ezenkívül a drog-, az alkohol- és a szerhasználat is (Oross, 2013; Fazekas et al., 2018).

Dolgozatom során többször is kiemelem, hogy a szülők helyzete mennyire fontos tényező a fiatalok jól-létét illetően. Ezt alátámasztja a 2012-es ifjúságkutatás is, hiszen kimutatták, hogy a magas szülői humántőke egyenesen arányos a jól-léttel és a problémamentességgel. Tehát ahol a szülők iskolai végzettsége alacsony, nagy valószínűséggel a fiatalok életében több probléma, konfliktus, jól-léthez kapcsolódó hiány alakul ki (Csizmadia – Tóth, 2014).

Az anyagi helyzetet górcső alá véve kirajzolódik az is, hogy „*a települési lejtő egyben pénzügyi szegénységi lejtő is*” (Czibere, 2014, 58. o.), viszont az is elmondható, hogy a fiataloknak egy jelentős része él olyan háztartásban, ahol nem tudnak tartalékot képezni, településtípustól függetlenül. Bene és munkatársai (2018) kimutatták, hogy azok a fiatalok, akik nagyobb településen élnek, jobbnak látják saját helyzetüket és lehetőségeiket a munkaerőpiacon, csakúgy, mint a magasabb iskolai végzettségűek.

A kutatás szempontjából elengedhetetlen az egyik legfontosabb szocializációs helyszínnel foglalkozni: az iskolával. Kimutatható, hogy az iskolai egyenlőtlenségek nem

pusztán jelen vannak a fiatalok mindennapjaiban, hanem jelentős hatással vannak későbbi életük alakulására is. Magyarországon azonban az iskola az egyenlőtlenségek újratelődésének egyik legnagyobb befolyással bíró színtere (Nárai, 2022; Gyukits et al., 2015). Ha a területi egyenlőtlenségeket vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy az – általunk is vizsgált – Észak-Alföld régióban és az Észak-Magyarország régióban jelenik meg a lemorzsolódás a legnagyobb arányban (Birinyi – Szabó, 2014).

Velkey (2020) a témában fellelhető kutatásokat megvizsgálva megállapította, hogy az egyenlőtlenségek már általános iskolai szinten megalapozódnak, és a későbbi, középfokú intézményekben tovább erősödnek. Az oktatási intézmények színvonalában erőteljes területi koncentráció figyelhető meg, amely azt eredményezi, hogy az elmaradott térségekben, nagyobb, jobb infrastruktúrával rendelkező településektől elzártnak, távol élő fiatalok elszigetelődnek a minőségi oktatási és középiskolai továbbtanulási lehetőségektől. Ez pedig hatással van az elérhető foglalkozási lehetőségekre is (Velkey, 2020).

Ha egy gyermek szegénységben nő fel, az kihatással lehet a testi és mentális egészségre, valamint meg kell küzdenie a kirekesztődéssel és az ahhoz társuló stigmatizációval. Ez az iskolai élményeikben is meghatározó, hiszen nem tudnak megfelelően beilleszkedni, és sok esetben nem rendelkeznek a társaikhoz hasonló eszköztárral ahhoz, hogy egyenlő eséllyel induljanak az oktatásban. Nemcsak az iskolában, hanem az iskolán kívül is részük lehet kirekesztésben. Sok esetben ezt a réteget rossz lakhatási körülmények jellemzik, valamint nem megfelelő mennyiségű és minőségű étel áll rendelkezésre, amely életkörülmények miatt arra kényszerülnek, hogy a tárgybeli és szabadidőre vonatkozó igényeiket a szűkös lehetőségeikhez szabják (Bidmead et al., 2023).

A kutatásomban a hátrányos helyzetű fiatalokkal rendszeresen dolgozó szociális szakembereket kérdeztem meg a témáról, akiknek szerepe jelentős a fiatalok életében. Egyrészt erősíthetik a fiatalok önbecsülését és fejleszthetik érzelemkifejezési képességeiket, amelyek révén azok képesek lehetnek megnyílni. Másrészt a megfelelő segítő elhitteti a fiatallal, hogy hisznek neki és benne, valamint törődnek vele, miközben megtartja azokat a határokat, amelyek a hatékony közös munkához kellenek. Ez az ítélkezés nélküli őszinteség jelenti. A hatékony segítség mellett megerősíti a fiatalokat, felvértezi őket arra, hogy önmagukért hozzanak olyan döntéseket, amelyek az önbizalmukra jó hatással vannak. Ennek hatására a fiatalok proaktívvá, nyitottabbá, pozitívabb életszemléletűvé válhatnak, és ez az emberi kapcsolataikban is megmutatkozik. Legfőképp abban, hogy képesek a segítő szándékot felismerni, bízni, valamint a mérgező emberi kapcsolataikat elengedni (Sandu, 2020).

A hátrányos helyzetben felnövő fiataloknál a szülőkkel való kapcsolat sok esetben diszfunkcionális, és beárnyékolják olyan dolgok, mint a szülők rossz mentális egészsége, a drog- és alkoholfüggőség vagy a családon belüli erőszak. Ennek eredményeképp gyakori, hogy ők sem képesek egészséges, funkcionális, mély és bizalomteljes emberi kapcsolatokat kialakítani és fenntartani, ami hatással lehet a segítő szakemberrel kialakított kapcsolatra is. Ezt a kapcsolatot befolyásolhatja még a korábbi rossz élményekből fakadó szégyenérzet, a segítő szándékában való kételkedés, a távolságtartás és az önbecsülés hiánya (Sandu, 2021).

A vizsgált társadalmi csoportot nagy mértékben érinti a lemorzsolódás kockázata. Ennek megelőzésében, kezelésében a gyermekekkel, fiatalokkal foglalkozó intézményeknek nagy szerepe lenne, azonban, ahogyan a fentiekből következtetni is lehet, ezt a funkciót nem tudja hatékonyan ellátni a jelenleg működő szociális és gyermekvédelmi intézményrendszer. Szükséges lenne ehhez a prevenciós szemlélet, a rendszerben dolgozók eszköztárának kiszélesítése, a leterheltségük csökkentése és a magasabb szakmai minőség, valamint a jelzőrendszer hatékonyabb működése. A fiatalok szempontjából nagy jelentőséggel bír az olyan kortársakkal való kapcsolat, akik más társadalmi státusszal rendelkeznek, hiszen ezek erőforrásként hasznosíthatók (Szárász, 2022).

A fentiekből tisztán kirajzolódik, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok megsegítésének egyik lehetséges módja az iskolai és az iskolához szorosan fűződő intézményi keretek között megvalósuló tehetséggondozás. Ez állhat tehetségfejlesztésből, tehetségmenedzsmentből, tanácsadásból és anyagi támogatásból. Hazánkban ilyen az Arany János Mentorprogram, a Tanítsunk Magyarorszáért Program vagy éppen a tanodákban zajló tevékenységek. Ezek nemcsak az iskolai előrehaladást, hanem a személyiségfejlődést, a soft skilllek fejlesztését, az alternatív pedagógiai módszerek hatékony alkalmazását is lehetővé teszik, és ezzel komplex támogatást kaphatnak a rászoruló gyermekek (Mező – Dörner, 2024).

Léteznek olyan programok is, amelyek kifejezetten művészeti alapokra épülnek. Ezek mellett, hogy a kreativitást fejlesztik, a személyiségre, az attitűdre, az értékrendre és egyéb képességekre is hatást gyakorolnak. Elmondható azonban, hogy inkább csak egy, klasszikus művészeti ágra fókuszálnak, és a legtöbb esetben nem vegyítik őket, valamint a digitális világ által nyújtotta lehetőségek kihasználatlanul maradnak (Deli – Horváth, 2022).

A Kiss és Vastagh (2021) szerzőpáros szintén szakembereket kérdezett meg a témáról. Szerintük a „*tanulói motiváció erősítése*”, „*a szülői készségek és kompetenciák erősítése*”, valamint a „*prevenció, felvilágosítás*” a három legfontosabb módja a tanulók iskolai sikerességének előmozdításának (Kiss – Vastagh, 2021, 112. o.). Ezen és egyéb, formális oktatásban nehezen elsajátítható képességek fejlesztésében segíthetnek a kutatók által vizsgált tanodák és közösségi házak, amely intézmények a hátrányos helyzetű fiatalok lehetséges kapcsolódási pontjai lehetnek. Ez a két intézmény olyan alternatívát kínál, ahol felnőtt felügyelet mellett tudják szabadidejüket hasznosan, magukat fejlesztve eltölteni (Kiss – Vastagh, 2021).

Egy tanulmány olyan szakanyagokat vizsgált, amelyek az ifjúságot célzó pozitív fejlesztési programokat értékelték. Ebből az derül ki, hogy azok a programok, amelyek túlságosan iskolajellegűek, nincsenek rendesen finanszírozva, nem nyújtanak megfelelő támogatást, valamint a személyzet magas fluktuációja és a tiszta kommunikáció hiánya gátat szabhat a programok eredményes működésének. Az egyik legfontosabb tényező a programok sikerességének garantálása szempontjából a közösségi részvétel, a közösség fejlesztése. Az eredmények azt mutatták, hogy ha ez eredményes, akkor a fentebb felsorolt tényezők is jobb működésre képesek (Tidmarsh et al., 2022).

Ha a gyermekjóléti rendszer működését és hatékonyságát vizsgáljuk, egyértelműen kirajzolódik, hogy a rendszerben inkább a tűzoltás a domináns, mintsem a prevenció célzatú kezdeményezések. A rászoruló körében információhiány van, ami abban mutatkozik meg, hogy bizalmatlanok, és sok esetben nem tudják, hogyan, miben és kitől tudnak segítséget kérni. Velük szemben pedig számos esetben a hatósági eljárások tényreése figyelhető meg, amely félelmet kelt, és elidegeníti a szociális szakembert a kientstől, ügyféltől. A rendszer nagy problémája, hogy a segítés és a mobilitás elősegítése helyett sokkal inkább konzerválja az adott egyén, család státuszát. Ha pedig mégis akad olyan program, amely innovatív módon, hatékonyan tudná segíteni a rászoruló családokat, az csak átmeneti időre szól, és hiányzik a valódi utánkövetés (Rác, 2020).

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A pontos módszertani meghatározás előtt fontosnak tartom megemlíteni, hogy jelen tanulmány doktori kutatásom egy kisebb, de nem elhanyagolható részeként készült. A készített interjúk alacsony száma miatt inkább tekinthető egy előkutatásnak, melynek az volt a célja, hogy egyrészt valamiféle képet adjon a hátrányos helyzetű fiatalok életéről, az abban tapasztalt nehézségekről, az ellátórendszerrel való kapcsolatukról, mindezeket sokkal mélyebben vizsgálva. Másrészt pedig, hogy kiindulópontot jelentsen további kutatói kérdések megfogalmazására és lehetséges új dimenziók bevonására, amelyek a mélyebb összefüggések megismerését teszik lehetővé.

Kutatásom tehát az Észak-Alföld régióban élő fiatalok helyzetét, a szociális és gyermekvédelmi rendszerhez fűződő viszonyát vizsgálja a szociális szakemberek szemszögéből. A tapasztalataik és véleményük mélyebb ismerete érdekében öt szakértői, félig strukturált interjú készült a gyermekvédelemben, a régióban dolgozó szakemberekkel. Az interjúk között volt kettő páros interjú, ahol egyszerre két szakember mesélt tapasztalatairól, illetve egy szakemberrel kétszer is tudtam beszélni, amely beszélgetés szintén hasznos információkkal szolgált. Olyan interjúalanyokat választottam, akiknek a kliensei gyermekek, fiatalok és azok családjai, tehát mindennapi kapcsolatban állnak velük és jól ismerik életkörülményeiket. Az alanyok szakterülete az óvodai és iskolai szociális munka, illetve a vidéki, leszakadó térségekben élő fiatalokkal történő munka.

Az interjúk 5 fő dimenziót érintettek, amelyek a következők voltak: a fiatalok életútja a falvakban, a fiatalokkal való együttműködés, az intézményi bizalom, a foglalkoztatás és a hátrányok és az intézményes problémakezelés.

Jelen tanulmányban az alábbi kérdésekre keresem a választ:

1. Melyek azok a hátrányok, problémák, amelyekkel a hátrányos helyzetű fiataloknak napi szinten meg kell küzdeniük?
2. Hogyan néz ki az iskolai karrierjük?
3. Milyen módokon lehetne őket hatékonyabban segíteni?

EREDMÉNYEK

A fő problémák a fiatalok életében

Ebben a fejezetben bemutatom, hogy a megkérdezett szakemberek szerint melyek azok a fő problémák, amelyek manapság a hátrányos helyzetű fiatalokat érintik.

Általánosságban elmondható, hogy problémáik többrettűek. A fiatalok többsége már kiskorától kezdve a rendszer kliense, akár több generációra visszavezethetően is. Így legfőkébb nem az a jellemző, hogy ők fordulnak segítségért a szakemberekhez, hanem inkább a rendszer találja meg őket valamilyen módon a szakemberen keresztül. Ez akkor is érvényes, amikor az adott fiatal nem hátrányos helyzetű. Sok esetben az iskolában érzékelik maguk a segítők (pl. iskolai szociális munkások), hogy az adott fiatal hátránnyal indul, vagy épp szorong, peremhelyzetben van, beilleszkedési, magatartási problémái vannak, vagy kommunikációs készségeiben vannak zavarok. Ilyenkor megszólítják mind a gyermeket, mind a szülőt.

A hátrányos helyzetű fiatal kliensek és családjaik folyamatos anyagi gondokkal küzdenek, helyzetük többszörösen összetett, és egymással összefüggő hátrányokkal írható le. Rossz anyagi helyzetük abból is fakad, hogy elsősorban már szüleik is alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, amelynek következtében nehezebben vagy egyáltalán nem tudnak elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon. Ha sikerül is, többnyire alacsony státusú, alacsony bérezésű, bizonytalan munkát fognak végezni. Vagy épp kénytelenek lesznek napszámosként dolgozni, ahol a jövedelem nem kiszámítható, és sok esetben nem garantált a hivatalos bejelentés.

Több szakember ezek és a korábbi rossz minták következményeként említette a rendezetlen, konfliktusokkal terhelt családi életet és a szülői elhanyagolást. Utóbbi viszont már nemcsak a hátrányos helyzetű fiatalok esetében jelenik meg, hanem jobb helyzetű társaiknál is. A szülőkkel való kapcsolatra ugyanis jellemzővé vált az elszigeteltség, az, hogy nem nyitnak egymás felé.

„A fő probléma az az elhanyagolás, szülői elhanyagolás, családon belüli konfliktus (...) és aztán ez gyűrűdik a következményekhez” (2. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

„A kapcsolatuk a szülővel az utóbbi időben nagyon hadilábon áll, tehát nem nyitnak a szülők felé a gyerekek, el vannak szigetelődve a szülőktől (...), nagyon sokat dolgoznak a szülők, vagy egyáltalán nem foglalkoznak a gyerekekkel” (2. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

A szakemberek mindegyike említette az alkohol-, dohány- és drogfüggőséget mint egyre súlyosabb problémát. Ezek általában olcsó, elégtelen minőségű, kevert drogok, és súlyosbítja a helyzetet, hogy van, ahol maguk a szülők is szerhasználók. Ennek kapcsán az egyik interjúalanyom felhívta a figyelmet, hogy – ugyan nem gyakran –, de a bűnözői élet mint példa, lehetséges karrierút is megjelenik a hátrányos helyzetű fiatalok életében.

Arról is kérdeztem őket, hogy amennyiben viszont tényleg a fiatalok fordulnak a szakemberekhez és nem fordítva, milyen ügyekben kérnek segítséget. Ezek szétágazóak, és legtöbbször információhiányból fakadnak. Ilyen az, hogy nem feltétlen tudják, hol lehet segítyt kérni, vagy épp, hogy hová forduljanak, hogy a gyermekük megkapja a megfelelő segítséget, például logopédust, gyógypedagógust vagy fejlesztő foglalkozásokon való részvételt. Ha pedig megvan az időpont ezekre a foglalkozásokra, az is fontos, hogy a szakemberek ezeket nyomon kövessék és betartassák. De általános ügyintézésben is kérnek segítséget: a számlák fizetésénél, a haladékkérésben, vagy épp annak elintézését, hogy hogyan ne kössék ki az adott közüzemi szolgáltatást.

Amennyiben egy fiatal a rossz anyagi helyzete mellett még egy olyan településen vagy településrészen él, amely a periferián vagy periferián kívül helyezkedik el, nehezen megközelíthető, és nem megfelelő a tömegközlekedés minősége, mennyisége, hátrányai csak fokozzák problémáit. A fentiekben leírt körülmények ugyanis megnehezítik az iskolába való bejárást, amely anyagi, valamint fizikai és mentális szinten is megjelenik. A sikeres iskolai karrierhez ugyanis nem állnak rendelkezésre azok a feltételek, amelyek a nem hátrányos helyzetű társaiknak adottak, szinte természetesek.

„Eleve lássuk be, hogy mi sem élveznénk, hogyha gyalogolnánk naponta három kilométert a buszig, majd eljönnénk vele, majd várakoznánk (...), mert olyan korán van, hogy még nincs is az iskola nyitva, és hazafelé ugyanezt megtennénk és közben tisztának kéne lenni, jóllakottnak kéne lenni, kész kellene, hogy legyen a lecke. Eleve, tehát nem ugyanazokkal a feltételekkel léteznek” (4. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Probléma tehát, hogy egy fejlődésben lévő gyerekeknek a nagyobb távolságok, ritkább buszjáratok miatt korán, hajnalban kell felkelnie. A buszjegy megvétele is sokszor gondot okoz a családoknak, hiszen nem minden esetben van rá pénz, főleg ott, ahol több oktatási intézménybe járó gyermek is van.

„Előfordult többször is (...) az, hogy például az őszi szünet, hogy ha hónap közepén, vagy húszon valahányadikán kezdődött, volt már, aki arra a hónapra nem vett már bérletet és a gyerek nem nagyon jött, mert most úgyse megyünk hónap végéig, akkor most ne pazaroljuk a pénzt” (5. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

De olyan is előfordul, hogy valamilyen, a gyermekkel kapcsolatos hirtelen kiadás jön, például szemüvegre lenne szüksége a gyermeknek, ilyenkor pedig a család választásra kényszerül.

„Szemüveg kellene neki és akkor azt mondta a szülő, hogy vagy a szemüveget veszi meg, vagy a számlákat fizeti be. Befizette a számlákat, így viszont a kislány (...) tuti a lemaradás, mert nem lát. Se a táblát nem látja, se a füzetét nem látja” (5. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

A fentiekből tisztán kirajzolódik, hogy mennyire más problémákkal kell megküzdeniük, mint szerencsésebb társaiknak. Mivel szüleik is rendszerint alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, nem kapnak otthon iskolával kapcsolatos támogatást, és nem tudnak a házi feladatban, a tanulásban nekik segíteni. A Covid-19-járvány pedig az oktatási hátrányokat még inkább felerősítette, hiszen számos család nem rendelkezett olyan eszközökkel, amelyekkel viszonylag zökkenőmentesen át tudtak volna állni a digitális oktatásra, ami hátrányait csak növelte.

Más élettérben is élnek, máshogy telnek otthon a mindennapjaik, másfajta lakásból indulnak el az iskolába, és másfajta lakásba, más élettérbe érkeznek haza. Ezenkívül más öltözködési módot, ruházatot engedhetnek meg maguknak, a tanszerekkel való ellátottságban is különbségek mutatkoznak, de abban is, hogy mit esznek, mit néznek, mennek-e színházba vagy éppen osztálykirándulásra. Kirekesztettségüket növelheti, hogy nem tudnak iskola után részt venni azokon a programokon, eseményeken, nem tudnak beülni valahova, mint jobb helyzetben lévő társaik, mert nem engedhetnek meg maguknak ilyen kiadásokat.

A hátrányos helyzetű diákoknak nem biztos, hogy van lehetőségük reggelizni, mikor elindulnak az iskolába otthonról. Míg ilyenkor egy jobb anyagi helyzetben lévő társa vehetne magának valamit az iskolai büfében, ő nem biztos, hogy ezt meg tudja engedni magának, hiszen az iskolai büfében magasak az árak. Ha pedig tud is valamit venni, az nem biztos, hogy az ő fejlődő szervezetének elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű. Az iskolai ebéd befizetésére sem áll minden esetben rendelkezésre forrás, így végül lehet, hogy az adott fiatal csak akkor eszik legközelebb, amikor délután vagy este hazaér az iskolából.

„Keljen fel hat órakor, akkor vagy reggelizik otthon vagy nem, na most bent egy büfében (...) horror árak vannak. Egy fiatal fiú egy szendvicset megeszik, az semmi. És akkor mikor esik haza? Délután három óra és hat óra között (...) nem biztos, hogy befizetik az ebédet, mert nem olcsó az sem, és akkor majd csak otthon fog vacsorázni valamit” (5. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Iskolai hátrányaik nemcsak a tanulmányi karrierjük mentén jelentkeznek, hanem az integrációjuk során is. A fiatalok ugyanis:

„Hurcolják az otthoni problémákat magukkal, és ez begyűrűzik rájuk, és elhosszabbítják az iskolába, mert kénytelenek”. (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Ha pedig az adott fiatal a gyermekvédelmi rendszerben, nevelőszülőknél nevelkedett, integrációja még nehezebb. A szakemberek vele kapcsolatban több problémába ütköznek, és többet kell vele foglalkozni, mint a saját családjukban nevelkedett társaival. Az egyik szakértő így fogalmazott:

„Azok a gyerekek, akik nevelőszülőnél vannak, nagyon sok esetben, (...) ilyen 11-12 éves kortól megbicsaklik a nevelésük” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Az interjúk során rákérdeztem a tinédzserkori terhesség előfordulására, hatására is, hiszen a fiatal, hátrányos helyzetű lányoknál ez gyakrabban előfordulhat. A szakemberek úgy tájékoztattak, hogy van rá példa, bár nem látnak bele, hogy ezzel kapcsolatban mennyi abortusz van, de abba már igen, hogy ha valaki meg akarja tartani a születendő gyermeket. Ebben az esetben viszont annak ellenére, hogy az iskolák ilyenkor többnyire partnerek lennének abban, hogy a fiatal nő be tudja fejezni tanulmányait, inkább az a jellemző, hogy lemorzsolódik, és nem megy vissza befejezni az iskolát. Amikor viszont arról kérdeztem őket, hogy kifejezetten emiatt szoktak-e lemorzsolódni a fiatalok, azt a választ kaptam, hogy a lemorzsolódás nem a korai terhesség következménye, hanem általában már előbb eldőlt, hogy az adott fiatal le fog-e morzsolódni, és az végül több, egymásra épülő probléma következménye lesz.

ISKOLAI KARRIER

A következőkben a fiatalok iskolai karrierútjáról lesz szó. Az iskolával kapcsolatos attitűdökről a szakemberek elmondták, hogy nagyon lényeges befolyásoló tényező a tanulás mint érték megjelenése a fiatal családjában. Ezek alapján két csoportra oszthatók a fiatalok. Ahol fontosnak tartják a tanulást és látják, hogy a szülő rendszeresen dolgozni jár, ott értékként jelenik meg, és áldoznak is azért, hogy a fiatal tudjon tanulni, középiskolába, akár gimnáziumba is továbbmenjen, vagy legyen szakmája. Elvárják tőlük, hogy tanuljanak, és ezek a fiatalok végül szeretnének kitörni a faluból, ahol élnek, szeretnének elmenni nagyobb városba, tehát mobilitási hajlandóságuk, esélyeik magasabbak.

Az ellenkező csoport, tehát akiknél nem érték a tanulás, általában céltalanok, nem igazán tudják, mit szeretnének csinálni, vagy esetleg azt szeretnék csinálni, amivel a szülő foglalkozik vagy azt mondja, hogy *„Majd lesz valahogy”* (1. számú interjúalany, iskolai szociális munkás). Ők már kevésbé mobilak, inkább ott akarnak maradni a faluban.

A státuszváltás tehát nem minden esetben valósul meg. Van rá példa persze, hogy magasabb iskolai végzettséget szerez az adott fiatal, mint amilyen a szüleinek van, ez részben akkor történik meg, ha támogatják otthon és bíztatják. A többség azonban csak az általános iskolai végzettséget szerzi meg, és benne marad abban a státuszban, amiben családja generációk óta benne van. Sőt, az általános iskolai végzettség sem garantálja, hogy tudása azon a szinten van, mint társaié, hiszen sok esetben az iskola lejjebb viszi a követelményeket, hogy tudjanak a fiatalok végezni, esetleg továbbmenni. Ez pedig azt eredményezi, hogy úgy kerülnek ki az általános iskolából, hogy sem írni, sem számolni, sem olvasni nem tudnak, ami további lemaradáshoz vezet a középiskolában.

A szakemberek egyöntetűen egyetértettek abban, hogy az egyik legnagyobb probléma a hátrányos helyzetű fiatalok iskolai karrierje során a hiányzás. Még hozzá nem is az iga-

zolatlan, hanem azok a hiányzások, amelyek le vannak igazolva. Ennek következtében még jobban lemaradnak az iskolában, és nem lesznek képesek a hátrányokat behozni. Az egyik interjúalany például elmondta:

„Vannak vidéki intézmények, (...) ahol a gyerekeknek a helyi általános iskolában 100 százaléka roma például, és ott teljesen elfogadott tény az, hogy mondjuk ősszel a betakarítási időszakban 5-6 hetet nem járnak iskolába, hanem dolgoznak a földiken. És az le van igazolva nekik. (...) úgy kerülnek el nyolcadikig ezek a gyerekek, hogy gyakorlatilag nem tanulnak meg írni, olvasni, számolni.” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

De olyan helyzet is előfordul, hogy azt mondják a szülők, hogy beteg a gyermek, vagy épp nincs kedve felkelni, esetleg a szülő már elment dolgozni, de a gyerek nem ment iskolába. A sok hiányzás miatt pedig, ahogy azt fentebb is említettem, nem tudja a gyermek egy idő után felvenni a ritmust, valamint hiába van leigazolva, egy bizonyos mennyiség felett jelzést kell küldeni, ki kell vizsgálni, hogy miért hiányzik annyit a gyermek az iskolából.

Azt már korábban is említettem, hogy probléma esetén jellemzőbb, hogy a szakember avatkozik be, és nem a fiatal és családja kér segítséget. Valamint arról is szó volt, hogy a kihívások az életükben lévő komplex problémákból adódnak. Az iskolában megfigyelt, ott előforduló vagy azzal kapcsolatos problémákat szeretném azonban hosszabban részletezni. A lemorzsolódás ebben a miliőben eléggé gyakori, ami szintén a halmozódó problémák iskolában történő kicsúcsosodása.

Korábban kiemelésre került, hogy készség- és tudásbeli hátrányokkal indulnak, vagy elég korán kialakulnak, ahonnan nehéz behozni a lemaradást jobb helyzetben lévő, jobb családi háttérrel rendelkező társaikkal szemben. A családi háttér tehát – valamint a szülők iskolai végzettsége – erősen meghatározza gyermekük iskolai eredményeit. Ha hiányzik a családi háttér vagy ha a szülőnek alacsony iskolai végzettsége van, akkor hiányzik a támogatás, és nem tudják erősíteni a gyermekben, hogy megéri tanulni. Ha viszont a szülő maga is legalább középfokú végzettséggel rendelkezik, máris motiválóbban hat a gyermekére, és már értékként jelenik meg a tanulás. A többség azonban nem ilyen.

Az iskolákban „kínódnak én azt látom” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás), ugyanis olyan alapvető tudásbeli hiányokkal rendelkeznek, amelyek a tanulást megnehezítik. A fentiekből következik, hogy azért sem tudnak jól tanulni, mert nem tudják, hogyan kell, nem tanulták meg. Sok figyelemhiányos, SNI-s, tanulási zavaros, hiperaktív vagy épp autista gyermek van a hátrányos helyzetűek között is, azonban nincs papírjuk róla. Ez több okból is fakadhat. Lehet, hogy nem is küldik el vizsgálatra az iskolából, vagy még ha el is küldik, a szülők nem minden esetben viszik el. Ez tehát ismét a hátrányokhoz adódik. Ennek kapcsán a szakemberek azt is megjegyezték, hogy a fejlesztőpedagógusokból és gyógypedagógusokból is több kellene az iskolákba. Azok vannak talán szerencsésebb helyzetben, akik város szélén, városban vagy ahhoz nagyon közel élnek,

mert városi iskolába járnak, ahol még talán jobban figyelnek rájuk és el is küldik őket nevelési tanácsadóhoz, pedagógiai szakszolgálatához.

Nem pusztán a tanulásban és előrehaladásban szenvednek hátrányt, hanem közösségi kapcsolataikban is. Ezeket ugyanis a kirekesztettség jellemzi, mivel nem rendelkeznek olyan öltözékkel, higiéniaival, ápoltsággal, telefonnal és egyéb elektronikai eszközökkel, mint egy átlagos család gyermeke.

A fentiekben leírtakból mind látszik, hogy milyen tényezők járulnak hozzá a lemorzsolódáshoz. Az egyik szakember, amikor magára a lemorzsolódásra rákérdeztem, éppen ezért emelte ki, hogy a lemorzsolódás már sokkal hamarabb elkezdődik.

A szakiskolákban elért sikerek, szakmaszerzések ellenére főleg a szakiskolákból morzsolódnak le nagy létszámban. Sok fiatal dolgozni kényszerül, hogy a családját segítse. Ezt vagy önként teszik, vagy arra is van példa, hogy a szülő nem engedi meg, hogy abbahagyja a nyári munkát, amit azért végez, hogy legyen pénze buszbérletre vagy ételre. A lemorzsolódáshoz vezető probléma, hogy még ha az iskolában úgy is tűnik, hogy jól teljesítenek, vagy sikerül velük áttörést elérni, ezek a fiatalok ugyanabba a közegbe mennek haza, nem tudnak feltöltődni, mert ismét a korábban felsorolt mindennapi problémákkal találkoznak.

„Azt tapasztaltam, hogy mi ott az iskolában támogatjuk, beszélünk vele, célokat tűzünk ki vele, motiváljuk és a család egy mondattal: „Neked nem fog sikerülni, hiszen a családban senkinek nincs érettségije”. És akkor itt libegett a gyerek a kettő között, hogy ha hazament, akkor lehúzódott, ha iskolában volt, (...) akkor feljebb” (4. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Továbbra sem érték a tanulás, sem a jó magatartás, mások a viselkedési szabályok és a beszédstílus. A tanulásra való motivációt nem tudják átadni gyermeküknek, és ugyanazokat a példákat látják. Ebből a spirálból nagyon nehéz kikerülniük a gyermekeknek.

„A gyerekek egy része lemond magáról” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

„Akkor próbálkoznak azzal, hogy átmegy egy másik szakmát tanulni, (...) de hogy ott sem lesz jobb a helyzete...” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Ezeket a mindennapi problémákat tetézik a világ helyzetéből adódó nehézségek, krízishelyzetek, aggodalmak. Az utóbbi évek történései, úgymint a világjárvány, a szomszédos országban kirobbant háború, a gazdasági és energiaválság és ezek következményei azt eredményezték, hogy míg a pszichés problémák zöme eddig csak az elit gimnáziumokban jelent meg, mára már a hátrányos helyzetű fiatalokra is egyre inkább jellemzőek. A világjárvány alatt rengeteg olyan nehézség került a fiatalok elé, amelyekre nem voltak felkészülve. Ilyen volt a bezártság, az, hogy az online oktatáshoz nem voltak adottak a tárgyi feltételek, és a szülők sem tudtak segíteni ezek biztosításában, sem a tanulásban.

Ezt tetézte, hogy sok gyermek, fiatal hozzátartozókat is veszített a világjárvány alatt, hiszen nem minden esetben volt megfelelő a higiénia, a maszkviselés, az oltottsági szint vagy épp a kézfertőtlenítő használata a családban. De az is előfordult, hogy a szülők elvesztették a munkájukat.

A szakemberek szerint ugyan vannak próbálkozások az iskolákban a helyzet javítására, de de sajnos ezek önmagukban keveset érnek, hiszen:

„Nem lehet őket ugyanazokkal az eszközökkel, ugyanazokkal a módszerekkel, mert abból egy kínlódás lesz” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

„Hiányzik egyrészt (...) egy nulladik évfolyam. Egy olyan évfolyam, ahol gyakorlatilag semmi mást nem csinálnak a gyerekekkel, csak azokat az alap dolgokat tanítják az alaptantárgyakból, amit általánosban kellett volna megtanulni.” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Van olyan eset, hogy a szakemberek – iskolai szociális munkások, tanárok – összefognak, és külön korrepetálást, foglalkozást tartanak a gyermekeknek, de ez nem elég, és a részvétel sem túl magas. A szakemberek azt is kiemelték, és az eddigiekből is látszik, hogy a gyermekek sorsa már az óvodában, iskolában nagyon hamar eldőlt. Ha olyan szerencsés, hogy ezekben az intézményekben kapcsolatot tud létesíteni egy olyan tanárral, emberrel, aki biztatja vagy valamilyen módon segíti – sokszor egy mondat elég –, akkor akár jobb életútja is lehet a későbbiekben. Fontos azonban, hogy a szülő is bevonásra kerüljön, vele együttműködve oldják meg a problémákat és mindenképpen emberséggel forduljanak a szakemberek mind a szülő, mind a gyermek felé.

A másik oldalról vizsgálva a tanárok fiatalokkal kapcsolatos attitűdjeire is rákérdeztem. A szakemberek a tanárok attitűdjeiről pozitívan nyilatkoztak, de szerintük ez alapvetően személyiségtől, alaptermészettől függ. A hátrányos helyzetű fiatalokkal kapcsolatban többnyire segítőkészek és együttműködőek a tanárok és észreveszik a szociális problémákat. Ha olyan intézményekben tanítanak, amelyeknek már hosszú távú tapasztalatuk van ilyen társadalmi csoporttal, tisztában vannak a gyermekek helyzetével és rugalmasak. Sőt, az egyik szakember kiemelte, hogy a Covid-19-járvány alatt házi feladatot vittek nekik, ételt vagy épp a gyermekekkel kapcsolatos adminisztrációs ügyintézésben segítettek. Persze van olyan intézmény is, ahol nincs nagy tapasztalatuk a hátrányos helyzetű fiatalokkal, és ha oda bekerülnek, nem mindig tudják megfelelően kezelni őket. Azonban nyitottak az együttműködésre, és lehet őket támogatni, érzékenyíteni.

„Az a helyzet, hogy aki egy (...) átlagos életet él, nem biztos, hogy látja ezt a mélységet, és lehet, hogy a pedagógus (...) nem is tudja feltételezni, hogy valamilyen helyzetben lehet élni és olyankor nagyon jó a kommunikáció. (...) Szerintem lehet ezeket a pedagógusokat érzékenyíteni, meg lehet őket támogatni abban, hogy boldoguljanak” (4. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Ezenfelül a gyermekek, fiatalok is megérzik, hogy melyik az a tanár, akitől tartani kell, akit nem lehet közel engedni. Ha kis településről és ottani iskoláról van szó, annyiból könnyebb a pedagógusok helyzete, hogy általában személyesen ismerik a család tagjait, így akár az utcán beszélgetve is tudnak a gyermekkel foglalkozni.

INTÉZMÉNYES PROBLÉMAKEZELÉS – LEHETSÉGES UTAK

A kutatás során nem csak a problémákra kérdeztem rá, hanem arra is, hogy ezeket hogyan tudják intézményi szinten kezelni, mind az iskolában, mind az ellátórendszeren belül, valamint, hogy milyen intézkedésekkel lehetne hatékonyabbá tenni a segítséget.

A problémakezelés akkor lesz sikeres, ha a szocializációs színterek között folyamatos az együttműködés. Ha azokban az intézményekben, ahol a gyermek vagy fiatal megfordul, jelen van a jelzőrendszer, amelynek az a feladata, hogy a problémát közvetítse, és ha szükséges, segítséget juttasson el a rászorulóknak. Jelenleg is működnek egyéni segítő beszélgetések és különböző problémákra specializálódó csoportfoglalkozások egyaránt.

Alapvető az is, hogy mint a jelzőrendszer részei, a tanárok jelzéssel élnek, ha egy gyermeknek szüksége van egyéb segítségre, fejlesztésre. A jelzőrendszerrel egyébként pozitívan nyilatkoztak a megkérdezettek, szerintük jól működik és mostanra már a tanárok is beletanultak.

„A jelzőrendszer tagjaival (...) nekünk tartanunk kell a kapcsolatot és kell, hogy legyen köztünk élő kapcsolat és ezáltal tudom nyomon követni a családjaim, illetve az ellátott gyerekeimnek a kapcsolatát különböző intézményekkel is.” (1. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

A szakemberek azt is kiemelték, hogy nem csak az egyes gyermekekkel kell foglalkozni, hanem velük együtt a kortárs csoporttal és a család egészével is, valamint nem csak az iskolában, hanem minden olyan színtéren, ahol megfordulhatnak.

Ha azonban a segítségről van szó, a szülők bevonása nemcsak az iskolában kulcsfontosságú, így még nagyobb hangsúlyt kellene kapnia. Mivel a szegénység, a hátrányok és az elsajátított minták is generációkon át ívelnek, és egy-egy család is több generáció óta az ellátórendszer segítségére szorul, elsődleges lenne megelőző jelleggel a szülők nagyobb mértékű támogatása, például edukáláson, nevelési tanácsadáson, tanfolyamokon keresztül. Sok olyan család van, ahol nem pusztán anyagi segítségre van szükség, hanem ügyintézésben, számlabefizetésben, különböző dokumentumok értelmezésében, igénylésében vagy épp csekkfeladásban. A szakemberek úgy látják, hogy amennyiben a komplex segítség és tanítás a szülőkre is kiterjedne, az egy idő után képes lenne csökkenteni a hátrányokat, hiszen tudásukat tovább tudnák adni gyermekeiknek.

Az iskolai sikeresség érdekében több olyan eset is előfordul, hogy az iskolai szociális munkás, több, az iskolában dolgozó kollégával összefogva tart korrepetálást, foglalkozásokat, ám ezek nem minden esetben járnak sikerrel, mert alacsony a részvétel. Ezenkívül

megfigyelték, hogy a művészetekhez kötődő, kreatívabb tárgyakban (pl. ének, tánc, rajz) a roma fiatalok eredményesen szerepelnek, és van sikerélményük. Ez pedig azért fontos, mert így nemcsak ezekben a tárgyakban lesznek motiváltak, hanem előbb-utóbb több másik tantárgyból is, és megindul a felzárkózás.

A szakemberek azt is megemlézték, hogy a kisebb településeken vagy az olyan településrészekben, ahol a hátrányos helyzetű családok halmozottan jelennek meg, szükség van helyi beavatkozásra is. Jó lenne például Biztos Kezdet Gyermekház vagy ehhez hasonló intézmény létesítése, ami az adott részen egy biztos pontot jelent a családok életében. Itt lehetne közös programokat, tanfolyamokat szervezni. Olyan közösségi térre lenne szükség, ahol az édesanyákat már kezdetektől fogva megtanítják arra, hogy hogyan kell egy gyermeket ellátni, gondozni, nevelni, főzni, gazdálkodni vagy akár arra, hogy „*az elejétől kellene adni helyet, ami már olyan, mint amikor a gyerek óvodába, iskolába, bölcsődébe megy*” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás). Azt is kiemelték, hogy az általában a társadalomban alapvetőnek, mindennapinak számító dolgok különböző okokból nem minden esetben bevett szokások a köreikben.

„Tehát, ha lenne egy-egy ilyen pont, hogy be lehet menni, ki lehet mosni, meg lehet szárítani a ruhákat. Be lehet menni haját mosni, szárítani, mert lehet otthon nincs szárító és hideg van (...) Be lehetne menni, kihegyezni a ceruzákat”

„Lenne egy asztal, lenne néhány segítő, aki átnézi a leckét, mert anya nem tud olvasni, vagy nem érti, amit elolvas” (3. számú interjúalany, iskolai szociális munkás)

Felmerül azonban a kérdés, hogy ezekkel a dolgokkal, plusz programokkal ki foglalkozzon, ki valósítsa meg, hiszen nagymértékű a szakemberhiány, ami a vidéki kistérségekben, falvakban még látványosabb. Nagy kihívásokkal járó terület ez, hiszen gyakorlatilag a hátránykompenzálást már akkor el kellene kezdeni, amikor a gyermek még meg sem fogant, annak érdekében, hogy egy olyan környezetbe érkezzen, ahol minden feltétel adott. Ez azonban egy rendkívül előrelátó, megelőző intézkedéseken alapuló rendszer működését feltételezi, a jelenleg is működő rövid távú, tűzoltó jellegű szemlélet helyett.

Ahogy azt a fentiekben is írtam, ezek a gyermekek és fiatalok olyan környezetből jönnek, ahol a legtöbb esetben hiányzik az az alap, amelynek meglétét az oktatási intézmények és később a munkahelyek feltételezik. Így hiába a sok program, kezdeményezés, ha hiányzik a ház alapja, nincs mire építeni. A szakemberek szerint ezért lenne szükség a lehető legalapvetőbb dolgoktól és a legkorábban elkezdni az intervenciót. Egyrészt egy sokkal rugalmasabb oktatási rendszerre lenne szükség, amelyben több készségtárgy megtalálható. Speciális iskolák is kellenének, ahol kifejezetten csak hátrányos helyzetű gyermekek tanulnának, hiszen jelenlegi formájában az oktatási rendszer képtelen az integrált oktatást megvalósítani. Nem ugyanaz egy hátrányos helyzetű gyermek tanulási, nevelési igénye, és nem ugyanazokkal a készségekkel, tudással kerül be az iskolába, mint egy nem

hátrányos helyzetű. Másrészt pedig szükség lenne a tankötelezettség felső korhatárának feljebb vitelére tizenhatról tizennyolc éves korra.

A fentiek is bizonyítják, és a szakemberek is elmondták, hogy a példamutatás és az aktív segítség mennyire fontos. Így a mentorprogramok működése is abszolút járható út, azonban sokkal több kellene belőlük, és sokkal intenzívebb működésre is szükség van. Ehhez hasonló a motivációs hét tartása, ahol szintén jó példákat láthatnának, beszélgethetnének olyan emberekkel, akik szakmájukban kiemelkedők, vagy akár hasonló helyzetből indultak, vagy épp olyan dolgot csinálnak, amelyben az adott fiatal tehetséges (pl. sport). Kicsit, mint a pályaaorientáció, csak sokkal mélyebb szinten tudná segíteni a fiatalokat.

Persze bármilyen beavatkozást, programot úgy lenne szükséges megvalósítani, hogy előtte pontos felmérések készüljenek az igénybe vevők körében, és ők is legyenek bevonva a döntéshozatalba. Erre azért is van szükség, mert nem beszélhetünk egy homogén csoportról. Elképzelhető, hogy az, ami egyik településen működik, egy másikon már nem fog, ezért lényeges, hogy mindig az adott célcsoportnak megfelelően legyenek kialakítva a beavatkozások módszerei.

ÖSSZEZÉS

A fentiekben a szakirodalmi elemzés után hasonló logikai sorrendben igyekeztem a kutatásom eredményeit is prezentálni. Először sorra vettem azokat a hátrányokat, problémákat, amelyeket a szakemberek megfogalmaztak. Ezek egy része nem, míg másik részük az iskolához volt köthető, hiszen az interjúalanyok ott találkoznak legtöbbit a gyermekekkel. Ezután még mélyebben részleteztem azokat a nehézségeket, amelyekkel a fiatalok kifejezetten iskolai tanulmányaik alatt találkoznak, és alaposabban körbejártam a lemorzsolódás problémáját. Végül pedig a szakemberek által javasolt lehetséges segítségi módok bemutatásával zártam.

Jellemzően több, generációkon át öröklődő probléma együttállásából keletkezik a hátrány, amelyeket nagyon nehéz kezelni. Ezek legtöbbször az anyagi nehézségekből, a családi konfliktusokból, zavaros családi kapcsolatokból, a szülők alacsony munkaintenzitásából és iskolai végzettségéből származik. Hátrányról viszont nem csak az esélyeikben vagy iskolai karrierjük során beszélhetünk, hanem a társas, kortársaikkal való kapcsolataikban is megjelenik. Ez azonban további kirekesztődéshez vezethet, hiszen korántsem azonos szintű tudással, azonos jellegű problémákkal és szokásokkal rendelkeznek.

Az oktatási életútjukra jellemző a korai lemaradás és a lemorzsolódás, a tinédzserkori terhésség, a munka és az iskola közötti választás kényszere és a folyamatos kudarcok. Hatalmas probléma az igazolt hiányzások mennyisége és ennek következtében a növekvő lemaradás. Meghatározó erővel bír, hogy milyen példát látnak otthon, és hogy értéként jelenik-e meg a tanulás. Ha ezek negatívak, nagy jelentőséggel bírhat egy-egy tanár, segítő szakember, aki motiválja a fiatalt, és külön foglalkozik vele.

A szakemberek megfogalmazták, hogy sokkal hamarabb, már a leendő szülőknél, akár nagyszülőknél el kellene kezdeni a felzárkóztatást. Elsősorban nekik kellene különböző szülői tanfolyamokat, nevelési tanácsadást tartani, valamint biztosítani azokat az infrastrukturális feltételeket, ahol megfelelő körülmények között és tudással felvértezve fel tudják nevelni gyermekeiket. Másrészt pedig a gyermekek oktatását kellene teljesen átstrukturálni, jobban az alapvető készségekre, tudásra koncentrálni, úgymint az írás, olvasás, számolás, vagy épp az alapvető higiénia és a mindennapi élethez tartozó dolgok elsajátítása. Ezenfelül pedig, ahogy a szakirodalomban is megfogalmazták, és a szakemberek is egyetértettek, az érzelmi, mentális támogatásról, fejlesztésről sem szabad elfeledkezni.

A KUTATÁS KORLÁTAI ÉS A TOVÁBBI KUTATÁS IRÁNYAI

Ahogy az a bevezetőben és a módszertani részben is említettem, jelen tanulmány inkább tekinthető egy előkutatás eredményeit összefoglaló műnek, hiszen egy nagyobb munka – a doktori disszertációm – részét képezi.

A kutatás további részében a fentebb leírt információk ismeretében újabb vizsgálati dimenziókat, kérdéseket vonok be, és kibővítem az interjúalanyok körét – így a számát is – különböző szférákban és pozíciókban dolgozó szakemberekkel. Ilyen például az egyházi és a civil szféra, hiszen fontos az ő álláspontjuk megismerése is. Továbbra is lényeges szempont marad az interjúalanyok kiválasztásánál, hogy legyen tapasztalatuk hátrányos helyzetű, kis településen élő fiatalokkal.

A kutatási téma komplexitása miatt elengedhetetlen, hogy az említett fiatalok is megkérdésre kerüljenek, ezért hasonló dimenziók mentén velük is készülnek félig strukturált interjúk. Így két nézőpontból sokkal pontosabb képet kaphatunk a hátrányos helyzetű fiatalok életéről és nehézségeikről, amely során olyan fontos témák kerülnek terítékre, mint a sikeresség-sikertelenség, a kilátástalanság, a gyermekkor, a szubjektív érzet és a segítő intézményekhez való kapcsolódás.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bene, V. – Krémer, B. – Pintye, Zs. (2018). A 15–29 éves korosztály foglalkoztatásáról és munkaerőpiaci perspektíváiról – a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatainak tükrében. In: Nagy, Á. (szerk.), *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, 98–153.
- Bidmead, E. – El Zerbi, C. – Cheetham, M. – Frost, S. (2023). A rapid review of children and young people's views of poverty and welfare in the context of Universal Credit. *Children & Society*, 37, 2047–2065. <https://doi.org/10.1111/chso.12728>
- Birinyi, M. – Szabó, D. (2014). A marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok iskoláztatási esélyei. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.), *Másodkézből – Magyar ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 149–174.

- Csizmadia, Z. – Tóth, P. (2014). Egyéni élethelyzetek konfliktusossága és életminőség a fiatalok körében. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.), *Másodkézből – Magyar ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 91–112.
- Czibere, I. (2014). Települési és regionális egyenlőtlenségek a 18–29 éves ifjúsági korosztály körében: munkaerőpiac – jövőtervezés – érvényesülés. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.), *Másodkézből – Magyar ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 45–71.
- Deli, E. – Horváth, E. (2022). Hatásos, releváns, mért: hátrányos helyzetű fiatalok fejlesztési projektjei Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 72(1–2), 41–56. Elérhető: [https://upszonline.hu/resources/volumes/72/issues/01-02/upsz_72\(01-02\)_2022__008__deli-horvath_hatasos_relevans.pdf](https://upszonline.hu/resources/volumes/72/issues/01-02/upsz_72(01-02)_2022__008__deli-horvath_hatasos_relevans.pdf) [Letöltve: 2026.04.29.]
- Fazekas, A. – Nagy, Á. – Monostori, K. (2018). „Bú, baj, bánat messze szalad!” – Életesemények, problémák, mobilitás, migráció. In: Nagy, Á. (szerk.), *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, 315–349.
- Gyukits, Gy. – Karlovitz, J. T. – Papp, Z. A. (2015). A középiskola-választás szociális háttere a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei nyolcadikos tanulók körében. *Szellem és Tudomány*, (3–4), 40–65.
- Kiss, M. – Vastagh, Z. (2021). Hátránykompenzáció az iskolán kívül? Az extrakurrikuláris intézmények szerepe és megítélése a tanulmányi eredményesség és előmenetel szempontjából. *socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 11(2), 96–121. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.96>
- Mező, F. – Dorner, L. (2024). Pályaorientációs jó gyakorlatok a tehetséggondozásban, különös tekintettel a hátrányos helyzetű fiatalokra. In: *Kezdő lépések a tudományos karrier felé*. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, 91–113. Elérhető: https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/8330/1/91_Mez%C5%91.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Nárai, M. (2022). Tanulni muszáj (lenne)? Lehetőségek és különbségek az oktatás világában és az iskolai életutakban. In: Nagy, Á. (szerk.), *A lábjegyzeten is túl – magyar ifjúságkutatás 2020*. Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont, 32–58.
- Oross, D. (2013). Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely, L. (szerk.), *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont, 283–315.
- Rácz, A. (2020). A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra. In: Kovách, I. (szerk.), *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum, 223–248.
- Sandu, R. D. (2020). Worthy and able: How helping relationships alter the trajectories of young people who face severe and multiple disadvantages. *Journal of Community Psychology*, 49, 321–342. <https://doi.org/10.1002/jcop.22460>
- Sandu, R. D. (2021). Defining severe and multiple disadvantage from the inside: Perspectives of young people and of their support workers. *Journal of Community Psychology*, 49, 1470–1486. <https://doi.org/10.1002/jcop.22572>

- Száraz, K. (2022). A gyermekjóléti szolgáltatás szerepe a roma tanulók korai iskolaelhagyásával kapcsolatos kihívások leküzdésében. *Rendvédelem Tudományos Folyóirat*, 11(1), 2–29. <https://doi.org/10.53793/RV.2022.1.1>
- Tidmarsh, G. – Thompson, J. L. – Quinton, M. L. – Cumming, J. (2022). Process evaluations of positive youth development programmes for disadvantaged young people: A systematic review. *Journal of Youth Development*, 17(2). <https://doi.org/10.5195/jyd.2022.1156>
- Velkey, G. (2020). Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekben élő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire. *Tér és Társadalom*, 34(4), 122–142. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3304>

Szociális munka a digitalizáció útján

KORMÁNYOS KLAUDIA¹

ABSZTRAKT

A szociális ellátórendszer a digitális átalakulás egyik elsőként érintett ágazatává vált, amelyre a digitalizációs törekvések jelentős hatást gyakoroltak. A változások céljai között szerepel a szociális munkások adminisztratív terheinek csökkentése, az adatokhoz való gyorsabb hozzáférés és feldolgozhatóság biztosítása, valamint a támogatások elosztásának célzottabbá és hatékonyabbá tétele. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a digitalizáció jelenlegi állapota elérte-e ezeket a célkitűzéseket, illetve milyen új gyakorlatok és kihívások alakultak ki a szociális munkában. Kiemelt figyelmet fordítok a kettős – papíralapú és digitális – adminisztráció párhuzamos jelenlétére, valamint a szerbiai Szociális Kártya rendszerére, amely jól példázza a digitalizált adatszolgáltatás előnyeit és kockázatait. A tanulmány a magyarországi és szerbiai gyakorlat vizsgálatán keresztül mutat rá a digitális rendszerek szociális munkára gyakorolt hatásaira.

KULCSSZAVAK: digitalizáció, szociális munka, szociális kártya

BEVEZETÉS

Kezembe került Martin Ford Jövőnk a robotok korában című könyve (Ford, 2022). A könyv segített a mesterséges intelligencia jövőbeni szerepének realisabb megítélésében, a digitalizációs folyamatok térhódításának elfogadásában, és egyúttal inspirált arra, hogy saját hivatásomat, a szociális munkát megkíséreljem elhelyezni a digitalizált világban.

A szociális munkás legfontosabb jellemzője, hogy értékek mentén dolgozik. A szolidaritás, a kollektív érdekérvényesítés, a társadalmi felelősségvállalás hirdetése (Budai, 2023), a szenvedés csökkentése (Sik, 2017) nyíltan vállalt feladatok. A szociális munkát a segítő beszélgetés, támogatás, értő figyelés, közös megbeszélés, megbecsülés, a „win-win” felállás megteremtése jellemzi. Olyan hivatás, ahol jelen van a bizalom, az elfogadás, a melléállás és a kliens képessé tételének vágya. Mára egyre nő azon tanulmányok száma, amelyek a szociális szakemberek szerepének és a szociális munka felsorolt érté-

¹ Kormányos K. (2026). Szociális munka a digitalizáció útján. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 85–98. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/03>

keinek változásáról számolnak be. A segítő beszélgetés helyett kötelező, irányt mutató kommunikációról, a támogató jellegű terepmunka helyett kontroll céljából végzett családlátogatásról, a tervezett munka helyett „ad hoc” intervenciókról, a kollégákkal csak papíron létező csapatmunkáról tanúskodnak ezek az írások (Héderné – Kormányos, 2022). A szigorú előírások betartása, a szűkös határidők teljesítése, a „kívülről” érkező utasítások végrehajtása olyan munkát követel meg, amely nélküli az érzelmek, a bevonódás és az elfogadás közvetítését. Ez a fajta látványos, gyors, ugyanakkor felszínes eredményt produkáló tevékenység a kritikus gondolkodás nélküli, sablonos tevékenységek végrehajtásának sorozatát várja el a segítőktől (Tóth, 2022). Adódik a kérdés: ha már a szociális munkás egyre inkább sablonos, az algoritmusokra kísértetiesen hasonlító, előre beszabályozott sorrendű tevékenységek sorozatát végzi, eljön-e az idő, amikor a szociális munkás tevékenységét, a segítő–kliens személyes interakciókat felváltják a digitalizált folyamatok és az automatizált tevékenységek?

A napjainkra is jellemző digitalizációs folyamatok térhódítása megváltoztatta a világot. Megváltoztatta az emberi kapcsolatokat, a környezetet és a szakmákat, beleértve a szociális munkát is. Vannak olyan tevékenységek, ahol a digitalizációs technológia alkalmazása egyelőre korlátozott. Vajon a szociális munka is ilyen gyakorlat-e? Ebben a szakmában a megfigyelések, a narratívák és az érzelmek, illetve a megérzések sokat számítanak, amit az automatizált folyamatok kevésbé képviselnek (Singla, 2020).

Az IKT (infokommunikációs) eszközök használata megosztó a szociális munkások körében. Egyesek bizalmatlanul tekintenek rájuk, és úgy vélik, hogy ezek elsősorban vezetői célokat elégítenek ki, valamint hogy a szociális védelem módszerei a közvetlen, személyes kapcsolatokat követelik meg (Csoba – Diebel, 2021). Komoly kihívást jelent a szociális munkások számára, hogy a digitális vívmányokat beépítsék a munkájukba, akár mellette, akár ellene vannak (Csoba – Diebel, 2021; Tóth, 2022). *„A digitalizált világ térhódításával az emberi kapcsolatok jelentősége kérdőjeleződik meg”* (Singla, 2020: 4).

Ma már biztossá vált, hogy a digitális fejlődés megállíthatatlan, ezért a legjobb stratégia, ha a szociális védelemben dolgozó szakemberek is elfogadják, és igyekeznek olyan irányba terelni ezt a segítő tevékenységet, hogy mindenképp a szociális védelem, és legfőképp a kliensek javára váljon. *„Nem kellene így szembeállítani a digitális és analóg világot. Ma már csak együtt lehet ezt a kettőt elképzelni.”* (Csoba – Diebel, 2021: 6).

A tanulmányban a digitalizáció szociális munkára gyakorolt hatását elemzem a témában releváns szakirodalom áttekintésére, valamint több mint harmincéves, gyakorló szociális munkásként szerzett tapasztalataimra alapozva.

DIGITALIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK AZ ADMINISZTRÁCIÓVAL TÖLTÖTT IDŐ CSÖKKENTÉSE ÉRDEKÉBEN MAGYARORSZÁGON

Napjainkban egyre több gondolkodó ír a szociális munka válságáról. Nemzetközi és magyarországi folyóiratokban is megszáporodtak a válságról szóló írások. Sik Domonkos

megfogalmazásában ez egyáltalán nem meglepő (Sik, 2017). A kérdés az, hogy „ezért a válsághangulatért mennyiben felelősek a gazdasági, politikai és társadalmi átalakulások, és mennyiben magának a szociális munka „vállalkozásának” belső paradoxonjai” (Sik, 2017: 72). Egyes kutatók nem válságról, hanem „fordulópontról” beszélnek (Jordan-Jordan 2000; van Zwanenberg 2003; Skinner, 2003 idézi: Csoba, 2014: 11). Talán külső erők tudatos hatására vagy a környezet változásait követve, spontán módon, az ügyfél-központúságról az adminisztráció-központúságra tért át a szakma.

Az adminisztráció a bürokratikus rendszerek alapját képezi. Az adminisztráció legfőbb jellemzője az időigényesség. Az adminisztrációval töltött idő túldimenzionáltsága a szociális munkában nem magyarázható pusztán a kliensek biográfiai és szocioökonómiai adatai rögzítésének szükségességével. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy bár egyre nagyobb mértékben vannak jelen a szociális munkában is a digitalizált folyamatok, a számítógépes ügyintézés, az adminisztrációra fordított idő érdemben nem csökkent. „A rengeteg adminisztrálás egyértelműen rombolóan hat a szakember–kliens kapcsolat személyességére, hiszen kevesebb minőségi idő jut a kliensekkel való közvetlen segítő munkára... Napjainkban az időigényesség sokkal inkább a redundáns információk rögzítésére és a nehézkes adatkezelésre vezethető vissza” (Héra – Ligeti, 2005: 108). Az információkat párhuzamosan papír- és digitális formában is rögzíteni szükséges. Héra és Ligeti megállapításai szerint a digitalizációval csak abban az esetben lehet minimalizálni az adminisztrálásra fordított időt, ha az teljes mértékben kiváltja a papíralapú adatrögzítést. Amíg a „kettőzött” adminisztráció (papíralapú és digitális adminisztráció egyidejű jelenléte) gyakorlata fennáll, az adminisztráció továbbra is jelentős erőforrásokat von el a közvetlen kliensmunkától (Héra – Ligeti, 2005).

A digitalizációs folyamatok bevezetését, valamint az ezzel járó adminisztratív átalakulásokat a szociális védelem területén elsődlegesen az intézményi szabályzatok és a technikai előírások szabályozzák Magyarországon. Ugyanakkor ezek a normatív keretek jelenleg még nincsenek teljes mértékben összehangolva a digitalizációs programokkal, ami az adminisztratív gyakorlat kettősségéhez vezet. Ennek eredményeként a papíralapú és digitális adminisztráció párhuzamos használata továbbra is a mindennapi működés meghatározó eleme, és várhatóan az is marad mindaddig, amíg a vonatkozó jogszabályi környezet nem kerül összhangba a rendelkezésre álló technológiai megoldásokkal. A Kurt Lewin Alapítvány 2004 szeptembere és 2005 májusa között végzett kutatásából származó lentebb idézett interjúrészletek (Héra – Ligeti, 2005) jól szemléltetik a digitális és papíralapú adminisztráció párhuzamos alkalmazásának gyakorlati jelenlétét:

„K: Miért kell kinyomtatni?

V: A szülővel a gondozási tervet alá kell íratni természetesen a gondozónak, az mindenképpen.

K: És a többi papírt miért kell?

V: Mert... ez a szóbeli megállapodás, hogy iratokat tárolunk, ugye nem lemezeket tárolunk. És amikor ellenőrzést kapunk, nem érdekli őket, hogy számítógépen megvan, ők a kinyomtatott papírt nézik. A forgalmat is, mindent ki kell nyomtatnunk,

pedig kezelhető, le van írva, hogy kezelhetjük számítógépen, sőt, a macis lapokat is kezelhetjük számítógépen, de azokat is ki kell nyomtatni.” (Egy gyermekjóléti szolgálat gyakorló szakembere; Héra – Ligeti, 2005: 108)

„A másik probléma az, hogy számítógépen egy csomó minden tud futni, mégis egy csomó papír adathordozó kell még mindig...” (Egy lakóotthon szociális segítője, Héra – Ligeti, 2005: 107)

Tóth A. Panna frissebb kutatása (2020) rámutat arra, hogy a helyzet a szociális szférában az elmúlt 15 év alatt lényegében változatlan maradt. Tóth kutatásának eredményei a jogszabályi útmutatás vagy szabályozás hiányára mutatnak rá. E hiányosságok késleltetik a digitális adminisztráció rendszerszerű bevezetését, így a papíralapú, illetve digitális adminisztráció továbbra is párhuzamosan van jelen a szociális ellátórendszerben. Ez a ketősség gátolja a hatékony, időgazdaságos adminisztráció meghonosodását a vizsgált területen (Tóth, 2020).

Meleg Sándor (2021) egy évvel későbbi írásában még mindig a papíralapú dokumentációt kiváltó elektronikus rendszerek bevezetésének szükségességéről ír. Hangsúlyozza, hogy a rendszer alkalmazását „tesztelési időszak” kell, hogy megelőzze (Meleg, 2021).

Az ügyfélnyilvántartási rendszerek kizárólagosan digitalizált formában való alkalmazása a szociális védelemben sem valósítható meg, amíg a kérelmek, értesítések, formanyomtatványok és adatlapok esetében elengedhetetlen a kézi, papíralapú aláírás, amely nyomtatást, majd szkennelést tesz szükségessé. A digitalizációs folyamatok csupán szívszerű és nem mindenre kiterjedő jelenléte mellett a redundáns információkezelés elkerülhetetlen (Héra – Ligeti, 2005; Meleg, 2021 idézi: Csizmadia et al., 2023).

Bár Magyarországon több számítógépes ügyfélnyilvántartási rendszer bevezetésére került sor a szociális ellátórendszer területén, ennek sem költséghatékonysági következményeit, sem az adminisztrációval töltött idő csökkenését nem tapasztalja a szakma. *„A szociális szektor adminisztrációs kötelezettségei az elmúlt évek során a szakmai munka kárára tovább nőttek, a jelenlegi adatkezelés nem felel meg a GDPR-követelményeknek.”* (Meleg, 2021 idézi: Csizmadia et al., 2023: 4). A „kettőzött” adminisztrálás a számítógépes ügyintézés teljes körű bevezetésének hiányával, valamint a nem egyértelmű jogszabályi környezettel magyarázható. *„A számítógépes nyilvántartások kiépítésére és használatára törvényi szinten semmilyen irányelv vagy előírás nincs megfogalmazva, s ugyancsak hiányzik a konkrétan, ilyen jellegű feladatokat ellátó és koordináló szervek kijelölése is.”* (Héra – Ligeti, 2005: 110). A szociális munka dokumentációs kötelezettségeit közvetetten több jogforrás szabályozza Magyarországon: a szociális törvény, 1993; 7/2018. (II. 5.) EMMI rendelet; 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről; 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról. A szociális szolgáltatásokat szabályozó jogszabályokat folyamatos változtatások jellemzik. A gyakori változtatások okán a jogszabályok egyre kevésbé átláthatóak, méretükből és szerkezetükből adódóan pedig nehezen kezelhetőek. (Ferge, 2017; Czibere – Mester, 2020; Meleg, 2021 idézi: Csizmadia et al., 2023). Ennek következtében

a szakemberek számára nem nyújtanak biztos támpontot digitális lehetőségeikre vonatkozóan. A jogszabályi harmonizáció elmaradása okán a szakemberek inkább a jogilag biztosan megfelelő, papíralapú adminisztrációt részesítik előnyben a digitalizált megoldással szemben. Mivel jelenleg nincs olyan jogszabály, amely előírná a szociális szakemberek számára a kötelező IKT-képzést, sokan közülük nem érzik magukat kellően kompetensnek a digitális rendszerek használatában, ezért kerülik azok alkalmazását, inkább nyúlnak a jól bevált, papíralapú megoldásokhoz. A meglévő jogszabályokban nincs kellően tisztázva az adatvédelem és a felelősség kérdése. Ha egy digitális rendszer hibázik, ki viseli a felelősséget? A tanulmányom későbbi részében szerbiai példa bemutatásával szemléltetem, hogyan jelenik meg e dilemma a gyakorlatban, és milyen következményekkel járhat.

Összegezhető, hogy a szociális munka adminisztratív terhei a digitalizált folyamatok térhódításának ellenére sem csökkentek Magyarországon, sőt, a szabályozási környezet rendezetlensége, az adminisztrációval kapcsolatos protokollok és nyilvántartások egyértelmű szabályozásának hiánya tovább erősítik a szakma válságérzetét és a szociális munkások esetvezetéssel kapcsolatos dilemmáit. A kettős adminisztráció, vagyis a papíralapú és digitális dokumentáció párhuzamos használata jelentős többletterhet ró a szociális munkásokra mind időben, mind mentálisan, ami a klienssel való közvetlen segítő tevékenység rovására megy. Ugyanazon adatok két különböző rendszerbe történő rögzítése felesleges munkavégzés érzetét eredményezi a segítő szakemberben, frusztrációt okoz, csökkentti a szakemberek hatékonyságát, motivációját, és növeli a kiégés kockázatát.

A DIGITALIZÁLT SZOCIÁLIS MUNKA LEGFŐBB PILLÉRE SZERBIÁBAN: A SZOCIÁLIS KÁRTYA (szerbül: Socijalna Karta)

A negyedik ipari forradalomként emlegetett digitalizáció az innováció, a modernizáció, a gazdasági fejlődés, a versenyképesség növekedésének, valamint az általános társadalmi-gazdasági haladás és fejlődés fő katalizátorává vált. A Szerb Köztársaság kormánya is felismerte a digitalizáció fejlesztésének és az eKözigazgatás (szerbül: eUprava) bevezetésének jelentőségét. Szerbiában a digitalizáció folyamatai már korán elérték a szociális védelem területét (Digitalizacija u Srbiji, 2023). A szociális védelmi rendszer az egyik elsőként érintett ágazatként vált a digitális átalakulás részévé. A szociális ágazaton belül az automatizált folyamatok és adatnyilvántartás példái közé tartozik a 2022-ben bevezetett Szociális Kártya (szerbül: Socijalna Karta). A digitalizációs törekvések célkitűzéseként a szerb kormány a szociális munkások adminisztratív terheinek csökkentését, az adatok gyorsabb hozzáférhetőségét és könnyebb feldolgozhatóságát, valamint a támogatások elosztásának célzottabbá és hatékonyabbá tételét jelölte meg (Krstić, 2025).

A szerbiai szociális védelmi rendszerben 2023 elejétől az adminisztráció és adattárolás mellett az esetvezetés is teljes mértékben digitalizált folyamatokon keresztül valósul meg, amelyet a SOZIS (Sistem za zaštitu i automatizaciju instrumenata socijalne zaštite, magyarul: Szociális védelmi eszközök védelmére és automatizálására szolgáló rendszer) nevű szoftver támogat. A SOZIS egy komplex informatikai rendszer, amelyet a szerbiai

Szociális Védelmi Központok kötelezően alkalmaznak az ügyfelek adatainak nyilvántartására és dokumentálására, de legfőképp az esetvezetéshez kapcsolódó folyamatok, felmérések és értékelések digitalizált tárolására (Pravilnik, 2023).

Bár a fentebb említett programok használata kötelező a Szociális Védelmi Központok számára, sem az állam, sem az önkormányzat nem biztosítja maradéktalanul a technikai feltételeket ahhoz, hogy a szociális munkások kizárólag ezekben a rendszerekben dolgozzanak, és digitalizált módon adminisztráljanak. Ennek következtében Szerbiában (is) még mindig használatban vannak a papíralapú formanyomtatványok. A papíralapú és digitális dokumentálás párhuzamos jelenlétének oka a magyarországi helyzethez hasonlóan a teljes körű, minden rendszerre kiterjedő, országos digitalizáció hiányára vezethető vissza. A szociális védelmi rendszerre „erőltetett” digitalizált folyamatok, valamint a széles körű digitalizáció összehangolatlansága miatt olyan nehézségek alakultak ki a szociális ellátórendszer gyakorlatában, amelyek kezelése e kettős adminisztrációs gyakorlat kialakulásához vezetett Szerbiában. A kettőzött adminisztráció növeli a bürokratikus teendőkre fordított idő mennyiségét, és mérsékli a kliensekre fordítható minőségi idő mennyiségét. Gyakorlati tapasztalataim alapján csökken a munkavégzésre való hajlandóság és elkötelezettség a szociális munkások körében. A munkamorál csökkenésének egyik meghatározó oka az adminisztrációs feladatok drasztikus megszorodása. Amikor a szociális munka az adminisztrációra redukálódik, a szakma identitása elvész (Krstić, 2025).

A SZOCIÁLIS KÁRTYA JELLEMZŐI

A Szociális Kártya, bár elnevezése fizikai kártyára utal, valójában egy digitalizált információs rendszer, amely az állampolgárok társadalmi és gazdasági státuszának egységes, elektronikus nyilvántartására szolgál (Zakon o socijalnoj karti, 2021).

A Szociális Kártya elektronikus platformja elsősorban a szociális munka intézményei és az illetékes hivatalok számára készült. Zárt elektronikus felületről van szó, amely az állampolgárok számára nem hozzáférhető, mivel az adatbázis érzékeny személyes adatokat tartalmaz. A Szociális Kártya rendszerének adatbázisához kizárólag az arra jogosult állami szervek, a Munkaügyi, Foglalkoztatási, Veterán és Szociális Minisztérium, a helyi Szociális Védelmi Központok, valamint a megbízott feladatokat ellátó helyi önkormányzatok dolgozói férhetnek hozzá. A lakosság számára más ügyfélportálok és ügyintézési felületek érhetők el, ahol ellenőrizhetik, kezelhetik saját adataikat, illetve igényelhetnek szolgáltatásokat. Ilyen például az eKözigazgatás.

A Szociális Kártyáról szóló törvény (szerbül: Zakon o socijalnoj karti, Sl. glasnik RS, 62/2021) 2022. március 1-jétől hatályos Szerbiában (Zakon o socijalnoj karti, 2021). Jogi alapját több törvény és rendelet képezi, amelyek meghatározzák a szociális védelem, a személyes adatok kezelése és a közigazgatási eljárások szabályait. Az ide vonatkozó legfontosabb jogszabályok:

- A személyes adatok védelméről szóló törvény (szerbül: Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Sl. glasnik RS, br. 87/2018), amely 2018. augusztus 21-től hatályos Szer-

biában. A megnevezett törvény biztosítja a személyes adatok védelmét, beleértve azokat az adatokat is, amelyeket a Szociális Kártya rendszerében kezelnek. Kiemelt figyelmet fordít az adatkezelés jogszerűségére, az adatok biztonságára, az érintettek adatainak kezelésével kapcsolatos jogokra.

- A közigazgatási eljárásról szóló törvény (szerbül: Zakon o opštem upravnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 18/2016, 95/2018, 2/2023) meghatározza a közhatalmat gyakorló szervek eljárási rendjét, valamint az állampolgárok és jogi személyek közigazgatási ügyekben való jogait és kötelezettségeit. Leírja az ügyintézés lépéseit a kérelem benyújtásától a határozathozatalon át a jogorvoslati lehetőségekig. A törvény célja a hatékony, pártatlan és jogszerű közigazgatás biztosítása.
- A szociális védelemről szóló törvény (szerbül: Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011, 117/2022). A megnevezett törvény szabályozza a szerbiai szociális védelmi rendszert. Magában foglalja a különféle szociális szolgáltatások biztosítását a rászoruló állampolgárok számára. A szolgáltatások közé tartoznak például a családsegítés, idősgondozás, fogyatékkal élő támogatása, gyermekvédelmi intézkedések, valamint a hajléktalanság elleni programok. A törvény előírja a szolgáltatók (állami, önkormányzati, civil vagy magánintézmények) kötelezettségeit, valamint a jogosultsági feltételeket és az ügyintézési folyamatokat.

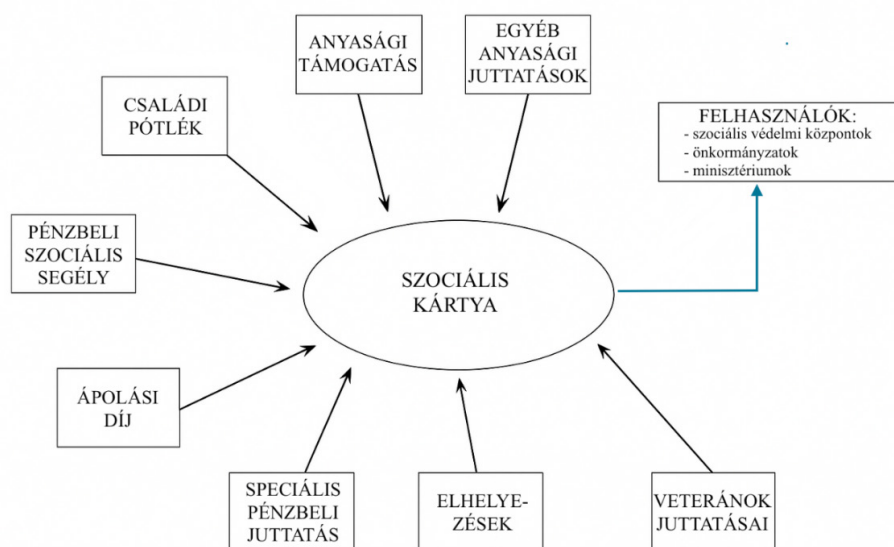
A SZOCIÁLIS KÁRTYA FELHASZNÁLÁSA

A Szociális Kártya fő felhasználói a Szociális Védelmi Központok. Ezek az intézmények Szerbiában integrált módon működnek, mind gyámhatósági, mind szociális védelmi feladatokat ellátnak. Létrehozásuk minden község területén kötelező. Az alapító az önkormányzat, a fenntartásuk pedig a Szerb Köztársaság és az adott önkormányzat együttes feladata.

A Szociális Védelmi Központok szakemberei felhatalmazott hivatali személyként, kódok és biztonsági előírások betartása mellett léphetnek be és nyerhetnek betekintést a Szociális Kártya által tárolt adatok rendszerébe. A program összevonja a különböző hatósági nyilvántartásokban szereplő állampolgári adatokat. Ezek a Központi Állampolgári Nyilvántartásból, a Belügyminisztérium nyilvántartásaiból, az Adóhivatalból, a Köztársasági Geodéziai Hatóság nyilvántartásából, a Nyugdíj- és Rokkanttámogatási Alap nyilvántartásaiból és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat nyilvántartásaiból származó adatok (Ministarstvo za rad, 2022).

A Szociális Kártya lehetővé teszi, hogy a Szociális Védelmi Központok szakemberei gyorsan és naprakészen férjenek hozzá a szükséges adatokhoz, nemcsak a pénzbeli szociális segélyek odaítélése kapcsán. Döntő információkhoz juthatnak idős személyek otthonba, illetve családba való elhelyezésekor (Szerbiában a gyermekek nevelőszülőkhöz való elhelyezéséhez hasonlóan idős személyek más családba való elhelyezése is engedélyezett), vagy a gyermekek legjobb érdekeit képviselve a gyermekeket érintő jogosultságok megvalósítása céljából, legyen az pénzbeli segély vagy szolgáltatás. A Szociális

Kártyában tárolt adatok frissítése napi szinten történik, éjszakai feldolgozással. A Szociális Kártya nem kizárólag az adatok összesítésére és tárolására szolgál, hanem lehetőséget biztosít arra is, hogy a felhatalmazott hivatalos személyek valós időben nyomon kövessék a klienseik szociális jogosultságainak alakulását. Ilyen állami juttatás például a családi pótlék, amely Szerbiában nem alanyi jogon jár a gyermeknek, megítéléséről és folyósításáról az önkormányzatoknál dolgozó gyermekvédelmi referensek döntenek. Gyermekszületés esetén az ún. szülői támogatáshoz fűződő adatok is rögzítésre kerülnek a Szociális Kártyában. A Szociális Kártya segítségével a szociális munkások valós időben tájékozódhatnak arról, hogy a gyermek, illetve a szülő jogosult-e az említett pénzügyi juttatások valamelyikére, illetve milyen összegben folyósítják számára azt.

1. ábra. A Szociális Kártyán rögzített jogosultságok és az adatokhoz hozzáféréssel rendelkező állami szervek áttekintése

Forrás: saját szerkesztés a Szociális Kártya Használati Útmutatója alapján (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 2022).

Az 1. számú ábra szemlélteti, hogy a Szociális Kártyában milyen jogosultságok kerülnek rögzítésre, valamint azt is, hogy a kártyán tárolt információkhoz mely állami szervek rendelkeznek hozzáféréssel (1. ábra).

Az A11 elnevezésű szerbiai civil szervezet a Szociális Kártya rendszerével kapcsolatban az emberi jogok komoly megsértésének lehetőségére figyelmeztet. Rámutat arra, hogy az adatvédelem nincs kellően biztosítva, az információk nincsenek csoportosítva, sem korlátozva. Ennek következtében bármely felhasználó, aki belépési jogosultsággal rendelkezik, teljes körűen hozzáférhet a kliens összes adatához. Olyan információkhoz is

hozzájuthat, amelyek irrelevánsak egy-egy jogosultság megvalósítása kapcsán. Emellett a kliensek nincsenek tisztában azzal, hogy a szociális munkás milyen adatokat lát, milyen adatokhoz jut hozzá, amikor beleegyezésüket adják adataik hivatalból való begyűjtéséhez. Ez a gyakorlat jelentősen növeli az adatokkal való visszaélés kockázatát (Škobo, 2025).

A SZOCIÁLIS KÁRTYA ALKALMAZÁSÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI

Korábban, a Szociális Kártya bevezetése előtt, a kliensek különböző állami szervekhez fordulva gyűjtötték be a szükséges igazolásokat, bizonyítékokat a saját társadalmi-gazdasági helyzetükről, és nyújtották át a szociális munkásnak a különböző kérelmek mellékleteként. Az állampolgárok társadalmi-gazdasági adatainak digitalizált nyilvántartása kiváltja a papíralapú dokumentumok begyűjtését, a kliensek sorban állását, az illetményi díjak fizetését és kiküszöböli a nem releváns, szükségtelen dokumentációk felesleges begyűjtését. Az sem elhanyagolható tény, hogy így csökken azon helyzetek száma, amikor a klienseknek nyilvánosan, mások előtt kell magyarázniuk, miért van szükségük az adott dokumentumra. A Szociális Kártya bevezetése óta a szociális munkás felhatalmazott hivatalos személyként gyűjti össze a kliensére vonatkozó kérelem eldöntéséhez szükséges adatokat a Szociális Kártyából. Az adatok hivatalból való begyűjtéséhez csupán a kliens személyi igazolványának bemutatására, valamint a kliens írásbeli hozzájárulására van szükség. A digitalizált adatgyűjtés bevezetése előtt a szociális munkás személyesen fogadta a rászoruló klienseket az irodájában, négy szemközt. A találkozik során együtt tekintették át a papíralapú okmányokat, miközben párbeszédet folytattak. Ezek a párbeszéd többnyire irányított beszélgetések voltak, amelyek során nem ritkán rejtett problémák is felszínre kerültek. A digitalizált nyilvántartás bevezetését követően ezek a beszélgetések általában elmaradnak, a szociális munkás gyakran a váróteremben kéri el az ügyfél személyi igazolványát, és ellenőrzi a digitális felületen az adatokat. Mindemelllett a digitális felület használatát követően a tereplátogatások és a környezettanulmányok relevanciája is csökkent ((Anti)socialne karte, 2025).

A digitalizált folyamatok révén ma már maga az ügyfél is „digitalizálódik”. Martinell ezt a jelenséget a „szabványosított ügyfél” létrejöttének nevezi (Martinell, 2019). A kliens egy digitalizált adatlapként jelenik meg a nyilvántartásban.

A digitalizált ügyintézés egyik nemkívánatos következménye, hogy a központosított adatnyilvántartásokban szereplő pontatlan információk téves döntésekhez vezethetnek – ez a veszély nem csupán elméleti, hanem valóságos. Valós tapasztalat, hogy aki a Szociális Kártyából származó pontatlan adatok miatt esik ki a segélyezési rendszerből, még ha az információ téves is volt, soha vagy csak nagyon nehezen tudja újból megszerezni a pénzbeli szociális segélyre való jogosultságot. Gyakorló szociális munkásként szemtanúja vagyok azon valóságnak, hogy a szemeteskukákból kiszedett karton vagy műanyag, illetve a hulladékvas értékesítéséből származó jövedelmet a Szociális Kártya rendszeres

bevételi forrásnak tünteti fel, és emiatt szűnik meg vagy csökken a folyósított pénzbeli szociális segély összege. A szerbiai segélyezési rendszer alapja egy garantált minimum-jövedelmi rendszer, magában hordozva az ilyen rendszerekre jellemző pozitív és negatív tulajdonságokat egyaránt. Többek között minden megvalósított dinárt le kell vonni a segély összegéből (Zakon o socijalnoj zaštiti, 2011).

Uroš Randelović, az A11 civil szervezet munkatársa, aki kezdettől fogva figyelemmel kíséri a Szociális Kártyáról szóló törvény alkalmazását és következményeit, hangsúlyozza, hogy az emberi tényező kiiktatása a szociális helyzetek értékeléséből növelte a rendszer „hatékonyágát”, ám ez nem a támogatások igazságosabb elosztásához, hanem a rászoruló polgárok tömegeinek kizárásához vezetett a szociális védelmi rendszerből ([Anti]socijalne karte, 2022). A NIN online folyóirat 2025. április 5-i cikke (Škobo, 2025) szerint 2018-ban 244 160 állampolgár részesült pénzbeli szociális segélyben Szerbiában. A Szociális Kártyáról szóló törvény 2022. március 1-jei bevezetését megelőzően ez a szám 211 266 főre csökkent, tehát négy év alatt 32 894 fő esett ki a támogatási rendszerből. Uroš Randelović rámutat, hogy a törvény hatályba lépését követő három évben 60 000 fő veszítette el jogosultságát. Ez az érték kétszerese a megelőző négy évben tapasztalt csökkenésnek. A jelentős eltérés lehetséges oka, hogy a digitalizált Szociális Kártya rendszer nem képes megfelelően „válaszolni” azokra az esetekre, amikor az adatok hiányosak, pontatlanok vagy a valós szociális helyzet nem tükröződik számszerűsített mutatókban ([Anti]socijalne karte, 2025).

INNOVÁCIÓ: NOTIFIKÁCIÓ

A Szociális Kártya rendszerének egyik sajátos szolgáltatása, hogy havonta a különböző rendszerekből származó adatok kapcsolódásának köszönhetően önműködően értesítéseket/notifikációkat küld a Szociális Védelmi Központok vezetői felé, amelyek a kliensek társadalmi-gazdasági státuszában bekövetkezett változásokat jelzik. Ezeket az értesítéseket a vezetők továbbítják az esetvezető szociális munkásoknak. Három csoportba sorolja a rendszer az értesítéseket a szükséges beavatkozások sürgősségének megítélése függvényében. A piros jelzésű értesítések kötelező, azonnali eljárást igényelnek; a sárga értesítések figyelmeztetések, amelyek beavatkozást igényelnek, de nem azonnali hatállyal; a zöld színnel jelölt tájékoztatások valójában „csak” értesítések, amelyeket a szociális munkás tudomásul vesz, továbbít a kliens felé, de nem hatnak ki a jogosultság további folyósítására. A rendszer többek között piros színnel megjelölt értesítést küld, ha valamelyik családtag munkaviszonyt létesít, azaz változás áll be a család anyagi helyzetében. Szintén piros értesítés, ha valaki nem jelentkezik a megadott időpontban a munkaközvetítőben, és kitorölik a munkát aktívan keresők listájából. Sárga jelzésű értesítés érkezik, ha nem egyezik meg a szociális segély elismeréséről szóló végzésben szereplő családtagok száma vagy összetétele a más jogosultságot elismerő végzésben szereplő családtagok számával, illetve összetételével. Gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a klienst érintő változások által generált beavatkozások sürgősségi szintje gyakran nem egyezik

meg a szociális munkások szakmai értékelésével. Ugyanakkor törvény írja elő a Szociális Kártya által rögzített adatok kötelező figyelembevételét és feltétel nélküli elfogadását. Előírja, hogy a szakembereknek alkalmazkodniuk kell a rendszer által generált adatokhoz (Zakon o socijalnoj zaštiti, 2011).

A szociális munkásoknak napi szinten követniük és adott esetben reagálniuk is kell a notifikációkra, ami újabb feladat és kötelezettség. Az újabbnál újabb adminisztrációs feladatok végrehajtása a legtöbb esetben a klienssel folytatott személyes munka és a terepmunka kárára megy, pedig a szociális munkások számára ezek a legjobb eszközök arra, hogy megismerjék klienseik valódi életkörülményeit és hatékony segítséget nyújtsanak.

ÖSSZEGRZÉS

Napjainkban a digitalizációs folyamatok térhódítása és a technikai eszközök használata megosztó a szociális munkások körében. Míg egyesek támogatják, mások aggodalmuknak adnak hangot a digitalizált szociális munkával kapcsolatban (Develieghere, 2017 idézi: Martinell, 2019). Két lehetséges forgatókönyv van a jövőt illetően: megállítani a digitalizációs folyamatot, vagy alkalmazkodni az új körülményekhez. A digitalizációt megállítani nyilvánvalóan már lehetetlen, éppen ezért a lehetséges megoldás az exaptáció (Tilesch – Omar, 2021), az alkalmazkodás az új körülményekhez. A szociális ágazatban dolgozó szakembereknek is objektíven és reálisan kell viszonyulniuk a technológia fejlődéséhez és használatához, vagyis technorealista hozzáállás szükséges (Pintér idézi: Tóth, 2022). A szociális munka tekintetében azonban a digitalizációval együtt járó értékváltozásra, értékváltoztatásra nem szabad gondolni, csupán a módszerek és megoldások tekintetében kellene a változások.

A digitalizáció az elmúlt években komoly változásokat okozott a szociális munkában. A szabványosított technikák alkalmazására, a digitalizált űrlapok folyamatos kitöltésére kényszerült szociális munkások egyre inkább rendszerszintű bürokratákká váltak. Az adminisztráció-központú szociális munka gyakorlatában a dokumentáció valós idejű teljességének követelménye háttérbe szorítja a kliensek legjobb érdekei érvényesítésének elsőlegességét. Mindemellett az adminisztrációval töltött idő és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek nem szolgálják a társadalmi változásokat, nem érzékenyek a társadalmi egyenlőtlenségekre és nem céljuk a kirekesztettek integrációja. Ezért fontos célkitűzés a szociális védelem területén az adminisztrációval töltött idő csökkentése. A digitalizációs törekvések a szociális munkában ezt a célt jól szolgálják. A digitalizált rendszerek elgondolása és bevezetése jelentős előrelépés a szociális ágazatban. Alkalmazásuk eredményessége ugyanakkor nagymértékben függ a háttérintézmények közötti adatkapcsolatok megbízhatóságától és a háttérintézmények digitalizációs állapotától, a felhasználók felkészültségétől, valamint a rendszerben gyűjtött adatok célszerű és etikus felhasználásától.

A szociális védelem területén használt digitalizált platformok jövőbeli fejlesztése során hangsúlyos figyelmet kell fordítani az adatok pontosságára, az adatvédelemre és az ügyfelek emberi méltóságának tiszteletben tartására. Az adatvédelmet is figyelembe

vevő, pontos, a kliensek jólétét szolgáló digitalizált folyamatok a szociális védelemben elő tudják segíteni a rendszer hatékonyságának növelését, amennyiben az emberi tényező is elismert helyet kap a rendszerben. Minden rendszert ember készít és működtet, így még a digitalizált rendszerek és folyamatok is magukon hordozzák az emberi mivoltból fakadó adatbeviteli hibák lehetőségét. „Kizárólag a digitális adatbázisokra hagyatkozni helytelen, veszélyes és kockázatos a szegények és a bizonytalan munkakörben dolgozók számára. A rendszer eltapossa őket anélkül, hogy a szociális munkások bármilyen módon segíthetnének, ők már eleve parancsvégrehajtókká válnak.”² hangsúlyozta Imogen Richmond-Bishop, az A11 civil szervezet által szervezett panelbeszélgetés alkalmával, 2024. május 25-én, Belgrádban (A11, 2025).

Nem valósulhat meg eredményes szociális munka kizárólag automatizált programok és algoritmusok sablonszerű használata alapján, emberi beavatkozás nélkül. A digitalizált adatrögzítés és adattárolás valóban tudja segíteni a szociális munka hatékonyságát, de kizárólag a digitalizált platformokra és algoritmusokra hagyatkozni a szociális munkában veszélyes lehet a szociális munka klienseinek szemszögéből. Az automatizált programok és az emberi beavatkozás ésszerű kombinációja lehet a megoldás a szociális munka hatékonyságának és hatásosságának növelése érdekében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Budai, I. (2023). A civilizáció egészét érintő változások és a szociális munka – rendhagyó recenzió. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 10(1).
<https://doi.org/10.29376/parbeszed.2023.10/1/8>
- Csizmadia, Z. – Kóbor, K. – Tóth, P. (2023). A szociális intézmények szolgáltatási/ellátási nehézségei, belső megoldási mechanizmusai és szükségletei – egy szakmatámogatási és fejlesztési problématerkép alapvonalai. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 10(1). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2023.10/1/2>
- Csoba, J. (2014). Szolgáltatás vagy társadalmi kontroll? A szociális munkások szerepének változása az átalakuló jóléti modellben Magyarországon. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 25(3), 3–23. Elérhető:
https://www.esely.org/kiadvanyok/2014_3/2004-3_1-1_Csoba_szolgaltatas_vagy.pdf
 [Letöltve: 2026.04.29.]
- Csoba, J. – Diebel, A. (2021). Szociális munka virtuális térben. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 8(2). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2021.8/2/5>
- Ford, M. (2022). *Jövők a robotok korában. A technológia és a munka jövője*. HVG Könyvek.

² A beszélgetés részletét magyarra fordította a szerző.

- Héderné Berta, E. – Kormányos, K. (2022). Az empowerment szakmatörténete és lehetséges kutatási irányai. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 33(4), 3–18. <https://doi.org/10.48007/esely.2022.4.1>
- Héra, G. – Ligeti, Gy. (2005). Igények és hiányok – informatika a szociális szférában. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 16(6), 106–120. Elérhető: https://www.esely.org/kiadvanyok/2005_6/hera.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Martinell, B. E. (2019). Digital clients: An example of people production in social work. *Social Inclusion*, 7(1), 196. <https://doi.org/10.17645/si.v7i1.1814>
- Meleg, S. (2021). Párbeszéd a romok között – reformgondolatok a személyes gondoskodást nyújtó szociális szolgáltatásokról. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 8(1), 6–18. <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2021.8/1/3>
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (2022). *Registar Socijalna karta: Korisničko uputstvo za ulogu administrator organa*. Beograd.
- Sik, D. (2017). A szociális munka lehetősége a késő modernitásban 1. – kihívások és gyakorlatok. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 28(4), 71–96. Elérhető: https://www.esely.org/kiadvanyok/2017_4/ATT03699.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Singla, P. (2020). Digitalization, social work, and youth in an Indian perspective. In: Ordóñez, P. (szerk.), *Advances in Human Resources Management and Organizational Development*, 194–213. University of Delhi.
- Tilesch, Gy. – Omar, H. (2021). *Mesterséges intelligencia*. Libri Könyvkiadó.
- Tóth, A. P. (2022). Közösségi média, telemedicina, mesterséges intelligencia, robotizáció – hogyan hat a digitális technológia fejlődése a szociális munkára? *Acta Medicinæ et Sociologica*, 13(35), 189–218. <https://doi.org/10.19055/ams.2022.11/29/10>

INTERNETES FORRÁSOK

- A11-Inicijativa za ekonomska i socijalna prava (2025). Panelbeszélgetés. Elérhető: <https://www.a11initiative.org/sistem-socijalne-zastite-u-srbiji-ne-pomaze-siromasnima-vec-mu-je-cilj-da-ih-eliminise/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- (Anti)socijalne karte (2025). Elérhető: <https://antisocijalnekarte.org/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Digitalizacija u Srbiji (2023). *Biznis vesti*, 2023.05.02. Elérhető: <https://biznisvesti.rs/aktuelno/digitalizacija-u-srbiji/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Krstić, G. (2025). Administracija u fokusu, korisnik u drugom planu – gde je mesto stručnog rada u savremenom sistemu socijalne zaštite? *SociCentar*. Elérhető: <https://socicentar.rs/index.php/2025/06/13/administracija-u-fokusu-korisnik-u-drugom-planu/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Škobo, T. (2025). Socijalne karte: gde je i zašto „nestalo” 60.000 korisnika pomoći. *NIN*, 2025.04.05. Elérhető: <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/73216/socijalne-karte-gde-je-i-zasto-nestalo-60000-korisnika-pomoci> [Letöltve: 2026.04.29.]

JOGSZABÁLYOK

Pravilnik o evidenciji i dokumentaciji štićenika (2023). *Službeni glasnik RS*, 88/2023. Elérhető: <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-o-evidenciji-i-dokumentaciji-o-sticenicima.html> [Letöltve: 2026.04.29.]

Zakon o opštem upravnom postupku (2016/2018/2023). *Službeni glasnik RS*, br. 18/2016, 95/2018, 2/2023. Elérhető: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-opstem-upravnom-postupku.html> [Letöltve: 2026.04.29.]

Zakon o socijalnoj karti (2021). *Službeni glasnik RS*, 62/2021. Elérhető: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-socijalnoj-karti.html> [Letöltve: 2026.04.29.]

Zakon o socijalnoj zaštiti (2011/2022). *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011, 117/2022. Elérhető: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnoj_zastiti.html [Letöltve: 2026.04.29.]

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (2018). *Službeni glasnik RS*, 87/2018. Elérhető: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html [Letöltve: 2026.04.29.]

III.
TÁRSADALMI FOLYAMATOK
EMPIRIKUS VIZSGÁLATA
DEBRECENBEN

A lokális identitás és az idegenellenesség viszonyainak vizsgálata Debrecen városában

MARKOVICS MÁRTON¹

ABSZTRAKT

A kutatás során a 2023-as Debrecen-kutatás nemek és végzettség szerint reprezentatív adatbázisán az idegenellenesség és a városhoz való kötődés kapcsolatát vizsgáltuk. A kutatás aktuális abban a tekintetben, hogy az elmúlt évek eseményei, a menekültválság, valamint a helyi külföldi működőtőke-beruházások megnövelhették a város lakóinak idegenellenességét, egyfajta morális pánikot idézve elő. Az eredmények alapján azonban a városhoz való kötődés és az idegenellenesség között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. Statisztikailag igazolható ugyanakkor a kapcsolat az iskolai végzettségre és az életkorra, valamint a közösséghez való kötődésre vonatkozóan. Az eredmények újdonsága, hogy a lokális közösséghez való kötődés erőssége csökkenti az idegenellenesség mértékét, tehát az egyén erős kötések általi integráltsága idegenellenességet mérséklő hatással bír. Összességében a debreceni lakosok nem tekinthetők kifejezetten idegenellenesnek, a legnagyobb törésvonal a letelepedési kötvényt kapó külföldiek és a bevándorlók között húzódik, akik csoportjait a legnagyobb mértékben utasítják el a megkérdezettek, emellett szintén kimutatható a külföldi egyetemisták nagymértékű elfogadása is.

KULCSSZAVAK: lokális identitás, idegenellenes attitűdök, identitás, helyi kötődések, Debrecen

BEVEZETÉS

Az elmúlt években Magyarországon jelentős mértékben növekedett az átmeneti jelleggel hazánkban foglalkoztatott vendégmunkások száma. A kormányzat jelenlegi gazdasági stratégiája előrevetíti a külföldi működőtőke nagy volumenű beáramlását, ami a hazai munkaerőigény növekedése mellett magával vonhatja a gazdasági célból átmeneti jelleggel hazánkban tartózkodó, külföldi munkaerő számának növekedését. Bár az erre vonatkozó statisztikák meglehetősen hiányosak, valószínűsíthető, hogy ezen kormányzati

¹ Markovics M. (2026). A lokális identitás és az idegenellenesség viszonyainak vizsgálata Debrecen városában. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 101–115. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó.
<https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/04>

szándék a vendégmunkások létszámának növekedésével párhuzamosan magával hozhatja az ezen személyek irányába tapasztalható ellenérzések erősödését. Különösen az olyan területeken, ahol hirtelen, nagy számban jelennek meg a többségi társadalom etnikai hovatartozásától eltérő háttérrel rendelkező személyek. Egyes vizsgálatok szerint a nagyobb bevándorló populáció jelenléte egy közösségben általában csökkenti az idegengyűlölő attitűdöket a helyiek körében, amint azt franciaországi kvantitatív vizsgálatok is mutatják (Jolly – Digiusto, 2014). Mások azzal érvelnek, hogy a megnövekedett bevándorlás bizonyos kontextusokban fokozott idegengyűlölő reakciókhoz vezethet, különösen ott, ahol gazdasági versenyt érzékelnek, ami azt jelzi, hogy a kapcsolat nem általánosan pozitív, és a helyi viszonyok, valamint a társadalmi dinamika alapján változhat (Paalo et al., 2022).

AZ IDEGENELLENESSÉG LOKÁLIS AKTUALITÁSA

A vizsgálat során Debrecen városában, a 2023-as Debrecen-kutatás keretében, a Debreceni Egyetem szociológus hallgatói által rögzített kérdőívek elemzése alapján az idegenellenesség és a lokális kötődés közötti kapcsolat elemzését végezzük el. A vizsgálat elsődleges hipotézise (H1), hogy a városhoz való kötődés erőssége növeli az idegenellenesség mértékét. Ezenkívül azt is feltételezzük, hogy az életkor növekedése (H2), valamint a végzettségi szint csökkenése (H3) is növeli az idegenellenesség mértékét.

Debrecen történelmileg mindig is olyan városként tartották számon, ahol az ott élők nehezen vagy egyáltalán nem fogadják be a kívülről jött személyeket. Ennek az attitűdnek a primer forrásaira nem annyira az egzakt empirikus tudományokban, mint inkább a kulturális és irodalmi tradícióban találunk nyomokat. Ezek a források Debrecenre sok esetben olyan városként hivatkoznak, ahol a cívis polgárság feltétel nélkül elvárja a „*jöttmentek*” azonnali és feltétel nélküli alkalmazkodását a városhoz. Emellett a város történelmileg egyébként sem szívesen fogadta be a közösségen kívülről érkező személyeket. Ennek kezdetben oka volt Debrecen kálvinista jellege, ami az alapvetően katolikus Habsburg uralkodóházzal szemben egyfajta ellensúlyt képezett a Monarchián belül (bővebben: Szabó, 2021). Debrecen városának ezen kirekesztő jellegzetessége Trianon után is folytatódott, és a két világháború között megnyilvánult többek között a katolizált izraelitákkal szemben is, noha természetesen az országban akkor uralkodó állapotokból kifolyólag ez nem pusztán debreceni sajátosság volt (Bartha, 2020).

Már csak ezekből a történelmi példákból kiindulva is érdekes és releváns ennek a sok esetben kirekesztő városképnek az empirikus adatokkal történő összevetése az idegenellenesség vonatkozásában. A városnak ezen feltételezett zártságát valamelyest oldhatta az a tény, hogy egyetemi városként a kétezres évektől egyre növekvő külföldi hallgatói létszám² (Debreceni Egyetem, 2025) valamelyest megismertette az itt lakókat a globalizáció sajátosságaival, ami az emberek és a tőke határok közötti mozgását foglalja magában. Az elmúlt években egyre biztosabbá váló külföldi működőtőke-befektetések következté-

² A kérdőív felvételének időpontjában a külföldi hallgatók létszáma megközelítőleg 7300 fő.

ben a városban megerősödött a bizalmatlanság és a félelem arra vonatkozóan, hogy a nagyszámú – elsődlegesen a környékbeli gyárak építését végző – vendégmunkás-tömeg a helyi népességgel való együttélése során a társadalmi együttélés szabályait figyelmen kívül fogja hagyni. A CATL 2022-ben jelentette be, hogy akkumulátorgyárat épít a városban, ami átmenetileg megnövelheti a Debrecenben tartózkodó vendégmunkások létszámát, míg a BMW gyár megépülése már korábban köztudott volt.

AZ IDEGENELLENESÉG TENDENCIÁI ÉS KUTATÁSA HAZAI SZINTEN

A magyar lakosság több évtizedre visszamenőleg meglehetősen elutasítónak tekinthető az idegenekkel szemben. Ezek a tendenciák világosan láthatók, ha a TÁRKI vonatkozó adatsorait figyelemmel kísérrük. A rendszerváltást követően megjelenő multikulturalizmus jelensége a gazdasági bizonytalanságokkal kiegészülve fokozta a magyar társadalom idegenekhez való negatív viszonyulásait (Csepeli et al., 1998). Messing és Ságvári (2016) szerint a hazai előítéletesség elsődleges okaiként említhetők a félelem az ismeretlentől, az általános idegenkedés és a nem valós tapasztalatok a bevándorlókkal kapcsolatban. Az idegenellenesség vonatkozásában a hazai vizsgálatok gyakorlatilag az összes főbb társadalmi csoportban kimutatták az idegenellenesség meglétét. Murányi 2012-ben például a középiskolás fiatalok körében azonosította egy erőteljesen kirekesztő és idegenellenes csoport jelenlétét (Murányi, 2012). A 2015-ös menekültválságot követően az idegenellenesség mértéke jelentős mértékben növekedett, elsődlegesen az akkori menekültválság, valamint a kormányzat bevándorlást elítélő, morális pánikot keltő politikai retorikájának következtében (Sik, 2021). A morális pánik elmélete eredetileg Cohen nevéhez köthető. Az elmélet azt mondja ki, hogy ha egy társadalom úgy érzékeli, hogy a morális értékrendje veszélybe kerül, akkor azonnal kísérletet tesz a határok kijelölésére, valamint az elsődlegesen a média által negatív színben feltüntetett csoporttól, a többségtől való elhatárolódásra (Cohen, 2000). Ez a tény pedig szükségszerűen megnöveli az idegenellenesség mértékét, ahogyan Magyarországon is történt 2015 és 2018 között. A növekedés a többi európai országgal összevetésben Magyarországon volt a legnagyobb mértékű, ahol a bevándorlók politikai bűnbakképző szerepe a menekültválságot követően is hangsúlyos politikai narratívá volt (Lázár – Sik, 2019).

AZ IDEGENELLENESÉG VONATKOZÓ HAZAI KUTATÁSI EREDMÉNYEI

Vizsgált változóink vonatkozásában jelentőséggel bír, hogy az életkor és az idegenellenesség kapcsolatát szintén több hazai kutatási eredmény is alátámasztja (Fábián – Sik, 1996; Fábián et al., 2001). Az iskolai végzettség idegenellenességet befolyásoló hatása sem ismeretlen a szakirodalomban, hiszen Sik (2016) egy vonatkozó kutatásban szintén

megállapította, hogy az idegenbarátság a végzettség növekedésével párhuzamosan nő, tehát jogosnak tűnhet azt feltételeznünk, hogy az idegenellenesség a végzettség növekedésével párhuzamosan szintén csökkenő tendenciát fog mutatni. A lokális identitás/kötődés és az idegenellenesség összefüggésével kapcsolatban már jóval homályosabb összefüggéseket találunk. A nemzeti identitás erősségének és az idegenellenességnek az összefüggése bizonyított a szakirodalomban. Csepeli és társai (2004) bizonyították, hogy az idegenellenesség erősítheti a nemzeti identitás mértékét, különösen annak állampolgárságon alapuló, államnemzeti megközelítésének esetében. Azonban kérdéses, hogy egy elképzelt nagycsoporthoz való tartozás esetében, ami egy városi közösséget foglal magában, ezen kötődés milyen mértékben lehet oka vagy következménye az idegenellenesség mértékének. Mindazonáltal egy ilyen történelmileg zárkózott város esetében mindenképpen releváns a lokális kötődés és az idegenellenesség mértékének a vizsgálata.

Vizsgálatunk jelentőségét éppen az adja, hogy nagy, városi, reprezentatív mintán tudjuk igazolni vagy cáfolni a megfogalmazott hipotéziseinket Magyarország második legnagyobb népességű településén, Debrecenben. Ebből kifolyólag vizsgálatunk fókusza nem is elsődlegesen eredményeink újszerűségén van, hanem sokkal inkább azokon a lokális, reprezentatív mintázatokon, amelyek Debrecen városán belül átlagosan előfordulnak napjaink gazdasági bizonytalanságokkal és globális kihívásaival terhelt világában. Ezek a gyors változások pedig a korábban már bevett és empirikusan bizonyított, bizonyos hitt megállapításokat és összefüggéseket is módosíthatják. Nem beszélve a politika általi morális pánik (Cohen, 2000) keltéséről, ami szintén – akár a magasabb végzettséggel rendelkező csoportok esetében is – módosíthatja az idegenellenes attitűdöket.

A LOKÁLIS IDENTITÁS KUTATÁSÁNAK ALAPJAI

Az identitás bőséges szakirodalmára való tekintettel elemzésünkben a lokális identitás fogalmaival írjuk le a Debrecenhez mint városhoz való kötődés erősségét. Az identitásnak egy sajátos kifejeződése a lokális identitás, ami Gold szerint egy informális szocializációs folyamat eredményeként jön létre, amely során a közösség tagjai a közös szimbólumokon keresztül egymással identifikálódnak (Gold, 1985). Pálné a lokalitás esetében a konkrétan meghatározható területet emeli ki, amihez az egyének és csoportok mind érzelmileg, mind kulturálisan viszonyulnak (Pálné, 2000). Salazar a lokális identitást minden más földrajzi, területi egységnél jelentősebb identitásképző elemnek tartja. Elgondolásában az identitás annál erősebb, minél jobban megfogható, megragadható területre szűkítjük le. Ennek következtében szerinte a lokális kötődések tekinthetők erősségüket vizsgálva a legerősebbnek (Salazar, 1998). A helyi identitás esetében A. Gergely azt vallja, hogy az egyénenként rendkívül eltérő lehet, és a „Mi” csoportjának az „Ők” csoportjától való elhatárolása a lokális identitás legfontosabb eleme, hasonlóképpen ahhoz, mint amit a szociális identitás esetében megfigyelhetünk (Hogg, 2016). A. Gergely egyúttal hangsúlyozza, hogy az identitás területileg nem meghatározható, az minden embernek a sajátja, és a hozzá való egyéni viszonyulás pedig rendkívül relatív (A. Gergely, 2002). Appadurai

elválasztja egymástól a lokalitást és a szomszédságot. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a lokális közösségek nem homogének, és rendkívül változatosak lehetnek etnikai mivoltukat és származásukat tekintve. Egyszerre jellemző rájuk a szomszédok egymástól való függése és az egymástól való távolságtartás kettőssége is. Ezek a szomszédságok azonban akkor válnak megragadhatóvá, ha valamilyen külső fenyegetettség vagy veszély kikényszeríti az egységes fellépést. Ebben az esetben viszont a közösségi identitás fő meghatározója nem az egyének kollektív azonosságának megélése, hanem egy kritikus helyzetre adott egységes reakció lesz. Viszont a lokális identitás ezen jellegzetessége azt is felveti, hogy a lokális identitás elsődlegesen a cselekvésekben ragadható meg empirikusan, és nem az egyének által elbeszélt mivoltukban (Appadurai, 2001).

Vizsgálatunkban a lokális identitást a településhez való kötődés mértékének erősségében határozzuk meg, ami egy megfelelő indikátora lehet a lokális identitásnak a megkérdezettekben való meglétének. Mindazonáltal nem tagadjuk azonényt, hogy az identitás komplexitásából és összetettségéből fakadóan a mélyebb identitástartalmak meghatározásához a kvalitatív vizsgálatok a legalkalmasabbak. Ennek ellenére valljuk, hogy statisztikai módon is közelebb kerülhetünk ezeknek az azonosságoknak a meglétéhez, sőt kvantitatív módszerekkel ezen azonosságok erejét is eredményesebben határozhatjuk meg, mintha interjút vagy más kvalitatív kutatási módszert alkalmaznánk.

A MINTA LEÍRÁSA

A minta 2023 májusában, Debrecen városában került felvételre. A kérdőívben az alapvető demográfiai kérdéseken túl a város életével és szolgáltatásaival való általános elégedettség, valamint a város fejlesztésére vonatkozóan is találunk kérdéseket. A minta elemszáma $N=600$. A megkérdezettek kivétel nélkül 18. életévüket betöltött személyek voltak. A kérdezőbiztosok által rögzített kérdőíveket a Debreceni Egyetem szociológia szakos, másodéves hallgatói vették fel. A mintavétel a véletlen sétás (random walking) módszerrel készült. A kutatás a város összes belterülethez tartozó városrészt magában foglalta. A kapott eredmények a felvételt követően nem és iskolai végzettség alapján kerültek súlyozásra, ezért a minta az említett változókra vonatkoztatva reprezentatívnak tekinthető. Az adatok feldolgozására az IBM SPSS Statistics 25-ös verziójával került sor.

AZ ELEMZÉS DIMENZIÓI

A vizsgálat során az idegenellenesség mérésére egy kérdésblokkot választottunk ki, ami arra vonatkozott, hogy a megkérdezett milyen mértékben ért egyet a külföldi személyek megjelenésével. Az idegenellenességet mérő kérdések (öt fokú skálák) mind Magyarországra, mind a szűkebb lokális közösségre, tehát Debrecen városára is vonatkoztak. A kérdések közül négy vonatkozott a Magyarországra mint tágabb makroközösségre, három pedig közvetlenül a mikroközösségben lévő külföldi jelenlét elfogadását foglalta

magában (1. táblázat). A változókat először átkódoltuk annak érdekében, hogy a magasabb értékek a nagyobb mértékű idegenellenességet mutassák, megkönnyítve ezáltal a kapott adatok értelmezését. Az említett változókra egy skála részeként tekintettünk, ahol a vizsgált változók nagymértékű megbízhatóságot mutattak (Cronbach-alfa=0,852). Ezért az érintett változók értékeit összegeztük, majd átlagoltuk, végül létrehoztuk az idegenellenesség mutatószámát.

A városhoz való kötődést az elköltözési hajlandóság elutasításában határoztuk meg. A költözési hajlandóságot mérő kérdéscsoport öt kérdést tartalmazott. Ezek a kérdések egyaránt vonatkoztak a városból a vármegye más településeire, más vármegyébe, illetve külföldre való költözésre is (négyfokú skálák). A városon belül más városrészbe való költözés kérdését nem vettük bele az elemzésbe, mivel az a városhoz való kötődésre vonatkozóan irrelevánsnak tekinthető, hiszen nem jár a településhatár átlépésével. Az elemzésbe bevont változókat először itt is újrakódoltuk annak érdekében, hogy a nagyobb értékek a nagyobb mértékű kötődést jelentsék. A kötődés erősségének meghatározásához felhasználtuk azt a kérdést is, ami az egyén a szűkebb közösséghez való kapcsolatára vonatkozott: *„Mennyire elégedett Ön azzal, ahogyan része/tagja a közösségnek?”*. Az így képzett ötfokozatú Likert-skála értékeit szintén hozzáadtuk a költözésre vonatkozó kérdések értékeihez.

A városhoz való lokális kötődés mutatószámába bevontuk továbbá az egyének barátaira vonatkozó kérdést. Itt a megkérdezetteknek öt barátot kellett megnevezniük, akikkel kapcsolatban azt is el kellett árulniuk, hogy az említett személyek a településen élnek-e. Abban az esetben, ha az első említett barát a településen élt, akkor 1-es értéket kapott az adott válaszadó, ami barátonként 1 ponttal növekedett, egészen 5-ig abban az esetben, ha az ötödik barát is a településről származott. Ha az első barát nem debreceni volt, akkor -5-ös értéket kapott az adott kitöltő, míg amennyiben a megkérdezett ötödik barátja nem volt debreceni, az már csupán -1 pont levonását jelentette. Ennek a kérdésnek az elemzésbe bevonására azért került sor, mivel Murányi (2006) vizsgálatai alapján a rituális sűrűség hatással van az egyének idegenellenességére. Az alacsony rituális sűrűséget kiterjedt szociális hálózatok és sokoldalú interakciók jellemzik, ami csökkenti annak a valószínűségét, hogy az idegeneket az egyének és közösségek elutasítják. A magas rituális sűrűség ezzel szemben éppen az erősebb, érzelmi jellegű kötéseket foglalja magában, amelyek számosságukat tekintve kisebbek, mint a gyenge kötések által uralt alacsony rituális sűrűség esetében. Éppen ezért nagyban megnehezítik a más véleményekhez és hálózatokhoz való hozzáférést, ami összességében nagyobb mértékű idegenellenességet eredményez. Ennek a három skálának az értékeit egy változóban összegeztük, végül átlagoltuk annak érdekében, hogy egyik változó se jelenjen meg nagyobb súllyal a lokális kötődést mérő mutatószámunkban.

EREDMÉNYEK

Alapvető megoszlások

Első körben az elemzésünkben használt változók alapvető megoszlásait írjuk le. Kiinduló változóink az idegenellenesség skála változói voltak, ezt követően került sor a lokális kötődés skálát alkotó változók vizsgálatára.

Az idegenellenesség tekintetében a legtöbb kérdés esetén a többség inkább befogadó attitűdöt tanúsít az idegenekkel szemben, hiszen a hét kérdésből csak két kérdés esetében azonosítható egyértelműen elutasító irányba történő elmozdulás az attitűdökben. Ez a két kérdés a letelepedési engedélyt kapó külföldiek elutasítására, valamint a menekültek Magyarországra való érkezésének ellenzésére vonatkozik. Utóbbi kérdés esetében kimagasló mértékűnek tekinthető az elutasítottság mértéke. A legkevésbé megosztó kérdés a külföldi egyetemisták debreceni jelenléte, ami igazolhatja az egyetemnek a bevezetőben már megfogalmazott, általános idegenellenességet mérséklő hatását. A válaszok szóródása alapján ez a kérdés tekinthető a legkevésbé megosztó kérdésnek is, míg a legnagyobb mértékben a letelepedési engedélyek mentén oszlottak meg a válaszadók által adott értékek.

1. táblázat. Az idegenellenesség skála változóinak alapvető megoszlása

Mennyire tartja jónak, hogy...	N	Átlag	Szórás
1. Magyarországon sokféle nemzetiség él együtt?	590	3,42	1,152
2. itt Debrecenben viszonylag sok külföldit lehet látni?	587	3,54	1,119
3. külföldiek letelepedési engedélyt kaphatnak Magyarországon?	563	2,94	1,224
4. Debrecenben több külföldi tulajdonban lévő bevásárlóközpont található?	563	3,34	1,180
5. Magyarországon számos nagyvállalat külföldi tulajdonban van?	554	3,01	1,188
6. menekültek érkeznek Magyarországra?	575	2,22	1,136
7. Debrecenben külföldi egyetemisták tanulnak?	594	4,17	,914

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

A városhoz való lokális kötődést három fő változóval mértük. Elemzésünkben először a költözési hajlandóságot mérő négy változó alapvető megoszlásait mutatjuk be. A költözési hajlandóságot mérő változók tekintetében egyik kérdéssel kapcsolatban sem figyelhető meg a városból történő elköltözés irányába történő elköteleződés, sőt az összes kérdés esetében a megkérdezettek inkább tennék le a voksukat a Debrecenben maradás mellett. Ebben a kérdésblokkban kis mértékben kiemelkedik az ország távolabbi vármegyéibe, valamint a külföldre való költözés, ahol az elutasítás kevésbé jelentős, mint a másik két

változó esetében. Ezek az eredmények nem meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy Debrecen az ország második legnagyobb városa, az Észak-Alföld régiós központja, és a környező vármegyék sem tekinthetők jelentősen fejlettebbnek, mint Hajdú-Bihar, hiszen a GDP a vizsgálat évében egyedül Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében volt közel azonos a hajdú-bihari adatokhoz, az összes szomszédos vármegyében viszont jóval ez alatt maradt a GDP volumene (KSH, 2025).

2. táblázat. A lokális kötődés skála változóinak alapvető megoszlásai

Mennyire szívesen költöznè:	N	Átlag	Szórás
ugyanennek a megyének egy másik településére	597	1,55	0,953
egy szomszédos megyébe	597	1,51	0,930
Magyarország távolabbi megyéibe	598	1,98	1,212
külföldre	596	1,87	1,213

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

A kérdőívben külön kérdés vonatkozott arra, hogy a megkérdezett mennyire érzi magát a közössége tagjának. Az erre a kérdésre válaszoló megkérdezettek többsége inkább elégedett azzal, amilyen mértékben a közösségének a tagja (átlag: 3,9). Ebből a kérdésből önmagában messzemenő következtetéseket nem lehet levonni azon túl, hogy az egyének általános közösséghez való kapcsolódásának minőségéről árulkodhat. Ennél lényegesebb számunkra az, hogy a közösség tagjai rituális sűrűségük tekintetében milyen mértékben prioritizálják kapcsolataikban az erős, megtartó kötéseiket. A távolabbi barátok felé erős kötésekkel való viszonyulás ugyanis alacsony rituális sűrűséget és ezzel párhuzamosan nagyobb mértékű idegenellenességet jelezhet (Murányi, 2006). A településen belüli barátok esetében megfigyelhető tendencia, hogy a megnevezett barátok kétharmada még az ötödik megnevezett barát esetében is a településen él, ami egy zártabb társadalom képét mutatja (1. függelék). Azonban fontos azt is rögzíteni, hogy a „barát” kifejezés használata félrevezető lehet, mivel az egyének ennek a fogalomnak a használata során elsődlegesen eleve a már meglévő erős kötéseikre asszociálnak, így gyenge kötéseikről – amelyek csökkentik a rituális sűrűség mértékét – ilyen módon nem szerezhetünk elég információt. Ha ennek a kérdésbloknak az öt további alkérdését, amelyek a családi és baráti kapcsolatok gyakoriságára vonatkoztak, egy kétértékű változóba kódoljuk, ahol a családi és baráti kapcsolatokat egymástól elkülönítjük, akkor arra is választ kapunk, hogy a város megkérdezett lakosai milyen mértékben támaszkodnak a városon belüli erős kötésekben a családi kapcsolataikra (2. függelék). Az eredmények alapján az első, városon élő megnevezett barát esetében még kis mértékben többségben vannak a családi kapcsolatok, azonban minél később nevezte meg a megkérdezett az adott barátot, annál kisebb mértékben volt a családjának tagja az illető személy. Ez az adat önmagában nem utal arra, hogy a debreceniek a városon belüli erős kötéseiken belül preferálnák a családi kapcsolataikat.

Ebből mindössze azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a debreceniek erős kötéseiken belül a debrecenieket és a nem rokon kapcsolatukat részesítik inkább előnyben.

VIZSGÁLATUNK FOLYTONOS VÁLTOZÓINAK ÖSSZEFÜGGÉSE AZ IDEGENELLENESSÉGGEL

Elsőként az összes vizsgálatba vont folytonos változónknak az idegenellenesség változóval való korrelációját vizsgáljuk meg. A vizsgálatba bevont változóink az életkor, a költözési hajlandóság, valamint a barátok debreceniségének, illetve nem debreceniségének mértéke, valamint a kérdezett neme és végzettsége.

3. táblázat. Az általunk vizsgált folytonos változók korrelációja az idegenellenesség skálával

Változó	Szignifikanciaszint (p)	Korrelációs együttható
életkor	0,002	0,141
közeli barátok debrecenisége	0,233	-0,054
költözési hajlandóság	0,003	-0,134
Debrecenhez való kötődés	0,639	-0,022
Közösséghez történő kötődéssel való elégedettség	0,006	-0,127

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

A korrelációk elvégzését követően látható, hogy az életkor, valamint a költözési hajlandóság korrelál az idegenellenesség mértékével, tehát azoknak a személyeknek, akik nem szívesen költöznének el Debrecenből, azok idegenellenessége szignifikánsan nagyobb mértékűnek tekinthető. Emellett az is megállapítható, hogy az életkor növekedése szintén magával vonja az idegenellenesség mértékének növekedését. Ezek a kapcsolatok azonban nagyon gyenge erősségűnek tekinthetők. Ehhez az eredményhez továbbá az is hozzájárulhat, hogy a mintában felülreprezentáltak voltak az idősebb korosztályba tartozók. A minta kétharmada ugyanis 40 év feletti, akik a szakirodalom alapján általában véve nagyobb mértékű idegenellenességgel jellemezhetők (Fábián et al., 2001). Hiába van azonban kapcsolat az életkor és az idegenellenesség mértéke között, mivel a két változóval elvégzett lineáris regresszió magyarázó ereje nem elégséges ($R^2=0,022$), tehát az életkor, bár valóban korrelál az idegenellenesség mértékével, önmagában az életkor nem elegendő ahhoz, hogy belőle az egyén idegenellenességének mértékére következtethessünk.

A barátok debrecenisége vagy nem debrecenisége érdemben nem befolyásolja az idegenellenesség mértékét. Hasonlóképpen a Debrecenhez való kötődés erőssége sem hat az idegenellenesség mértékére. Az életkor és a költözési hajlandóság változó lineáris regressziója – ahol az életkor a független, míg a költözési hajlandóság a függő változó –

azonban rámutat arra, hogy a költözési hajlandóság csökkenése mögött nagyrészt az életkor háttérváltozója áll, mivel a költözési hajlandóság mértékét az életkor 28,5%-ban magyarázza ($R^2=0,285$). Szintén korreláció mutatható ki a közösséghez történő kapcsolódással való elégedettség és az idegenellenesség mértéke között. A kapcsolat iránya alapján azok a személyek, akik elégedetlenek a közösséghez való csatlakozásukkal, nagyobb mértékű idegenellenességgel jellemezhetők.

A NEMEK ÉS A VÉGZETTSÉG KAPCSOLATA AZ IDEGENELLENESÉGGEL

A kategorikus változók esetében arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon a megkérdezettek neme és végzettsége milyen mértékben hat a debreceniek idegenellenességére.

A férfiak és a nők között valóban megfigyelhető gyenge eltérés a mintaátlagok tekintetében. Viszont némileg meglepő módon a női válaszadók idegenellenességének mértéke az elvégzett t-próba alapján nagyobb mértékű, mint az a férfi válaszadók esetében megfigyelhető (3. függelék). Azt feltételezzük, hogy a lényegi idegenellenességet meghatározó differencia valójában nem elsődlegesen a nemek között húzódik meg, hanem sokkal inkább az egyén életkora lesz azon változó, ami az idegenellenesség mértékére hatást gyakorol. Hiszen a megkérdezett nők átlagosan hat évvel idősebbek, mint az általunk megkérdezett férfiak. Azonban a mindkét nemre lebontott korrelációk azt mutatták, hogy a férfiak esetében az életkor növekedése éppen hogy az életkor és az idegenellenesség közötti korrelációt erősíti, még ha gyenge kapcsolat keretében is (korrelációs koefficiens 0,174), míg a nők esetében az életkor növekedésével az életkor és az idegenellenesség közötti szignifikáns kapcsolat megszűnik.

Az egyén végzettségét kategóriákra bontottuk szét, és így vizsgáltuk az egyes kategóriákban tapasztalható idegenellenesség mértékét. Ebben az esetben alap-, közép- és felsőfokú végzettségi kódolást alkalmaztunk. A t-próbák lefuttatását követően (4. függelék) látható, hogy a felsőfokú végzettség megléte valóban csökkenti az idegenellenesség mértékét, ellenben kizárólag az alapfokú végzettség megléte még önmagában nem növeli azt szignifikáns mértékben, azonban a kapcsolat itt sem tekinthető lineárisnak ($R^2=0,033$).

A LOKÁLIS KÖTŐDÉS ÉS AZ IDEGENELLENESÉG KAPCSOLATA

A lokális kötődés és az idegenellenesség kapcsolatának megállapítása érdekében korrelációk és regressziók elvégzésére került sor, ahol függő változónk az általunk létrehozott idegenellenesség skála volt. Ezt követően a lokális kötődést képző változóink hatását külön-külön, az alapvető demográfiai változók hatásával együtt vizsgáltuk az idegenellenesség mértékére. A vizsgálat során több korrelációt és regressziót végeztünk el. Első

körben a két, általunk létrehozott mutatószám egymásra hatását elemeztük. Az eredmények alapján a H1 hipotézis nem igazolódott, hiszen nem mutatható ki szignifikáns összefüggés az idegenellenesség és a Debrecenhez való kötődés erőssége között. Az alapsokaságra vonatkozóan tehát nem igaz az, hogy a nagyobb mértékű debreceni kötődés nagyobb mértékű idegenellenességgel járna együtt. Alacsony elemszám mellett ($N=25$) ugyan kimutatható a két változó közötti szignifikáns összefüggés abban az esetben, ha a megkérdezett legtávolabbi, említett barátai³ is debreceniek, azonban az almintá alacsony elemszámából fakadóan ebből nem indulhatunk ki. Ennek nyomán csupán feltételezhető, hogy azok az egyének, akik magas rituális sűrűséggel rendelkeznek⁴, valóban nagyobb mértékű idegenellenességet mutatnak. Többváltozós lineáris regresszióban azonban adatbázisunkban nem találtunk olyan változókat, amelyek az idegenellenességet kielégítő mértékben magyaráznák. Ez érvényes az eddig általunk vizsgált összes folytonos változóra, emellett az egyén által bevallott barátok számát mutató változóra is, amit még a modellünkbe vontunk.

ÖSSZEGRZÉS

Vizsgálatunk során a lokális kötődés és az idegenellenesség kapcsolatát vizsgáltuk Debrecen városában, a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Tanszékének 2023. évi „Debrecen-kutatás” eredményei alapján. Az alábbiakban a kapott adatok értelmezését végezzük el.

A menekültek és a letelepedési kötvényt vásárló külföldiek nagymértékű elutasítása mögött valószínűleg a kormányzat bevándorláskritikus üzenetei húzódnak meg. A letelepedési kötvényekkel szembeni ellenérzés hátterében feltehetőleg egy politikai preferenciabeli törésvonal figyelhető meg. A kérdőívben nem került lekérdezésre a válaszadó politikai szimpátiájára vonatkozó kérdés, ezért ennek a kijelentésnek az empirikus igazolása jelen vizsgálat keretében nem lehetséges.

Vizsgálatunkban az első hipotézisünk (H1) nem igazolódott, mivel a lokális kötődés önmagában a teljes vizsgálati populáción belül nem növeli az idegenellenesség mértékét. Noha feltételezhetőleg egy nagyobb létszámú, magas rituális sűrűséggel rendelkező almintán belül ezen tézisünk igazolást nyer. A vizsgálatba bevont, mutatószámképző változóinkat külön-külön vizsgálva azonban már kimutathatók voltak szignifikáns összefüggések. Itt említendő az életkor és az idegenellenesség közötti kapcsolat is, ami a kor előrehaladtával növekvő tendenciát mutat. Az életkor és az idegenellenesség kapcsolatát szintén több hazai kutatási eredmény is alátámasztja (Fábián – Sik, 1996; Fábián et al., 2001), amit a vizsgálati populációnkon belül is sikerült igazolni, noha az életkor növekedéséből önmagában még nem következtethetünk az idegenellenesség mértékére. Emellett a női válaszadók átlagosan szintén nagyobb mértékben tekinthetők idegenellenesnek,

³ Tehát negyedik/ötödik barátjuk is debreceni.

⁴ Tehát a negyedik, illetve ötödik barátjuk is debreceni.

mint a férfiak, noha a férfi kitöltők esetében az életkor növekedése szignifikáns kapcsolatban áll az idegenellenesség mértékével, míg a nők esetében az életkor nem játszik szerepet az idegenellenesség nagyságának növekedésében.

Az iskolai végzettség idegenellenességet befolyásoló hatása nem ismeretlen a szakirodalomban, hiszen Sik (2016) egy vonatkozó kutatásban szintén megállapította, hogy az idegenbarátság a végzettség növekedésével párhuzamosan nő, ami vizsgálatunkban a végzettség növekedésével párhuzamosan az idegenellenesség mértékének csökkenését jelentené. Azonban ez a hatás csak és kizárólag a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében jelentkezik. Az eredményeink alapján a debreceni lakosok nem tekinthetők számottevő mértékben idegenellenesnek vagy zárkózottnak, a városban tanuló külföldi egyetemistákat például általánosságban inkább pozitívan ítélik meg, szemben például a bevándorlókkal vagy a letelepedési kötvényt vásárló külföldiekkel. Természetesen a városi populációnak vannak bizonyos jól körülhatárolható alcsoportjai, mint az idősebb, alacsonyabb végzettséggel rendelkező vagy a közösséghez nem kielégítő minőségben csatlakozó személyek, akik körében az idegenellenesség nagyobb mértékű lehet, azonban az állítást csak egy nagyobb elemszámú, specifikusabb adatfelvétellel, esetleg kvalitatív, interjúkutatással lehetne igazolni és pontosítani.

A „Debrecen-kutatás” későbbi adatfelvételeinek folyamán további kérdésblokkok hozzáadásával ezeket az alcsoportokat még inkább pontosítani tudjuk majd. Hiszen a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke minden évben lebonyolítja az aktuális, éves „Debrecen-kutatás” hullámot. Jelen vizsgálat keretei között azonban ezekkel az eredményekkel kell beérnünk. A későbbi adatfelvételi hullámokban szintén releváns vizsgálati téma lehet a különböző identitáskonstrukciók (szociális, nemzeti, lokális) és az idegenellenesség egymásra hatásának vizsgálata.

Egy ilyen vizsgálat tovább árnyalhatná az identitások komplex, sok esetben bonyolult kapcsolatának megértését az egyén identitása (mikroszintű), a lokális identitás (mezoszintű), valamint a nemzeti (makroszintű) identitások között.

IRODALOMJEGYZÉK

- A. Gergely, A. (2002). A totális társadalmi tények, mint térhasználati és identitásmódok (Rövid áttekintés a helyi tudás tartalmáról). *Kisebbségkutatás*, 11(2), 246–253. Elérhető: <http://www.antroport.hu/lapozo/tanulmanyok/tanulmany/pdf/Agatotalistarsadalmiitenyek2002-2.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Appadurai, A. (2001). A lokalitás teremtése. *Regio*, 3, 3–32. Elérhető: http://real-j.mtak.hu/14790/1/Regio_2001_3.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Bartha, Á. (2020). Kétszeresen kisebbségben? – Egy katolizált zsidó család a két világháború közti Debrecenben: a Fahidiak. In: Bódi, K. – Fazekas, G. T. – Lapis, J. (szerk.), *A debreceniség mintázatai: városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 250–264.

- Cohen, S. (2000). Ifjú szörnyetegek. A modok és a rockerek megteremtése. *Replika*, 40(6), 49–65. Elérhető: http://replika.hu/system/files/archivum/replika_40-03_cohen.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Csepeli, Gy. – Fábíán, Z. – Sik, E. (1998). Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In: Kolosi, T. – Tóth, I. – Vukovics, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1998*. Társadalomkutató Intézet, 458–489.
- Csepeli, Gy. – Örkény, A. – Székelyi, M. – Poór, J. (2004). Nemzeti identitás Magyarországon az ezredfordulón. In: Kolosi, T. – Tóth, I. Gy. – Vukovich, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2004*, 471–483.
- Debreceni Egyetem (2025). *Hallgatói statisztikák*. Elérhető: <https://unideb.hu/hallgatoi-statisztikak> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Fábíán, Z. – Sik, E. – Tóth, J. (2001). Unióra várva: előítélet, xenofóbia és európai integráció. In: Lukács, É. – Király, M. (szerk.), *Migráció és Európai Unió*. Szociális és Családügyi Minisztérium, 395–412.
- Fábíán, Z. – Sik, E. (1996). Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: Andorka, R. – Kolosi, T. – Vukovich, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI, 381–402.
- Gold, R. L. (1985). *Ranching, Mining, and the Human Impact of Natural Resource Development*. Transaction Books.
- Hogg, M. A. (2016). Social identity theory. In: *Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory: Contemporary Global Perspectives*. Springer, 3–17.
- Jolly, S. – Digiusto, G. (2014). Xenophobia and immigrant contact: French public attitudes toward immigration. *Social Science Journal*, 51(3), 464–473. <https://doi.org/10.1016/j.socij.2013.09.018>
- KSH (2025). *A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása*. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0077.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- Lázár, D. – Sik, E. (2019). A morálistánc-gomb 2.0. *Mozgó Világ*, 11, 15–32. Elérhető: <https://www.academia.edu/40971554> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Messing, V. – Ságvári, B. (2016). „Ahogy másokhoz viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” – A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 2016(2), 17–37.
- Murányi, I. (2006). *Identitás és előítélet*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Murányi, I. (2012). Előítéletesség és demokrácia-értelmezés a fiatalok körében. *Educatio*, 21(2), 259–271. Elérhető: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/1202-tan7.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Paalo, S. A. – Adu-Gyamfi, S. – Arthur, D. D. (2022). Xenophobia and the challenge of regional integration in Africa: Understanding three cardinal dynamics. *Acta Academica*, 54(2). <https://doi.org/10.18820/24150479/aa54i2/2>

- Pálné Kovács, I. (2000). Régiók Magyarországa: utópia vagy ultimátum? In: Horváth, Gy. – Rechnitzer, J. (szerk.), *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, 73–92.
- Salazar, J. M. (1998). Social identity and national identity. In: *Social identity: International perspectives*. SAGE, 114–123.
- Sik, E. (2016). Egy hungarikum: a morális pánikgomb. *Mozgó Világ*, 42(10), 67–80.
- Sik, E. (2021). Hogyan kutassuk járványunkat? *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 10(2), 163–165.
- Szabó, B. G. (2021). Hitvitáktól a grammatikusok dühéig, a debreceniségtől a cívismentalitásig. *Studia Litteraria*, 60(1–2), 277–311. Elérhető: <https://ojs.lib.unideb.hu/studia/article/view/10085> [Letöltve: 2026.04.29.]

FÜGGELÉKEK

1. függelék. Azonos településen élő barátok

Az említett barátok a megkérdezettel azonos településen él?			
Említett barát	N	Igen (%)	Nem (%)
1. barát	455	79,3	20,7
2. barát	255	71,3	28,7
3. barát	163	67,8	32,2
4. barát	82	64,4	35,6
5. barát	42	65,2	34,8

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

2. függelék. Barát rokoni kapcsolata

A településen élő említett barát családi kapcsolat szerinti megoszlása			
Említett barát	N	Családtag (%)	Nem családtag (%)
1. barát	411	50,1	49,9
2. barát	268	42,5	57,5
3. barát	186	37,1	62,9
4. barát	116	29,3	70,7
5. barát	83	20,5	79,5

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

3. függelék. Az idegenellenesség különbségei nemek szerint

T-próba, Mann-Whitney teszt		
Nem	N	Rangátlag
Férfi	203	233,38
Nő	293	258,98
Próbaérték	Érték	
Mann-Whitney U	26670	
Z	-1,973	
p	0,049	

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

4. függelék. Az idegenellenesség különbségei iskolai végzettség szerint

T-próba, Kruskal-Wallis teszt		
Iskolai végzettség	N	Rangátlag
Alapfok	36	292,79
Középfok	283	258,69
Felsőfok	173	216,92
Próbaérték	Érték	
Kruskal-Wallis H	13,433	
df	2	
p	0,001	

Forrás: Debrecen-kutatás 2023, saját szerkesztés.

A szubjektív jövedelmi helyzet változása Debrecenben 2018 és 2024 között

VARGA ZSOMBOR¹

ABSZTRAKT

Kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogyan változott a debreceni lakosság jövedelmi helyzetének megítélése 2018 és 2024 között. A tanulmány alapjául a debreceni városkutatás adatai szolgáltak, amelyek egységes kutatómódszertani szabályok szerint biztosítottak eddig nem elemzett forrásokat. Az adatbázisokat idősoros összehasonlításban vizsgáltuk, valamint viszonyítási alapként az objektív jövedelmi helyzet változását is bemutattuk. Az elsődleges kérdésen túl az is kutatásunk tárgyát képezte, hogy mennyiben befolyásolja a szubjektív megítélést a munkaerőpiaci státusz. Ennek összefüggésében kerestünk olyan további tényezőket, amelyek a jövedelmi helyzet megítélésében szerepet játszhatnak. Eredményeink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az objektív változáshoz hasonlóan a szubjektív jövedelmi helyzet megítélése is javult az elmúlt hét évben. Az inaktív státusszal rendelkezők jövedelmi helyzetének megítélése azonban elmaradt az aktív státuszúakétól. Leginkább az iskolai végzettségben megjelenő különbségek hatottak meghatározó módon, amelyek az aktív státuszra, valamint a megítélésre is pozitívan hatottak, de a kor gyenge hatása is megfigyelhető volt. Ezzel szemben a nem önmagában nem befolyásolta a megítélést.

KULCSSZAVAK: Szubjektív jövedelem, városkutatás, egyenlőtlenség, Debrecen, munkaerőpiaci státusz

BEVEZETÉS

Az alábbi tanulmányban arra a kérdésre kerestük a választ, hogyan változott a debreceni lakosság véleménye a jövedelmi helyzet alakulásáról 2018 és 2024 között. Ennek megértéséhez elsőként az egyenlőtlenségi viszonyok tényleges alakulását és annak okait tekintettük át. Ehhez kapcsolódva a magyar társadalomra jellemző egyenlőtlenségi viszonyokból fakadó strukturális jellemzőkre, valamint az azokkal összefüggő legjelentősebb tényezőkre is kitértünk.

¹ Varga Zs. (2026). A szubjektív jövedelmi helyzet változása Debrecenben 2018 és 2024 között. In: Varga Zs. (szerk.), *Jólét, integráció és társadalmi változások*, 116–147. Társadalmi Horizontok 1. Debreceni Egyetemi Kiadó. <https://doi.org/10.65006/TRSH/2026/07>

Kutatásunkban továbbá kulcsszerepet kapott a munkaerőpiaci státusz. A debreceni lakosság jövedelmi helyzetére vonatkozó válaszait ezen tényező mentén bontottuk tovább elemzésünkben. A magyar társadalompolitikára jellemző volt az utóbbi években, hogy a szociális juttatások mértékét csökkentette, és az anyagi támogatásokat és kedvezményeket a foglalkoztatáson keresztül tette elérhetővé (Kovács, 2023). Ebből következik, hogy a munkaerőpiacról kiszoruló jövedelmi helyzete, illetve annak érzete rosszabb lehet, mint a foglalkoztatottaké, ha azt más mechanizmus nem kompenzálja. Így a munkaerőpiacon aktív és inaktív státusszal rendelkező népességre eltérő demográfiai tulajdonságok is jellemzőek lehetnek, valamint jövedelmi helyzetük változására is más tendenciák lehetnek érvényesek. Ennek a kérdéskörnek a feldolgozásához fontos volt kitérnünk tanulmányunkban a munkaparadigma változásának folyamatára is, amely a jövedelmi helyzetre és megítélésére is jelentős hatást gyakorol napjainkban.

A jelenség empirikus vizsgálatához egy önbesorolós, szubjektív jövedelmi helyzetet mérő változót használtunk, illetve az elérhető adatok alapján röviden bemutattuk Debrecen gazdasági jellegzetességeit is. Végezetül pedig saját adatbázisaink elemzésével mutattuk be a szubjektív jövedelmi helyzetre vonatkozó változásokat és viszonyítottuk azokat a tényleges jövedelmi változásokhoz.

Tanulmányunknak azonban nem volt célja a tényleges gazdasági változások részletes ismertetése. Csak ott utaltunk érdemben a gazdasági folyamatok objektív változására, ahol azt elengedhetetlennek ítéltük meg a jelenség megértéséhez.

ELMÉLETI HÁTTÉR

Az egyenlőtlenségi viszonyok alakulása Magyarországon: iskolai végzettség, kor és nem

A szubjektív jövedelmi helyzet megítéléséhez fontos tárgyalni az egyenlőtlenségi viszonyok tényleges alakulását. A tényleges viszonyok ugyanis hatnak annak megítélésére (Kraft P. – Kraft B., 2023) known as subjective socioeconomic status (SES). A magyar és a nemzetközi kutatásokban is régóta központi viták tárgyát képezi az egyenlőtlenség kérdése (Kolosi, 1987; Kovách, 2006; Piketty, 2015; Kovách, 2024). Megoszlanak a vélemények arról is, hogy az egyenlőtlenségek mennyire jelentenek problémát a társadalomban (Goyal, 2022), de a mértékükről, megjelenésükről és mérésük módjáról is eltérő megközelítésekkel találkozhatunk (Farkas, 2018). Idősoros adatok használatával az egyenlőtlenségek alakulásában azonban felismerhetők lehetnek bizonyos tendenciák és jellegzetességek, amelyek megfelelő alapot nyújtanak a változások irányának és mértékének megállapításához.

A rendszerváltás előtt a politikai kommunikáció tagadta az egyenlőtlenségek és a szegénység létét a magyar társadalomban. Bár megfigyelhető volt egyfajta eltérés a társadalmi csoportok életszínvonala között (pl. Szelényi, 1983), a szegények számát és az egyenlőtlenségi viszonyok mértékét ténylegesen csökkenteni tudták az 1980-as évek közepére

(Ferge, 2002). A rendszerváltást követően, a gazdaság átalakulása miatt a szegények száma ismét megnőtt, és a különbségek növekedtek a jövedelmek között is. A kétezres évek közepére a folyamat megállt, sőt egy rövid időszakra a bérkülönbségek enyhé csökkenése is megfigyelhető volt. A kedvező folyamat viszont nem vált tartóssá. A 2008-as gazdasági világválság hatására az egyenlőtlenségek mértéke ismét növekedni kezdett (Medgyesi – Tóth, 2012). Ezt követően a jelenség a 2010-es évekre már nem mutatott egységes tendenciát. Hol némi növekedés, hol némi csökkenés volt megfigyelhető az adatokban, bár összességében ezen időszak alatt is távolodott egymástól a jövedelmek mértéke (Dorjnyambu – Galambosné, 2024). A legfrissebb adatok szerint 2023-ban ismét a különbségek növekedése volt megfigyelhető (Nagy, 2024). A megjelenő egyenlőtlenségi különbségek mértékét mérő S80/S20² mutató alapján ma Magyarországot a közepesen egyenlőtlen országok közé sorolhatjuk Európában (KSH, 2025a). Bár a tényleges egyenlőtlenségi különbségek között nagy eltérések figyelhetők meg, a szegények száma nem nevezhető kiemelkedően magasnak az országban.

A többé-kevésbé megszilárdult, jövedelmekben is megjelenő egyenlőtlenségi viszonyok a magyar társadalom mobilitását zárttá tették. A szegények és a jómódban élők gyermekei életük során nagy valószínűséggel helyezkednek el a szüleik társadalmi pozíciójával megegyező státuszban (Huszár, 2022). A társadalmi státuszok újratermelődésére Ferge Zsuzsa már a 2000-es évek közepén is felhívta a figyelmet, de ez a jelenség már ekkor sem volt új (Ferge, 2006). A klasszikus értelemben vett, Bourdieu által megfogalmazott újratermelődés (Bourdieu, 1978) figyelhető meg az egyenlőtlenségek alakulásában Magyarországon.

Az utóbbi években azonban strukturális változások is történtek, amelyek szintén hatottak az egyenlőtlenségi viszonyokra. A korábban magasabb társadalmi státusszal rendelkezők egy részének jövedelme csökkent, miközben helyére ezzel párhuzamosan egy korábban alacsonyabb státusszal rendelkező csoport tudott fellépni (Huszár, 2022). A struktúrában a társadalmi csoportok között helycsere ment végbe. Ez a jelenség a munkaerőpiaci polarizáció növekedésével is összefügg (Harcza, 2022). Az utóbbi időszakban a vizsgálatok inkább a polarizálódásra irányultak, és meglehetősen kevés figyelmet kaptak az egyes rétegek belső tagoltságával kapcsolatos kérdések. Jelen kutatás legfontosabb célja az volt, hogy empirikus alapon képet adjon az egyes rétegek heterogenitásáról, illetve ezzel párhuzamosan a „nagyszerkezet” beállításáról. A vizsgálatot a KSH 2016. évi rétegződés adatfelvétele alapján végeztük, amelynek különösen nagy mintája jó lehetőséget adott a kérdéskör kibontásához. A tapasztalatok arra utaltak, hogy a heterogenitás jellemzőinek feltárása csak a különböző modellek és sémák továbbfejlesztése alapján oldható meg. Ezzel kapcsolatosan a kulcskérdés az volt, hogy az általunk használt Andorka séma módosításával sikerül-e pontosabb ismereteket szerezni az egyenlőtlenségek alakulásáról. Eredményeink arra engednek következtetni, hogy az újabb sémaváltozatok alapján jóval nagyobbak a rétegeken belüli egyenlőtlenségek, mint amit az alapséma jelzett.

² A jövedelem megoszlás esetében az S80/S20 a leggazdagabbak 20% jövedelmét hasonlítja össze a legszegényebbek 20% jövedelmével (Insee, 2020).

Általánosságban a pozíciók a tőketranszformáción – leginkább az iskolai végzettségen – keresztül átörökítődnék, és tartósítják a meglévő viszonyokat. Ezen mechanizmust fel-erősíti az oktatási rendszer, amely nagy arányban reprodukálja a szülők iskolai végzettségét, annak növelése helyett (Fényes, 2020). Jelentős szerepe van ebben az oktatásban megjelenő szegregációnak is, amely az alacsony társadalmi státuszú diákok – köztük sok esetben a cigány/roma tanulók – felzárkózási esélyeit tovább rontja (Fejes – Szűcs, 2018; Fényes, 2020; Hermann et al., 2024) az oktatási szegregáció ügye alig kap figyelmet, miközben a szegregált iskolák aránya folyamatosan nő. E könyv célja egyrészt az, hogy napirenden tartsa a témát, és felhívja a figyelmet arra, hogy az egyre erősödő szegregáció mérsékléséhez sürgős intézkedésekre van szükség; másrészt konkrét javaslatok megfogalmazásával, példák közreadásával kíván hozzájárulni a megoldáshoz. Eddig nem jelent meg a hazai oktatási szegregáció jelenségkörét átfogóan feldolgozó tanulmánykötet, e hiány orvoslása ugyancsak kiemelt cél volt. Ennek érdekében – a témában érintett hazai kutatóközösség széles körét bevonva – korábban még nem olvasható tanulmányok, és az utóbbi években már publikált releváns írások egyaránt helyet kaptak a kötetben. A könyv főcíme (Én vétkem. A szelekciós mechanizmusok korán, már az általános iskola választásakor elkezdődnek (Fejes et al., 2022). Így az iskolai végzettség meghatározó szerepet játszik a jövedelmi egyenlőtlenségek tartósításában és újratermelésében (Hajdu T. et al., 2022; Huszár – Füzér, 2023; Veroszta, 2024). Ezen jelenség továbbra is érvényes annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben nőtt a középszintű és felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya Magyarországon (KSH, 2025b). A helycseréhez hasonlóan azonban ezen változás mögött is többségében strukturális okok feltételezhetők (Győri – Balogh, 2020), amelyek – többek között – a munkaerőpiaci igények változásából és a technológiai fejlődésből következnek.

Az egyenlőtlenségek vizsgálata során az iskolai végzettségen túl jelentős szereppel bír a nem is. Bár a 2010-es évek közepétől a nők munkaerőpiaci részvétele növekedett, azt nem követték a szükséges szociál- és foglalkoztatáspolitikai intézkedések, így a nemek közötti bérszakadék is növekedett. Ezt súlyosbítja, hogy a vezető pozícióban lévők között máig elenyésző a nők aránya (Herke – Szikra, 2024). Még mindig megfigyelhető az a gyakorlat is, hogy azonos vagy hasonló pozíciókban a nőknek alacsonyabb bért ajánlanak a munkáltatók. A férfiak javára megjelenő bérkülönbség mögött azonban további, gyakran munkaerőpiaci és gazdasági okok is megfigyelhetők (Szabó-Morvai, 2018). A szociális ellátórendszer hiányosságai miatt a családokat érintő kihívások és feladatok többsége a nőkre hárul, ami kihat munkaerőpiaci lehetőségeikre is. Ebből a szempontból a nemet leginkább más látens tényezőket is magában foglaló tényezőként érdemes számításba venni az egyenlőtlenségek vizsgálata során (Fényes, 2020).

Nem utolsósorban az életkor szerepét is érdemes figyelembe venni a jövedelmi különbségeket befolyásoló tényezők között. A jövedelmek alakulása az életkorral és a hozzá kapcsolódó élethelyzetekkel is összefüggést mutat (Corak, 2013). Olyan tényezőként jelenik meg az egyenlőtlenségek kérdéskörében, amely országonként, hagyományonként, valamint foglalkoztatási szerkezetenként és szociális rendszerenként máshogy hat (MNB, 2023). Az elmúlt évtizedekben tapasztalható a munkaparadigma változása is Magyar-

országon, amely – többek között – az életkor egyenlőtlenségekre ható szerepét nagyban átalakította. Míg a régi paradigma lineáris karrierpályát ígért határozatlan idejű munkaszerződéssel, kiegyensúlyozott bérezéssel és kevés munkahelyváltással, addig az új ezt már nem garantálja. Megnőtt a munkahelyváltások száma, és egyre több alkalommal kötnek olyan szerződéseket a munkáltatók, amelyek határozott időre szólnak vagy projektekre vonatkoznak. Ezzel összefüggésben a keresetek mértéke munkalehetőségenként és élethelyzetenként eltérővé vált. Egyes időszakokban a foglalkoztatottság sem garantált. Az új és a régi paradigma együttes léte ezért eltérő módon hat a különböző korcsoportok munkavállalóira és azok jövedelmére (Csoba, 2004). Az életszakaszokba történő átlépés és vele együtt a családok szerkezetének és méretének változása is befolyásoló tényező. Hat a jövedelemre, de annak értékét is másként ítélik meg az érintettek a körülmények és igények függvényében (Barakonyi, 2021).

Ezen összetett egyenlőtlenségi mechanizmusok megértése elengedhetetlen a magyar társadalomban megjelenő viszonyok tárgyalásához. A tényleges egyenlőtlenségi folyamatok pedig nagyban meghatározzák a jövedelmek szubjektív megítélését is ezen tényezőknél és a hozzájuk kapcsolódó élethelyzeteken keresztül. Nem vitatjuk, hogy az általunk tárgyalt dimenziók nem magyarázzák vagy éppen nem írják le az egyenlőtlenségi viszonyok teljes egészét. Fontos azonban, hogy a kor és a nem részben látens változóként is értelmezhetők. Ezekben több, a vizsgálatunkból kimaradó társadalmi tényező hatása is tetten érhető.

A MUNKAPARADIGMA VÁLTOZÁSA: A FOGLALKOZTATÁS SZEREPE A JÖVEDELMEK ÉS EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSÁBAN

A jóléti társadalmak válságával, Európa öregedésével (European Commission, 2021), valamint a technológiai fejlődéssel is összefüggésben az utóbbi évtizedekben a korábban megszokott foglalkoztatási rendszer stabilitása megrendült.

A klasszikus ipari társadalmakra jellemző foglalkoztatási rendszer a bér munkát helyezte a középpontba. A taylori–fordi hagyomány mentén szervezett ipari foglalkoztatáspolitikája jellemezte Európát a hozzá kapcsolódó szociálpolitikával. Ezen foglalkoztatáspolitikai felfogásban a ledolgozott évekkel és az életkorral fokozatosan javult az alkalmazottak jövedelmi helyzete, és a szociális háló megerősítésével biztosítottá vált a munkaképesség elvesztése utáni megélhetés is, amelyhez nem társult elviselhetetlen életszínvonal-csökkenés (Havasi – Altorjai, 2005). A munkaerőpiac azonban leginkább az alacsony iskolai végzettséggel és szakképesítéssel rendelkezőknek biztosított állást. A jövedelmek mértéke nem volt kimagasló, ellenben a rendszeres és megbízható bérezés új vívmánynak minősült, amely számos előnnyel járt (Castel, 1998). Az aktív munkaerőpiaci státusz közel mindenki számára biztosított volt, amely garantálta a megélhetést, és pozitívan hatott a megszerezhető jövedelmek mértékére is.

Magyarországon ez a foglalkoztatási filozófia a rendszerváltást követően roppant megigazán, és helyét fokozatosan egy új, posztindusztriális felfogás vette át. A korábban az iparban dolgozók egy része munkanélkülivé vált, egy másik része pedig a szolgáltatószektorban helyezkedett el. A lehetőségeknek köszönhetően már nemcsak alkalmazottként, hanem vállalkozóként vagy önfoglalkoztatóként is átléphetek a munkaerőpiacra a korábbi alkalmazottak. A szabad piacon történő fennmaradás és a profitmaximalizálás rugalmasabbá tette a munkaszerződéseket, és kezdetleges formában megjelentek az atipikus foglalkoztatási formák is hazánkban (Csoba – Krémer, 2011).

A változások hatására csökkent azon munkakörök száma, amelyek alacsony iskolai végzettséggel betölthetők voltak, és felértékelődött a tudás, a kreativitás és a rugalmasság is. A hosszú távú munkaszerződéseket és a kiszámítható, rendszeres bérézést elkezdte felváltani egy rövid távú, eltérő jövedelmeket biztosító, készségalapú foglalkoztatási rendszer (Csoba, 2010). Az új munkaerőpiaci felfogásban az iskolai végzettség jelentősége megnőtt, az életkor pozitív hatása a jövedelemre pedig többé nem volt alapvetés. Az egyének élete során iskolai végzettség, kor és nem szerint eltérő jövedelmi szintek váltak elérhetővé. A megélhetéshez szükséges jövedelem megszerzése bizonytalanná vált. Az aktív munkaerőpiaci státusz önmagában többé nem garantálta a megélhetést.

A foglalkoztatottak – többségében alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők – fokozatosan elveszítették korábban kiharcolt kedvezményeiket és jogait. A paradigmaváltás kárvallottjai a modern társadalmakban új társadalmi csoportot alakítottak ki. Manapság erre a csoportra prekariátusként hivatkoznak (Standing, 2011). Ezen elszegényedett, többségében alkalmazotti csoportot a (jövedelmi) bizonytalanság jellemzi, a megélhetést biztosító keresetek elérése hosszú távon számukra nem garantált (Fónai – R. Fedor, 2023).

A két foglalkoztatási rendszer egyszerre, együtt jelenik meg ma Magyarországon. Az ipari társadalmakra jellemző és az új típusú elvárásokat igénylő foglalkozások és pozíciók is megfigyelhetők. Ez magában hordozza, hogy egy társadalmon belül eltérő elvek mentén juthatnak kereső foglalkozáshoz akár azonos generációk is, amelyekhez eltérő bérezések és garanciák társulnak.

Ezen globális átalakulás az európai országokat és azok vezetését változtatásokra kényszerítette. Ez alól Magyarország sem volt kivétel. A jóléti állam fenntarthatóságát biztosítandó a szociális rendszerek átalakítása és a munkaerőpiac fejlesztése is előtérbe került. A foglalkoztatottak számának növelését, az aktív korú népesség megfelelő képzését, átképzését és aktivizálásának különböző formáit is lehetséges megoldásoknak tartják máig a probléma kezelésére (Csoba, 2017).

Magyarország foglalkoztatáspolitikájára a humán erőforrás mozgósítása jellemző. Ezzel párhuzamosan, részben ebből következően a szociális juttatások mértéke Magyarországon alacsony, a rendszer az aktív korú, munkaképes népesség munkaerőpiaci integrálására koncentrál. Ezzel a koncepcióval, a munkaalapú társadalom megteremtésével kívánja kezelni a problémát a magyar foglalkoztatáspolitikai (Kovács, 2023). Annak ellenére, hogy az új munkaparadigmában az aktív piaci státusz önmagában nem jelent garanciát a megélhetésre, a munkajövedelem szerepe felértékelődött.

A foglalkoztatottak aránya ennek hatására növekvő tendenciát mutatott az utóbbi évtizedben Magyarországon (KSH, 2024). Az aktív munkaerőpiaci státusz fenntartása a legbiztosabb jövedelemszerzési stratégia, annak bizonytalanságaival együtt is. Probléma azonban, hogy nem mindenki tud a képességeinek és szükségleteinek megfelelő munkát találni. Vannak esetek például, amikor a dolgozni vágyók csak alacsony munkaintenzitású állást tudnak elvállalni. Ilyenkor vagy kevesebb mint heti 40 órát tudnak dolgozni az érintettek, vagy rendszertelen a munkalehetőség. Bár az aktív munkaerőpiaci státusz fennáll, az nem garantálja megbízhatóan a megélhetéshez elégséges jövedelmet (Gábos – Tóth, 2024). Az egyenlőtlenségek alakulásában és azok megítélésében ezért kiemelten fontos a prekariátus és a dolgozói szegénység fogalma is. Olyan csoportot vizsgálhatunk általuk, amely a modern magyar társadalomban kifejezetten érzékeny lehet az egyenlőtlenségi viszonyokra (Lohmann – Marx, 2019; Czibere – Huszti, 2024).

A munkára egyre nagyobb súlyt helyező rendszer, a szociális juttatások csökkentése és a kétpólusú munkaparadigma tovább diverzifikálja az egyenlőtlenségi viszonyok alakulását. Jelentős különbségek jelenhetnek meg a bérezésben a foglalkoztatottak között, de azokra is negatív hatást gyakorolhat, akik valamilyen oknál fogva képtelenek munkát vállalni, esetleg az oktatási rendszerben vannak, vagy éppen már a nyugdíj képezi fő jövedelmüket. Az egyenlőtlenségek alakulását megértve a munkaerőpiaci státusz kérdése így ismét hangsúlyossá vált, és szükséges elemként jelent meg kutatásunkban, amely a szubjektív megítélésre is hatást gyakorol.

AZ OBJEKTÍV JÖVEDELMI HELYZET VÁLTOZÁSA A VIZSGÁLT IDŐSZAK ALATT

A tényleges objektív jövedelmi helyzet változásáról csak nagyságrendi becsléseket tudunk adni elemzésünkben. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) ezen adatokat nem közli megfelelő formában kutatásunk tárgyához.

A munkaerőpiaci jövedelmek meghatározásához a teljes munkaidőben alkalmazott nettó átlagkeresetekre vonatkozó statisztikákat használtuk fel (KSH, 2025c). Az adatforrás vármegyei bontásban az éves változásokat összesítette³.

A nettó átlagkereset 2018 és 2024 között minden évben emelkedett, amely tendencia országosan is megfigyelhető volt. Hajdú-Biharban a növekedés mértéke ezen hét év alatt 208 ezer forint volt. A nettó jövedelmek a hetedik legnagyobb mértékben növekedtek az ország többi vármegyéjéhez, továbbá Budapesthez képest. Az átlagkereset azonban csak a 10. legmagasabb volt 2024-ben, közel 390 ezer forinttal (1. táblázat). A tényleges kereset és növekedés azonban Debrecen városában vélhetően ennél magasabb volt. A nettó bérek mértéke vidéken általánosságban elmarad a megyei jogú városokétól (Molnár – Aczél, 2024).

³ Települési bontásban nem állt rendelkezésünkre megfelelő minőségű adatforrás.

A nettó kereset nominális növekedése önmagában nem szolgál elegendő információval a valós folyamatokról az infláció figyelembevételével. A tényleges kereseti folyamatok közelítése érdekében a nominális növekedést korrigáltuk a fogyasztóiár-index országos éves változásának mértékével, így becsültük a keresetek reálértékének éves változását (KSH, 2025d). Az inflációs korrekció után a keresetek reálértéke az időszak nagy részében emelkedést mutatott. 2018 és 2021 között a növekedés üteme fokozatosan mérséklődött (8,13%, 5,85%, 4,74%). 2022-ben továbbra is pozitív, 4,38%-os reálérték-növekedés volt megfigyelhető. 2023-ban ugyanakkor 1,71%-os visszaesés következett be, míg 2024-ben ismét jelentős, 11,73%-os emelkedés mutatkozott (1. táblázat).

Bár a keresetek tényleges mértéke az átlaghoz képest jelentős szórást mutathat, Hajdú-Bihar vármegyében az időszak egészét tekintve összességében kedvező tendencia rajzolódik ki, ugyanakkor a reálkeresetek növekedése nem volt folyamatos, mivel 2023-ban visszaesés következett be.

1. táblázat. A nettó átlagkeresetek nominális és reálértékének változása
Hajdú-Bihar vármegyében, 2018–2024 között

	Nettó átlagkereset (forint)	Növekedés (%)	Fogyasztóiár-index változása (%)	Reálérték változása (%)
2018	180 752	–	–	–
2019	202 099	11,81	3,4	8,13
2020	220 969	9,34	3,3	5,85
2021	243 232	10,08	5,1	4,74
2022	290 687	19,51	14,5	4,38
2023	336 009	15,59	17,6	–1,71
2024	389 313	15,86	3,7	11,73

Forrás: KSH, 2025c-d, saját szerkesztés.

A keresetekhez hasonlóan megvizsgáltuk a nyugdíjasok és a megváltozott munkaképességűek átlagos ellátásának alakulását is (KSH, 2025e). Az öregségi nyugdíjak összege a vizsgált időszak egészében elmaradt a piaci keresetek átlagos szintjétől. Az átlagos öregségi nyugdíj összege 2024-ben valamivel meghaladta a 216 ezer forintot. Az öregségi nyugdíjak reálértékének becsléséhez a nyugdíjas fogyasztóiár-indexet, míg a megváltozott munkaképességűek ellátása esetében – külön árindex hiányában – az általános fogyasztóiár-indexet használtuk.

Az infláció figyelembevételével számolt reálérték-változás alapján az öregségi nyugdíjak reálértéke 2019 és 2021 között csak mérsékelten emelkedett. 2022-ben ugyanakkor visszaesés volt megfigyelhető, majd 2023-ban és 2024-ben ismét jelentősebb növekedés következett be (2. táblázat).

A nettó átlagkeresetek reálértékének növekedése 2019 és 2022 között minden évben meghaladta az öregségi nyugdíjakét. Míg 2022-ben a keresetek reálértéke továbbra is

emelkedett, addig az öregségi nyugdíjaké csökkent. 2023-ban ezzel szemben a nettó átlagkeresetek reálértéke mérséklődött, miközben a nyugdíjaké növekedett. 2024-ben mindkét jövedelemtípus esetében ismét reálérték-növekedés volt megfigyelhető, a keresetek esetében nagyobb mértékben. A keresetek és a nyugdíjak nominális szintje közötti különbség ugyanakkor a teljes vizsgált időszakban jelentős maradt.

A megváltozott munkaképességűek ellátásának reálértéke 2019 és 2022 között folyamatos csökkenést mutatott, majd 2023-ban és 2024-ben emelkedett. Ennek ellenére az ellátás összege a vizsgált időszak végén is jelentősen alacsonyabb maradt mind a nyugdíjak, mind a keresetek átlagos szintjénél.

2. táblázat. Az öregségi nyugdíj és a megváltozott munkaképességűeknek járó ellátás nominális és reálértékének változása Hajdú-Bihar vármegyében, 2018–2024 között

Öregségi nyugdíj (forint)		Növekedés (%)	Öregségi nyugdíj fogyasztóiár-index változása (%)	Reálérték változása (%)
2018	121 135	–	–	–
2019	126 139	4,13	3,5	0,61
2020	132 895	5,36	3,8	1,5
2021	140 974	6,08	4,6	1,42
2022	154 091	9,3	15,2	–5,12
2023	195 568	26,92	18,3	7,29
2024	216 967	10,94	3,7	7,08
A megváltozott munka- képességűeknek járó ellátás (forint)		Növekedés (%)	Fogyasztóiár-index változása (%)	Reálérték változása (%)
2018	68 748		–	–
2019	70 922	3,16	3,4	–0,23
2020	72 813	2,67	3,3	–0,61
2021	76 206	4,66	5,1	–0,42
2022	81 660	7,16	14,5	–6,41
2023	102 704	25,77	17,6	6,95
2024	112 761	9,79	3,7	5,87

Forrás: KSH, 2025c-d-e, saját szerkesztés.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy a foglalkoztatáspolitikai és a családtámogatási rendszer a vizsgált időszakban szorosan összekapcsolódott. Az aktív munkaerőpiaci státuszban lévők gyermekeik után többeltámogatásokat és különböző kedvezményeket vehettek

igénybe. Ezzel szemben az inaktív munkaerőpiaci státuszú, gyermekes családok az aktív háztartásokhoz képest jelentős támogatásoktól estek el (García – Christl, 2023).

Bár az objektív jövedelmek szintjének és változásának meghatározása az általunk bemutatottnál összetettebb elemzést igényelne, a rendelkezésre álló adatok alapján arra törekedtünk, hogy a feltételezhető tendenciákról valósághű közelítést adjunk.

A jövedelmek nominális szintje a vizsgált időszakban általánosságban emelkedett, ugyanakkor a reálérték alakulása jelentősen eltért a keresetek, nyugdíjak és szociális ellátások között. Az aktív munkaerőpiaci státuszban lévők átlagos jövedelmi szintje mindvégig számottevően magasabb maradt, mint az inaktív státuszúaké (Gábos – Tátrai, 2022).

DEBRECEN NÉPESSÉGE ÉS ALAPVETŐ MUNKAERŐPIACI JELLEGZETESSÉGEI

A 2022-es népszámlálás adatai alapján megközelítőleg 170 ezer fő él Debrecenben, akik elmúltak 15 évesek, és a foglalkoztatás szempontjából aktív vagy inaktív munkaerőpiaci státuszúak. A város népessége csökken, amely következik a negatív irányú vándorlásból és az elöregedésből is (Kozma, 2024). A lakosság 56%-a aktív munkaerőpiaci státuszú, a regisztrált munkanélküliek aránya 3%. A lakosság fennmaradó része, 41%, inaktív. Ezen arányok nem térnek el érdemben az országostól. A lakosságra jellemző iskolai végzettségre vonatkozó mutatók viszont magasabbak, mint az országos átlag (KSH, 2025f). A magyar nagyvárosok iskolázottsági arányszámaihoz azonban igazodik ezen megoszlás. Nem jelenik meg népességében speciális sajátosság, ha a területi, nagyvárosi környezetben értelmezzük (Németh – Dövényi, 2018) hogy a rendszerváltás óta Magyarországon csökkentek az egyenlőtlenségek az iskolázottság és azon belül a felsőfokú végzettségűek területi eloszlásában. Tanulmányunk célja, hogy az országos trend háttérének vizsgálatával – a teljesség igénye nélkül – feltárja e csökkenés okait és területi jellegzetességeit; ezáltal részletesebben bemutassa annak mechanizmusait. Vizsgálatunk legfontosabb konklúziója az, hogy a folyamat erősen aszimmetrikus. A diplomások számának és százalékpontban kifejezett arányának növekedését a település nagyobb mérete, magasabb fejlettségi szintje és a főiskolákhoz, egyetemekhez való közelsége egyértelműen kedvező irányba befolyásolja. A felsőfokú végzettségűek térbeli eloszlása fokozatosan egyenletesebbé válik, ami elsősorban abból adódik, hogy Budapest és a nagyvárosok 2011-ben már kevesebb diplomást koncentráltak, mint az ezredfordulón. Míg e csökkenést mindekelőtt az eleve kedvező gazdasági helyzetű és a felsőoktatási központok közvetlen közelében fekvő, legtöbbször agglomerációs települések „súlyának” növekedése kompenzálja, addig a települések többsége a vizsgált jelenség szempontjából „passzívan” viselkedik. A Gini-, a Hoover- és a Hirschman-Herfindahl-indexek által kimutatott koncentráció-csökkenés így jelentős részben a „diplomák szuburbanizálódásával” magyarázható.

A város munkaerőpiaci szempontból többérté, gazdasága nem egyoldalú. Az egyetem, a vállalkozások, a szolgáltató szektor és az ipar is egységesen megjelennek a foglalkozta-

tók között, biztosítva a város lakosságának és a környező kisebb településeknek az eltérő típusú foglalkozási lehetőségeket. Az ipar növekedése csak a közelmúltban kapott jelentős szerepet. A 2017-ben frissített városfejlesztési stratégia (Debrecen Megyei Jogú Város, 2017) sem az autóiiparról, sem a hozzá kapcsolódó akkumulátorgyártásról nem számolt még be. A város munkaerőpiacát az ipar így a jövőben még tovább fogja polarizálni (Tarnóczy – Bauerné, 2023), szerepe a jövőben még hangsúlyosabb lesz. Ezen fejlesztések és a hozzá kapcsolódó munkahelyek létrejötte kutatásunk időintervallumát is érintették.

AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSÁNAK MÉRÉSE ÉS AZ ÖNBESOROLÁSOS SZUBJEKTÍV JÖVEDELMI HELYZET

A jövedelmi egyenlőtlenségek vizsgálatára számos mérőeszköz áll a rendelkezésünkre (Atkinson – Bourguignon, 2015). A legpontosabbak erre a célra az adminisztrációs adatbázisok, amelyek a konkrét bruttó vagy nettó kereseteket tartalmazzák. Ezek másodelemzése a tényleges jövedelmek közötti különbségek és tendenciák megállapításában igen hatékony. Probléma azonban, hogy korlátozottak az adatok demográfiai tényezőkkel történő egybevetésében (Veroszta, 2015). Ezen statisztikák döntő többsége ezen túl egyéni szinten méri a jövedelmeket, ami nem veszi figyelembe a háztartások méretét. A be nem vallott jövedelmek, a hozzáférhetőség, a nem megfelelő szintű adatbontás, valamint az adatkezelési és etikai problémák is számos kihívást jelentenek ezen típusú adatok másodelemzésekor (Vereczkei, 2017; KSH, 2025g). Az objektív jövedelmi helyzet változásának bemutatásakor ennek nehézségeire több helyen is utaltunk.

Kutatásunkban a korábban ismertetett, korlátozott makroszintű adatok kiegészítésére – és azokkal összevetve – egy önbesorolós, szubjektív jövedelmi helyzetet mérő változót használtunk. Hátránya, hogy torzítja a ténylegesen feltételezhető egyenlőtlenségi viszonyok mértékét, cserébe viszont a válaszmegtagadás alacsony, és könnyen elemezhető. A változó alkalmazásával a kérdezettek érzékelt jövedelmi helyzetüket ítélik meg választható kategóriák mentén. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy idősoros formában elemezzük a válaszadók szubjektív jövedelmi helyzetének megítélését, és összevessük az objektív változásokkal (Kahneman – Deaton, 2010; Ravallion, 2012). A tényleges keresetek és egyéb jövedelmek változásának tükrében a szubjektív jövedelem megítélése számos kiegészítő információval szolgálhat.

A rosszabb anyagi helyzetben lévők esetében felfelé, a jobb anyagi helyzetben lévők esetében lefelé irányuló torzítás figyelhető meg általánosságban. Ezzel párhuzamosan az önbesorolós szubjektív jövedelmi helyzet eredményeire jellemző az is, hogy az aktív keresők jobbnak érzik jövedelmi helyzetüket, mint azok, akik nem jelennek meg a munkaerőpiacon, néha akkor is, ha a szociális háló egyébként kielégítő (Hajdu G. – Hajdu T., 2011; Gáspár, 2023). Ezen jellegzetességek figyelembevétele szükséges a szubjektív jövedelmi helyzet elemzése során.

MÓDSZERTAN

Az adatbázisok és a módszertan

Elemzésünkhöz a Debrecen-kutatás adatbázisait használtuk fel. A Debrecen-kutatás 2018-tól kezdődően évente ismétlődő városkutatás. Az adatbázisok az elemzés elkészítésekor 2018 és 2024 között álltak rendelkezésre. A felmérés során kérdőíves módszerrel gyűjtenek adatokat a város lakosságáról a Debreceni Egyetem szervezésében. A minta nagysága évente eltérő. A Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék hallgatói létszámának függvényében – akik kérdezőbiztosként vesznek részt a kutatásban – alakul ki minden évben a minta mérete. Emiatt az adatbázisok elemszáma 400 és 700 között változik a különböző években.

Az adatfelvétel során cél, hogy minél több dimenzió mentén reprezentatív minta jöjjön létre. A mintába bekerülhet minden olyan debreceni lakos, aki elmúlt 18 éves. A mintavétel véletlen sétás módszerrel és Leslie-kulcs alkalmazásával történik. A reprezentativitás elérése érdekében a kérdezőbiztosok a település különböző részeiből, előre meghatározott pontokról indulnak el. A településrészek népességarányának figyelembevétele biztosítja azt, hogy a véletlen sétás útvonalak közel egységesen lefedjék teljes Debrecen-t. Az adatok elemzéséhez az SPSS Statistics 29-es verzióját használtuk, valamint a Microsoft Excel 365-ös változatát.

A KUTATÁS KÉRDÉSEI

Kutatásunk során az egyenlőtlenségi viszonyok és a jövedelmi helyzet alakulására, változására reflektáltunk a szubjektív megítélés tükrében. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mutatkozik-e eltérés a jövedelmi helyzet megítélésében a különböző évek között. Az objektív jövedelmi helyzet a vizsgált időszakban összességében kedvező irányba változott, ezért feltételeztük, hogy ez a szubjektív megítélésben is megjelenik. Ez alapján fogalmaztuk meg első hipotézisünket: H1: *A jövedelmi helyzet megítélése a vizsgált időszakban javuló tendenciát mutat.*

Ezenfelül arra a kérdésre is választ kerestünk, hogy a munkaerőpiacon aktív és inaktív népesség között jelennek-e meg eltérő tendenciák. Ezen kérdés alapján fogalmaztuk meg második hipotézisünket: H2: *A gazdasági aktivitás összefügg a jövedelmi helyzet megítélésével.*

Harmadsorban arra is kiterjedt kérdésünk, hogy a vizsgált évek alapján mutatkoznak-e olyan demográfiai tényezők, amelyek összefüggést mutatnak a jövedelmi helyzet megítélésével. Ebben a kérdésben három demográfiai változót vettünk figyelembe: a nemet, a kort és az iskolai végzettséget. H3: *A jövedelmi helyzet megítélése összefügg a demográfiai tényezőkkel.* Ehhez három alhipotézist is képeztünk: H3A: *A jövedelmi helyzet megítélése összefügg a nemmel;* H3B: *A jövedelmi helyzet megítélése összefügg az életkorral;* H3C: *A jövedelmi helyzet megítélése összefügg az iskolai végzettséggel.*

ELEMZÉS

A minták leírása

A rendelkezésre álló adatbázisokat elsőként bontás nélkül elemeztük (teljes népesség). Ezt követően almintákat képeztünk, amelyekből az egyik az aktív munkaerőpiaci státusszal rendelkezők, míg a másik az inaktív munkaerőpiaci státusszal rendelkezők válaszait tartalmazta.

A leggyakoribb életkori kohorsz az 50–54 év közöttieké a mintákban. Ez nem tér el számottevően a populációétól. A nemek megoszlása azonban némiképp korrekcióra szorult. A minta minőségének javítása érdekében így ezen változó súlyozása mellett döntöttünk. Erre a célra a legalkalmasabbnak a 2022-es (debreceni) népszámlálási adatokat találtuk. Ezen arányt mint súlyt az összes mintánkon egységesen alkalmaztuk. Bár az eljárás némiképpen torzít a feltételezhető, tényleges arányokhoz képest – az adatfelvételek hét éve alatt némi változásnak minden évben történnie kellett –, az adatok elemzésének előkészítésekor arra a döntésre jutottunk, hogy ezen súlyok használata javítani tud eredményeink minőségén (3. táblázat).

Mint vizsgált tényezőt az iskolai végzettséget három kategóriába transzformáltuk (alap-, közép- és felsőfokú végzettség). Tényleges megoszlását azonban nem tudtuk a populációéval megfelelően összevetni. Települési bontásban nem állt rendelkezésre adat minden évrre. A legpontosabb és legfrissebb, 2022-es népszámlálási adatok figyelembevételével megállapítható azonban, hogy a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya kissé felülreprezentált a mintáinkban a legtöbb évben. Ezen torzítást elfogadtuk és az elemzés során figyelembe vettük, súlyt erre vonatkozólag nem alkalmaztunk (3. táblázat).

3. táblázat. A minták alapmegoszlásai néhány demográfiai tényező alapján

Év	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
N	620	697	401	588	608	594	493
Életkor (Átlag)	54	48	53	53	50	52	52
Nemek aránya ¹ (férfi-nő, %)	47,3	47,3	47,3	47,3	47,3	47,3	47,3
	–	–	–	–	–	–	–
	52,7	52,7	52,7	52,7	52,7	52,7	52,7
Iskolai végzettség foka							
Alap (%)	8	6,4	7,1	5,9	6,5	7,4	4,2
Közép (%)	58,6	60,4	54,5	53,1	56,5	58,3	53,6
Felső (%)	33,4	33,1	38,4	41	37	34,3	42,2

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Az adatbázisokban a munkaerőpiacon aktív népesség megoszlása ettől eltér. A leggyakoribb életkori kohorsz alacsonyabb életkorú csoportot jelöl (40–45 év). A férfiak aránya meghaladja a nőkéét, míg az is megfigyelhető, hogy az iskolai végzettség magasabb, mint

a teljes népességé. Ezen megoszlások a szakirodalommal megegyezők (Alpek – Tésits, 2025), igazodnak az országos trendekhez (4. táblázat).

4. táblázat. A minták alapmegoszlásai néhány demográfiai tényező alapján, aktív népesség

Év	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
N	258	369	198	278	316	256	217
Életkor (Átlag)	45	40	44	43	45	43	45
Nemek aránya (férfi-nő, %)	54,4	59,1	57,8	57,3	57,8	53,6	58,4
	–	–	–	–	–	–	–
	45,6	40,9	42,2	42,7	42,2	46,4	41,6
Iskolai végzettség foka							
Alap (%)	1,5	1,4	2,1	2,5	0,8	2,1	0,9
Közép (%)	52,4	54,4	49,7	44,5	50,9	49,1	42,8
Felső (%)	46,1	44,2	48,2	53	48,3	48,8	56,3

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Az inaktív népesség összetétele ezzel összefüggésben szintén eltérő. Az életkor jelentősen magasabb ebben a bontásban (57–62 év), amely a nyugdíjas korú népesség túlsúlyából adódik. Ugyanerre az okra vezethető vissza az is, hogy a nők aránya a csoportban magasabb, mint az aktív és a teljes népesség esetében (Csoba, 2025). Az iskolai végzettség szintje ebben a csoportban a legalacsonyabb (5. táblázat). Bár az inaktívak egy jelentős részét az öregségi nyugdíjból élők képezik, a csoport összetétele nem homogén, mert megjelennek benne a munkaerőpiacon még nem aktív fiatalok, a munkanélküliek, a háztartásbeliek, valamint az egyéb okból munkát vállalni nem akaró vagy képtelen népesség is.

5. táblázat. A minták alapmegoszlásai néhány demográfiai tényező alapján, inaktív népesség

Év	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
N	362	313	200	310	291	339	276
Életkor (Átlag)	61	57	62	58	56	59	59
Nemek aránya (férfi-nő, %)	42,4	32,9	37	38,5	36	42,5	38,7
	–	–	–	–	–	–	–
	57,6	67,1	63	61,5	64	57,5	61,3
Iskolai végzettség foka							
Alap (%)	12,6	12,8	12	9,1	12,4	11,4	6,7
Közép (%)	63,1	67,7	59,1	61	62,5	65,2	62,3
Felső (%)	24,3	19,5	28,9	29,9	25,1	23,4	31

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Elemzésünk középpontjában a szubjektív jövedelmi helyzet önbesorolások kérdése állt, amely minden évben, azonos formában jelent meg a kérdőívekben: „Hogy érzi, a következők közül mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?”

A kérdés háztartási szinten mérte a jövedelmi helyzet megítélését. Öt kategóriából választva ítélték meg szubjektív jövedelmi helyzetüket a kérdezettek, a válaszlehetőségek pedig az alábbiak voltak:

1. Nélkülözések között élnek
2. Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak
3. Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből
4. Beosztással jól kijönnek
5. Gondok nélkül élnek

A JÖVEDELMI HELYZET MEGÍTÉLÉSE A DEBRECENI TELJES NÉPESSÉG KÖRÉBEN

A megkérdezettek jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése az évek során több esetben is jelentősen eltért egymástól. Az adatok alapján a következő változások figyelhetők meg az öt kategóriában (6. táblázat):

1. **Nélkülözők:** Alacsony arányban jelentek meg, 0,5% és 2,3% között. 2022-ben azonban jelentősen megemelkedett az arányuk a többi évhez képest (2,3%).
2. **Hónapról hónapra anyagi gondokkal élők:** A vizsgált évek alatt 2,7% és 5,8% között változott az arányuk. Az első mért évben volt ezen kategória aránya a legmagasabb (5,8%), amely jelentősen kimagaslott a többi év adataihoz képest. Arányuk 2019-ben és 2020-ban csökkent, majd 2021-ben és 2022-ben növekedett. 2023-ban arányuk ismét csökkent, majd 2024-ben ismét nőtt. A csoport aránya az első mért évhez képest csökkenést mutatott, de nem lineáris ütemben.
3. **Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből:** Az évek során 11,8% és 20,4% között jelent meg ezen kategória. A legmagasabb arányban, a hónapról hónapra élőkhez hasonlóan, az első mért évben volt ezen kategória (20,4%), amely jelentősen eltér a többi évtől. 2019-ben jelentős csökkenés történt a csoport arányában (13,2%). 2020-tól 2023-ig megoszlásuk a két kiugró érték között ingadozott, majd 2024-re ismét jelentős mértékű csökkenés volt megfigyelhető a csoport arányában (11,8%). A kategória változása nem lineáris ütemű, azonban a kezdeti évhez képest jelentős a csökkenés.
4. **Beosztással jól kijönnek:** Tartósan a legnagyobb arányban választott kategória 53,6% és 63,8% között. 2019-ben választották a legtöbben, 63,8%-kal. Ezt követően 2020-ra kissé csökkent a csoport aránya, majd 2021-re növekedett. 2022-ben a legalacsonyabb az arányuk (53,6%), amely jelentősen eltér a többi évben mért értékektől. 2023-ra kissé ismét megemelkedett a kategóriát választók száma, majd 2024-re megint csak a 2022-es évhez hasonló, alacsony arányt produkált a kategória (53,9%). Az első mért évhez képest az arány jelentősen csökkent, azonban a

kategóriát választók között több alkalommal figyelhető meg növekedés is. A csoport aránya évről évre ingadozott.

5. Gondok nélkül élők: 2018-ban választották ezt a csoportot a legkisebb arányban, 16%-kal, amely jelentősen elmaradt a többi évtől. 2019-ben és 2020-ban enyhe növekedés következett be, majd 2021-ben egy kisebb, nem számottevő csökkenés. 2022-ben már jelentős mértékben emelkedett a kategóriát választók aránya (24,3%). Az ezt követő évet azonban ismételten egy jelentős csökkenés követte, amely majdnem a kezdeti év alacsony arányával volt azonos (17,4%). Ezzel szemben 2024-ben egy kiugró növekedés volt megfigyelhető (29,4%). Az évek során a kategóriát választók aránya nőtt (16%-ról 29,4%-ra), a kezdeti évhez képest közel megduplázódott. Ennek ellenére a növekedés üteme nem nevezhető lineárisnak.

6. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélése, teljes népesség

Hogy érzi, a következők közül mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?								
	Év							
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nélkülözések között élnek	%	0,5	0,7	1	0,7	2,3*	0,9	1
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	%	5,8*	3,8	2,8	4	4,8	2,7	3,9
Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	%	20,4*	13,2*	17	15,3	14,8	18,6	11,8*
Beosztással jól kijönnek	%	57,3	63,8*	56,9	58,7	53,6*	60,4	53,9*
Gondok nélkül élnek	%	16*	18,5	22,3	21,3	24,3*	17,4*	29,4*
Összesen	%	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Debrecen-kutató, 2018–2024, saját szerkesztés.

A teljes népesség esetében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár mutatkoznak ingadozások, a debreceni lakosság szubjektív jövedelmi helyzetének megítélése javult. A hónapról hónapra élők és a beosztással jól kijövő aránya csökkent, amely különbség a gondok nélkül élők kategóriájában jelent meg. Fontos kiemelni, hogy ezen tendencia idősoros keretek között rajzolódik ki, adott évek között kisebb csökkenések is kiolvashatók a jövedelmi helyzet megítélésében.

A JÖVEDELMI HELYZET MEGÍTÉLÉSE A DEBRECENI AKTÍV NÉPESSÉG KÖRÉBEN

A válaszadók jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése az évek során az aktív népesség esetében is változásokon ment keresztül. A megoszlások alapján a következő tendenciák figyelhetők meg az egyes kategóriákban (7. táblázat):

- 1. Nélkülözők:** Az aktív népesség esetében is a legalacsonyabb arányban választott kategória, 0,4% és 2,8% között. 2018-tól 2021-ig arányuk 0,5% körül mozgott, és nem következett be változás. 2022-ben azonban jelentős mértékben felugrott az ezt a kategóriát választók aránya (2,8%). A hirtelen emelkedést követően, 2023-ban az érték olyan mértékben esett vissza, hogy nem is került a mintába ezen kategóriát választó aktív lakos. 2024-ben ismét megjelent az aktívak között is a kategória, a kezdeti évekhez képest nagyobb arányban.
- 2. Hónapról hónapra anyagi gondokkal élők:** Ezen kategória aránya, bár többször változott (1,4% és 4,4% között) nem mutatkozik egyértelmű tendencia a változásában. A kezdeti évhez képest kevesebb mint a felére csökkent a csoport aránya, az évek során produkált nagy ingadozás miatt ez nem tekinthető azonban jelentős különbségnek. A kategória aránya a teljes népességhez képest alacsonyabb, de nagy mértékű változások jellemzik.
- 3. Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből:** 2021-ig közel változatlan volt a kategória megoszlása. 2022-ben némileg csökkent az arány (9,5%), majd ezt követően 2023-ban jelentősen megemelkedett (16,1%), elérve a legmagasabb értéket a vizsgált időszak alatt. Ezt 2024-ben egy ennél is nagyobb mértékű csökkenés követte (7,4%).
- 4. Beosztással jól kijönnek:** A leggyakrabban választott kategória az aktív népesség körében is (54,8% és 62,8% között). A teljes népességhez hasonlóan némi ingadozás után csökkent a kezdeti évhez képest az aránya. Ezen változás fokozatos, de az arányok ingadoztak, és ezért nem mutatkozott egyértelmű tendencia.
- 5. Gondok nélkül élők:** A teljes népességben megfigyelhető folyamathoz hasonlóan növekedés jellemezte ezt a kategóriát (20,4% és 33,3% között). 2018-ben volt a legalacsonyabb az arányuk (20,4%), amely jelentősen eltért a többi évtől. 2019-ben nem jelentős mértékben, de növekedés volt megfigyelhető, amit 2020-ban egy nagy mértékű, igen jelentős növekedés követett (32%). Az ezt követő három évben a kategóriát választók aránya csökkenést, növekedést, majd ismét csökkenést mutatott. Mielőtt a csökkenés jelentőssé vált volna, 2024-ben ismét kiugró mértékben választották ezen kategóriát a válaszadók (33,3%). A kezdeti évhez képest jelentősen nőtt a kategóriát választók aránya, de a köztes időszakban visszaesések is megfigyelhetők voltak. A növekedés ellenére minden évben ingadozott a kategória aránya.

7. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélése, aktív népesség

Hogy érzi, a következők közül mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?								
	Év							
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nélkülözések között élnek	%	0,4	0,6	0,5	0,4	2,8*	0	1,4
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	%	3,5	3,7	1,5	2,5	4,4	2,7	1,4
Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	%	13,1	11,3	11,2	13,7	9,5	16,1*	7,4*
Beosztással jól kijönnek	%	62,6	62,8	54,8	59,1	55,1	58,8	56,5
Gondok nélkül élnek	%	20,4*	21,6	32*	24,3	28,2	22,4	33,3*
Összesen	%	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Az aktív népesség szubjektív jövedelmi helyzete a teljes népességével azonos tendenciát mutat. A 2018-as évhez képest csökkent a jövedelmükből éppen hogy kijövők és a beosztással jól kijövők aránya. A korábban ezen kategóriákat választók jobbnak érzékelték szubjektív jövedelmi helyzetüket, és a gondok nélkül élők kategóriájába mozdultak át. Az aktív népesség, bár hasonló tendenciát mutat a teljes népességgel, arányait tekintve jobbnak érezte szubjektív jövedelmi helyzetét. Fontos különbség továbbá, hogy a gondok nélkül élők aránya 2023-ban az aktívak körében kisebb mértékben esett vissza, mint a teljes népesség esetében.

A JÖVEDELMI HELYZET MEGÍTÉLÉSE AZ INAKTÍV NÉPESSÉG KÖRÉBEN

Végezetül az inaktív népességre nézve is megnéztük az évek közötti arányváltozásokat, amelyek az alábbi jellegzetességeket mutatták (8. táblázat):

- 1. Nélkülözők:** Arányuk 0,6% és 1,8% között mozgott. A teljes és az aktív népességhez képest arányuk valamivel magasabb, azonban a megoszlások között nem mutatkozott jelentős eltérés az évek során. A kezdeti év és a záróév aránya hasonló, bár a köztes években arányuk némiképp magasabb volt.
- 2. Hónapról hónapra anyagi gondokkal élők:** Arányuk 3% és 7,5% között mozgott. 2018-ban kimagasló mértékben választották az inaktívak ezen kategóriát (7,5%). 2019-re arányuk csökkent (3,9%), majd stabilizálódott ezen érték körül.
- 3. Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből:** A kategória arányai 15,3% és 25,7% között mozogtak. 2018-ban választották a – hónapról hónapra élőkhez hasonlóan – a legnagyobb arányban ezen kategóriát is (25,7%), amelyet jelentős csökkenés

követett 2019-ben (15,6%). 2020 és 2023 között némiképpen ingadozott a kategóriát választók aránya, de nem mutatott érdemi eltérést. 2024-re ismét nagy arányú csökkenés következett be (15,3%), amely alapján az utolsó mért évre az első évhez képest jelentős csökkenés volt megfigyelhető. Ezen változás azonban nem lineáris.

- 4. Beosztással jól kijönnek:** A teljes mintához és az aktívakhoz hasonlóan ezen kategória a leginkább választott (51,9% és 64,9% között). Jelentős növekedés mutatkozott 2019-ben (64,9%), amelyet az azt követő években a korábbi arányok felé történő visszatérés jellemzett.
- 5. Gondok nélkül élők:** 2018-ban volt a legalacsonyabb az arányuk az ezen kategóriát választóknak (12,8%). Ezt követően az arányokban 2021 és 2022 között nem mutatkozott jelentős változás. A teljes mintához és az aktívak almintájához hasonlóan azonban 2023-ban ezen csoportban is némileg visszaesett a kategóriát választók aránya (13,6%). Ebben az almintában is ezt követően jelentős növekedés volt megfigyelhető 2024-ben (26,3%). Az első vizsgálati évhez képest a kategóriát választók aránya több mint a kétszeresére nőtt.

8. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélése, inaktív népesség

Hogy érzi, a következők közül mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?								
		Év						
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nélkülözések között élnek	%	0,6	1	1,5	1,3	1,8	1,5	0,7
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	%	7,5*	3,9	4	5,3	5,3	3	5,8
Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	%	25,7*	15,6*	22,9	16,6	20,7	20,5	15,3*
Beosztással jól kijönnek	%	53,4	64,9*	58,7	58,3	52,3	61,4	51,9
Gondok nélkül élnek	%	12,8*	14,6	12,9	18,5	19,9	13,6	26,3*
Összesen	%	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Az inaktív almintá esetében a másik két csoporthoz hasonló tendencia volt megfigyelhető. A jövedelemből éppen hogy kijövőők aránya jelentős mértékben csökkent, amelyből a két, jobb jövedelmi helyzetet leíró kategóriába léptek át a válaszadók önbevallásuk alapján. A beosztással jól kijövőők aránya bár némiképpen csökkent, minden bizonnyal többen léptek át ebbe a szubjektív jövedelmi helyzetet leíró kategóriába is. Emiatt ezen csoport érdemi csökkenése nem látványos.

A SZUBJEKTÍV JÖVEDELMI HELYZET VÁLTOZÁSÁNAK MÉRTÉKE

A szubjektív jövedelmi helyzetet mérő skála az általános módszertani szabályok szerint alacsony mérési szintű változónak tekintendő. Néhány kutatómódszertani megközelítés azonban engedékeny ezzel kapcsolatban (Brown, 2011). Eredményeink kiegészítéseként ez alapján Mann–Whitney-próba segítségével, az egyes évek páronkénti összehasonlításával, megvizsgáltuk, hogyan változott a jövedelmi helyzet megítélése a vizsgált csoportokban (9. táblázat).

A teljes minta esetében 2018-hoz képest a csoport átlagában növekedés volt megfigyelhető 2019-ben (3,83-ról 3,95-ra). Az ezt követő években nem volt megfigyelhető jelentős eltérés, csupán 2024-ben, amikor az átlag 2023-hoz képest ismét jelentősen emelkedett (3,9-ről 4,07-ra).

Az aktív almintája esetében nem figyelhető meg változás 2018 és 2019 között. Ezzel szemben 2019 és 2020 között már igen (4,01-ről 4,16-ra), amikor az átlag jelentősen megemelkedett. 2021 és 2023 között ismételten nem volt érdemi változás. Ennek ellenére 2021-ben mutatkozott egy statisztikailag nem szignifikáns, de érdekes különbség, amikor a 2020-as kimagasló érték után az átlag visszaesett (4,16-ről 4,04-re). 2023-ról 2024-re viszont jelentősen megemelkedett az átlag (4,01-ről 4,2-re), a teljes minta esetében megfigyeltekhez hasonlóan.

Az inaktív almintája esetében is pozitív változást találtunk 2018 és 2019 között. Ekkor 3,7-ről 3,88-ra emelkedett az átlag. Ezt követően azonban az egymást követő évek összehasonlítása során nem tapasztaltunk változást egészen 2024-ig, amikor a 2023-as 3,82-es átlaghoz képest 3,97-ra emelkedett az inaktív almintája átlaga is. Ez szintén összhangban van a másik két vizsgálati csoport eredményeivel.

A tesztek ezáltal megerősítették a keresztátlaink eredményeit. A jövedelmi helyzet megítélése javult mind a teljes minta, mind az alminták esetében a vizsgált hét év során. Az aktív almintája és az inaktív almintája átlagai között azonban látható eltérés mutatkozott. Az aktív almintája tartósan pozitívabban ítélte meg jövedelmi helyzetét, mint az inaktív almintája. Azonos években a két almintája átlagai között a legkisebb különbség 0,13 volt, míg a legnagyobb 0,39. Ez azonban nem cáfolja azt, hogy a jövedelmi helyzet érzékelése a két csoportban azonos tendenciát követ, csupán mértékében tér el egymástól a két almintája megítélése.

9. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélése, teljes, aktív és inaktív népesség

Hogy érzi, a következők közül mi jellemzi leginkább az Önök jövedelmi helyzetét?								
Teljes			Aktív			Inaktív		
Év	Átlag	Változás	Év	Átlag	Változás	Év	Átlag	Változás
2018	3,83	N/A	2018	3,99	N/A	2018	3,7	N/A
2019	3,95	+	2019	4,01		2019	3,88	+
2020	3,97		2020	4,16	+	2020	3,77	
2021	3,96		2021	4,04		2021	3,88	
2022	3,93		2022	4,01		2022	3,83	
2023	3,9		2023	4,01		2023	3,82	
2024	4,07	+	2024	4,2	+	2024	3,97	+

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

A szubjektív jövedelmi helyzet a demográfiai tényezők tükrében

Kutatásunk során ezt követően megvizsgáltuk, hogy a jövedelmi helyzet megítélése a kérdezettek neme, kora és iskolai végzettsége alapján mutat-e eltéréseket a különböző munkaerőpiaci státuszúak között. Ennek megállapítására keresztábra-elemzést végeztünk a nem és az iskolai végzettség mentén, valamint korrelációs vizsgálatot az életkor esetében.

A nem szerepe nem bizonyult meghatározónak. A teljes mintát együtt kezelve, valamint az aktív és inaktív almintákat is megvizsgálva egy év esetében sem volt jelentős különbség kimutatható a két nem jövedelmi helyzetének megítélése között. Ezt torzíthatja azonban, hogy a jövedelmi helyzet megítélésére vonatkozó adatok háztartási szinten és nem egyéni szinten kerültek felvételre.

A kor esetében ezzel szemben felfedezhető volt egyfajta gyenge összefüggés. A teljes minta vizsgálata esetén 2024 kivételével minden évben megjelent egy gyenge, negatív kapcsolat az életkor és a jövedelmi helyzet megítélése között. Az aktív népesség esetében ezzel szemben nem mutatkozott összefüggés a kor és a megítélés között egy évben sem. Az inaktív almintában viszont ismételten négy évben is (2019, 2020, 2021, 2023) kimutatható volt egy negatív irányú, gyenge kapcsolat (10. táblázat).

10. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélésének összefüggése a korrall: teljes, aktív és inaktív

A jövedelmi helyzet megítélésének kapcsolata az életkorrall								
Teljes			Aktív			Inaktív		
Év	Szig.	Korr.	Év	Szig.	Korr.	Év	Szig.	Korr.
2018	0,01	-0,130	2018	-	-	2018	-	-
2019	0	-0,148	2019	-	-	2019	0	-0,227
2020	0	-0,214	2020	-	-	2020	0,03	-0,157
2021	0	-0,153	2021	-	-	2021	0,03	-0,169
2022	0,03	-0,120	2022	-	-	2022	-	-
2023	0	-0,205	2023	-	-	2023	0	-0,221
2024	-	-	2024	-	-	2024	-	-

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

Végül az iskolai végzettséggel kapcsolatban is elvégeztük az évek összehasonlítását. Az eredetileg ötfokú megítélési skálát szükséges volt háromfokúra transzformálnunk a cellaelemszámok megtartása érdekében. Az első és második kategória a „Nem jövünk ki a jövedelmünkből” néven került összevonásra. A köztes kategória megmaradt önmagában, „Éppen hogy kijövünk” formában, míg a negyedik és ötödik kategória a „Jól kijönnek a jövedelmünkből” néven került egy csoportba. Ezen módosítás mellett sem tudtuk azonban elérni a kellő cellaelemszámot az aktív és inaktív alcsoportok esetében. Az iskolai végzettség kapcsolatát a megítéléssel így nem tudtuk érvényes formában kimutatni az almintákon.

A teljes minta esetében az iskolai végzettség jelentős mértékben összefüggött a jövedelmi helyzet megítélésével. A magasabb iskolai végzettség pozitív összefüggést mutatott a jövedelmi helyzet megítélésével (11. táblázat).

11. táblázat. Jövedelmi helyzet megítélése iskolai végzettség szerint, teljes népesség

Év	Jövedelmi helyzet megítélése	%	Iskolai végzettség szintje		
			Alap	Közép	Felső
2018	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	8	7,54	2,9*
	Éppen hogy kijövünk	%	38*	23,46*	11,59*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	54*	69*	85,51*
	Összesen	%	100	100	100
2019	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	8,70	4,84	3,49
	Éppen hogy kijövünk	%	28,26*	15,01	6,99*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	63,04*	80,15	89,52*
	Összesen	%	100	100	100
2020	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	3,57	4,15	3,27
	Éppen hogy kijövünk	%	53,57*	17,97	9,15*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	42,86*	77,88	87,58*
	Összesen	%	100	100	100
2021	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	5,71	5,88	2,18*
	Éppen hogy kijövünk	%	34,29*	18,63*	8,3*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	60*	75,49*	89,52*
	Összesen	%	100	100	100
2022	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	8,33	5,76	4,19
	Éppen hogy kijövünk	%	16,67	19,70*	8,37*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	75	74,55*	87,44*
	Összesen	%	100	100	100
2023	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	9,52*	5	0,5*
	Éppen hogy kijövünk	%	28,57	21,18	12,44*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	61,9*	73,82*	87,06*
	Összesen	%	100	100	100
2024	Nem jövünk ki a jövedelmünkből	%	23,81*	5,73	1,94*
	Éppen hogy kijövünk	%	19,05	15,27*	6,31*
	Jól kijönnek a jövedelmünkből	%	57,14*	79,01*	91,75*
	Összesen	%	100	100	100

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTELMEZÉSE

Az elemzés alapján első hipotézisünket, miszerint *a jövedelmi helyzet megítélése a vizsgált időszakban javuló tendenciát mutat*, megtartottuk. Az elemzés során egyértelműen megállapítható volt, hogy a különböző években jelentős eltérések mutatkoztak. A jövedelmi helyzet megítélése az adatok alapján az idő előrehaladtával javult, de az egyes évek között is több esetben volt megfigyelhető változás. A munkaerőpiacon aktívak nagyobb arányban érezték jobbnak jövedelmi helyzetüket, mint az inaktív státusszal rendelkezők. A jövedelmi helyzet javulásának megítélése azonban nem lineáris folyamat volt. Időnként enyhe visszaesést is tapasztaltunk az egyes évek között.

Második hipotézisünket, miszerint *a gazdasági aktivitás összefügg a jövedelmi helyzet megítélésével*, szintén megtartottuk. A munkaerőpiaci aktivitás kedvezőbb jövedelmi helyzetmegítéléssel járt együtt. Fontos kiemelni, hogy ennek ellenére az inaktív státuszúak esetében is hasonló tendenciát figyeltünk meg a változásban. Így az aktív munkaerőpiaci státusz elsősorban a megítélés szintjében, nem pedig a változás irányában jelentett különbséget.

A demográfiai tényezők hatásával kapcsolatban is sikeresen tudtunk néhány kiegészítő megállapítást tenni. Ezek alapján a harmadik hipotézisünket, miszerint *a jövedelmi helyzet megítélése összefügg a demográfiai tényezőkkel*, a másik két hipotézishez hasonlóan megtartottuk. Ez az eredmény azonban összességében nem hordoz magában újdonságot, ezért a hipotézisünket további három alhipotézisre bontottuk.

Az ehhez tartozó „A” alhipotézisünk alapján azt feltételeztük, hogy *a jövedelmi helyzet megítélése összefügg a nemmel*. Ezen alhipotézist elvetettük. A válaszadók neme nem mutatott érdemi kapcsolatot a jövedelmi helyzet megítélésével. Ennek lehetséges oka azonban az is lehet, hogy a jövedelmi helyzet megítélését nem egyéni szinten vizsgáltuk. A háztartások összetétele elfedhette ezen tényező hatását.

„B” alhipotézisünk alapján azt feltételeztük, hogy *a jövedelmi helyzet megítélése összefügg az életkorral*. Ezt a hipotézist megtartottuk, ugyanis a korral kapcsolatban látható volt egy gyenge, negatív irányú, szignifikáns kapcsolat. Megjegyzendő, hogy az aktívak almintája esetében ezt a kapcsolatot nem észleltük (10. táblázat).

Harmadik, „C” alhipotézisünk teszteléséhez, amely azt feltételezte, hogy *a jövedelmi helyzet megítélése összefügg az iskolai végzettséggel*, módszertani engedményeket kellett tennünk, hogy az adatokat elemezni tudjuk. Ezen kompromisszum elfogadásával ezt az alhipotézist is megtartottuk. A teljes minta esetében egyértelműen összefüggés mutatkozott a jövedelmi helyzet pozitív megítélése, valamint az iskolai végzettség szintje között (11. táblázat).

Az eredményeket átfogó formában értelmezve (12. táblázat) megállapítható, hogy a szubjektív jövedelmi helyzet megítélése 2018 és 2024 között összességében javult. Ez az irány részben összhangban áll az objektív jövedelmi mutatók kedvező alakulásával, ugyanakkor az együttmozgás nem minden évben volt egyértelmű. Az aktív almintá minden vizsgált évben kedvezőbben ítélte meg jövedelmi helyzetét, mint az inaktív almintá, ami összhangban van azzal, hogy az aktív státuszhoz általában magasabb átlagos jövedel-

mi szint társul. A két csoport időbeli változása azonban hasonló irányt mutatott, vagyis az aktivitási státusz elsősorban a megítélés szintjében, nem pedig a változás irányában jelentett különbséget.

2019-ben a nettó keresetek nominális és reálértékben is számottevően emelkedtek, miközben a nyugdíjak nominálisan mérsékeltebben növekedtek, reálértékük pedig csak kismértékben javult. A megváltozott munkaképességűek ellátása nominálisan emelkedett, reálértéken azonban enyhe csökkenést mutatott. Ezzel párhuzamosan a szubjektív jövedelmi helyzet megítélése összességében javult: csökkent a kedvezőtlenebb kategóriákat választók aránya, miközben nőtt a jövedelmi helyzetüket kedvezőbben értékelők.

Az elkövetkező három évben (2020, 2021 és részben 2022) a gazdasági folyamatokra jelentős hatást gyakoroltak a COVID-19-járvány következményei. 2020-ban a nettó keresetek nominálisan tovább emelkedtek (9,34%), reálértékük növekedése azonban mérséklődött (5,85%). Az aktív népesség szubjektív jövedelmi helyzetének megítélése javult. Az inaktív csoportok esetében az öregségi nyugdíjak reálértéke kismértékben nőtt (1,5%), míg a megváltozott munkaképességűek ellátása enyhe reálérték-csökkenést mutatott (−0,61%) (2. táblázat).

2021-ben a nettó keresetek nominálisan tovább emelkedtek (10,08%), reálértékük növekedése azonban tovább mérséklődött (4,74%). Az aktív népesség szubjektív jövedelmi helyzetének megítélése a 2020-as kiugróbb szinthez képest enyhén visszaesett. Az inaktív csoportok juttatásai nominálisan szintén emelkedtek, ugyanakkor reálértékben csak mérsékelt javulás volt megfigyelhető. Az öregségi nyugdíjak esetében 1,42%, a megváltozott munkaképességűek ellátásánál pedig továbbra is enyhe csökkenés mutatkozott (−0,42%). Ezzel párhuzamosan az inaktív almintában differenciáltabb szubjektív megítélés rajzolódott ki. Miközben nőtt a kedvezőbben válaszolók aránya, a kedvezőtlenebb kategóriákat választók aránya sem csökkent egyértelműen. Ez arra utalhat, hogy a jövedelmi folyamatok hatása ezen csoporton belül nem egységesen jelent meg.

2022-ben a magas infláció következtében a nyugdíjak és a megváltozott munkaképességűek ellátásának reálértéke csökkent, miközben a keresetek reálértéke is csak mérsékelt növekedést mutatott (4,38%). A vizsgált év gazdasági környezetét erőteljes áremelkedés jellemezte, amely az építőipari költségekben, a lakás- és albérletárakban, a fogyasztási cikkek áraiban, valamint az üzemanyag- és energiaárakban is megjelent (MNB, 2024). Ezzel párhuzamosan az orosz–ukrán háború további bizonytalanságokat okozott. Mindez hozzájárulhatott ahhoz, hogy a szubjektív jövedelmi helyzet megítélése 2022-ben nem javult érdemben, annak ellenére, hogy éves átlagban egyes jövedelemtípusoknál még pozitív reálváltozás volt kimutatható. Lehetséges, hogy a jövedelemnövekedések és az infláció időbeli lefutása eltért egymástól, így a háztartások a mindennapi megélhetési költségek emelkedését erősebben érzékelték.

2023-ban a keresetek reálértéke csökkent (−1,71%), miközben a nyugdíjak és a megváltozott munkaképességűek ellátásának reálértéke ismét emelkedett. A szubjektív jövedelmi helyzet megítélése ebben az évben összességében stagnált, enyhén romlott.

2024-ben mindhárom vizsgált jövedelemtípus reálértéke javult, de a keresetek növekedése volt a legerősebb (11,73%). Ezzel párhuzamosan a szubjektív jövedelmi helyzet

megítélése is javult mindhárom csoportban. Az inaktív almintában ugyanakkor továbbra is differenciált kép rajzolódott ki: egyszerre nőtt a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb kategóriákat választók aránya, miközben csökkent a köztes kategóriák súlya.

A szubjektív jövedelmi helyzet megítélésének javulása arra utal, hogy csökkent az évek során azok aránya, akik saját háztartásuk anyagi helyzetét kedvezőtlennek értékelték.

12. táblázat. Összefoglaló táblázat: Jövedelmi helyzet megítélése három kategóriában

Teljes minta								
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nem jönnek ki a jövedelmük-ből	%	6,3	4,5	3,8	4,7	7,1	3,6	4,9
Éppen hogy kijönnek a jöve-delmükből		20,4	13,2	17	15,3	14,8	18,6	11,8
Jól kijönnek a jövedelmükből		73,3	82,3	79,2	80	77,9	77,8	83,3
Aktív almintá								
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nem jönnek ki a jövedelmük-ből	%	3,9	4,3	2	2,9	7,2	2,7	2,8
Éppen hogy kijönnek a jöve-delmükből		13,1	11,3	11,2	13,7	9,5	16,1	7,4
Jól kijönnek a jövedelmükből		83	84,4	86,8	83,4	83,3	81,2	89,8
Inaktív almintá								
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nem jönnek ki a jövedelmük-ből	%	8,1	4,9	5,5	6,6	7,1	4,5	6,5
Éppen hogy kijönnek a jöve-delmükből		25,7	15,6	22,9	16,6	20,7	20,5	15,3
Jól kijönnek a jövedelmükből		66,2	79,5	71,6	76,8	72,2	75	78,2

Forrás: Debrecen-kutatás, 2018–2024, saját szerkesztés.

ÖSSZEGZÉS

Elemzésünkben azt a következtetést vontuk le, hogy Debrecen lakosságának szubjektív jövedelmi helyzetmegítélése 2018 és 2024 között összességében javult. Mind az aktív, mind az inaktív népesség esetében kedvező irányú elmozdulás volt megfigyelhető, ugyanakkor ez a folyamat nem lineárisan ment végbe, az egyes évek között kisebb visszaesések

és ingadozások is jelentkeztek. Az aktív munkaerőpiaci státusz minden vizsgált évben kedvezőbb szubjektív jövedelmi megítéléssel járt együtt, ami összhangban áll azzal, hogy a csoporthoz általában magasabb jövedelmi szint társul. Az aktív és inaktív népesség időbeli változásai ugyanakkor hasonló irányt mutattak.

A demográfiai tényezők vizsgálata alapján a nem szerepe nem bizonyult meghatározónak a szubjektív jövedelmi helyzet megítélésében. Az életkor és a jövedelmi helyzet megítélése között a teljes mintában, valamint részben az inaktív almintában gyenge negatív kapcsolat volt kimutatható, vagyis az idősebb válaszadók átlagosan kedvezőtlenebbul értékelték helyzetüket. Az iskolai végzettség ezzel szemben markáns összefüggést mutatott a megítéléssel. A magasabb végzettségűek jellemzően kedvezőbb anyagi helyzetről számoltak be. A tényezők együttes vizsgálatára alkalmas komplexebb modellalkotásra az elemszámi korlátok miatt jelen kutatásban nem volt lehetőség.

A szubjektív jövedelmi helyzet és a tényleges egyenlőtlenségi viszonyok kapcsolata összetett társadalmi mechanizmusokon keresztül alakul. Eredményeink alapján az objektív jövedelmi folyamatok és a szubjektív megítélés között több esetben együttmozgás volt megfigyelhető, ez azonban nem minden évben jelent meg egyértelműen. A vizsgált időszakban csökkent azok aránya, akik háztartásuk anyagi helyzetét kedvezőtlennek ítélték meg, miközben nőtt a kedvezőbb kategóriákat választók aránya. Ez ugyanakkor nem tekinthető közvetlen bizonyítéknak sem a szegénység objektív mértékének, sem az egyenlőtlenségek szintjének csökkenésére. A dolgozó szegénység vagy a prekariátus pontos mértékének meghatározására a felhasznált adatok nem alkalmasak.

Meglátásunk szerint a szubjektív megítélés vizsgálata olyan kiegészítő szempontokat kínál, amelyeket érdemes lenne országos adatbázisokon is tovább vizsgálni. Egyrészt az utolsó mérés óta eltelt időszakban újabb gazdasági változások történtek Magyarországon, amelyek módosíthatták a bemutatott tendenciákat. Másrészt nyitott kérdés marad, hogy a feltárt folyamatok mennyiben tekinthetők debreceni sajátosságnak – például a helyi gazdaság szerkezet és iparfejlesztések következményeként –, illetve mennyiben tükröznek szélesebb, országos mintázatokat a háztartások jövedelmi helyzetének megítélésében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alpek, B. L. – Tésits, R. (2025). A humántőke és egyes demográfiai faktorainak területi eloszlása Magyarországon. In: Kollányi, Z. – Kucséra, C. – Orosz, É. – Asztalos, P. (szerk.), *Humán tőke, társadalmi-gazdasági fejlődés: Kulcskérdések Magyarországon*. ELTE Eötvös Kiadó, 57–72.
- Atkinson, A. B. – Bourguignon, F. (szerk.) (2015). *Handbook of Income Distribution* (Vol. 2A). Elsevier, North-Holland.
- Barakonyi, E. (2021). Egy elfeledett korosztály – az ötven év feletti nők munkaerőpiaci helyzetét meghatározó főbb körülmények. *Tudásmenedzsment*, 22(1. különszám), 35–45. <https://doi.org/10.15170/tm.2021.22.k1.2>

- Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok.* Gondolat.
- Brown, J. D. (2011). Likert items and scales of measurement? *Shiken: JALT Testing & Evaluation SIG Newsletter*, 15(1), 10–14. Elérhető: <https://teval.jalt.org/test/PDF/Brown34.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Castel, R. (1998). *A szociális kérdés alakváltozásai. A bér munka krónikája.* Max Weber Alapítvány.
- Corak, M. (2013). Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.79>
- Czibere, I. – Huszti, É. (2024). A dolgozó szegények. In: Kovách, I. (szerk.), *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején* (2. kötet). HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, 177–222.
- Csoba, J. (2004). Fordizmus? Gatesizmus? A tipikusan atipikus foglalkoztatási formák terjedése. In: Kiss, G. – Csoba, J. – Czibere, I. (szerk.), *Idővonat: Tanulmányok a társadalomtudományok köréből.* Kossuth Egyetemi Kiadó, 37–55.
- Csoba, J. (2010). *A tisztas munka: A teljes foglalkoztatás a 21. század esélye vagy utópiája?* L'Harmattan.
- Csoba, J. (2017). Gondoskodó állam, aktiváló állam, befektető állam. *socio.hu*, 1, 1–26. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017.1.1>
- Csoba, J. (2025). Az Ezüst Generáció a munkaerőpiacon. In: Kollányi, Z. – Kucsera, C. – Orosz, É. – Asztalos, P. (szerk.), *Humán tőke, társadalmi-gazdasági fejlődés.* ELTE Eötvös Kiadó, 45–56.
- Csoba, J. – Krémer, B. (2011). A foglalkoztatás átalakulása. In: Csoba, J. (szerk.), *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok.* Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 30–35. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/11900/11933/11933.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Debrecen Megyei Jogú Város (2017). *Debrecen Megyei Jogú Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája.*
- Dorjnyambuu, B. – Galambosné Tiszberger, M. (2024). The sources and structure of wage inequality changes in selected Central-Eastern European countries. *The Journal of Economic Inequality*, 22(4), 893–935. <https://doi.org/10.1007/s10888-024-09621-0>
- European Commission (2021). *The 2021 Ageing Report.* Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2765/84455>
- Farkas, Z. (2018). A társadalmi rétegződés értelmezései. *Statisztikai Szemle*, 96(5), 468–488. <https://doi.org/10.20311/stat2018.05.hu0468>
- Fejes, J. – Bugyi, A. – Szűcs, N. – Tóth, E. (2022). Szülői preferenciák és tapasztalatok az általános iskola választásával összefüggésben. *Gyermekevelés Tudományos Folyóirat*, 10(4), 26–49. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2022.4.26.49>

- Fejes, J. – Szűcs, N. (szerk.) (2018). *Én véttem – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület.
- Fényes, H. (2020). Különbségek és versengés: Nemek az oktatásban. In: Pusztai, G. (szerk.), *Nevelésszociológia: Elméletek, közösségek, kontextusok*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 177–206.
- Ferge, Z. (2002). Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. *Szociológiai Szemle*, 4, 9–33. Elérhető: https://www.tarsadalomkutatas.hu/site/kkk.php?TPUBL-A-547/szoc_szemle/TPUBL-A-547.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Ferge, Z. (2006). Struktúra és szegénység. In: Kovách, I. (szerk.), *Társadalmi metszetek: Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág, 479–500. Elérhető: http://www.fergezsuzsa.hu/docs/struktura_es_szegenyse.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Fónai, M. – R. Fedor, A. (2023). A prekaritás és a prekariátus hazai recepciójának néhány vonása. *Kultúra és Közösség*, 14(3), 65–88. <https://doi.org/10.35402/kek.2023.3.8>
- Gábos, A. – Tátrai, A. (2022). A jövedelmi szegénység kiterjedtsége és mélysége 2005 és 2020 között – eltérő küszöbértékek mentén. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. G. (szerk.), *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 243–260. <https://doi.org/10.61501/trip.2022.13>
- Gábos, A. – Tóth, I. G. (2024). A foglalkoztatás és a szegénység alakulásának összefüggései az Európai Unió országaiban és Magyarországon. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. G. (szerk.), *Társadalmi Riport 2024*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 135–156. <https://doi.org/10.61501/trip.2024.6>
- García, A. A. – Christl, M. (2023). Hypothetical tax-benefit reforms in Hungary: Shifting from tax relief to cash transfers for family support. *Eastern European Economics*, 61(6), 723–746. <https://doi.org/10.1080/00128775.2023.2221231>
- Gáspár, A. (2023). Szubjektív gazdasági egyenlőtlenségek és univerzalizmus Magyarországon. In: Szabó-Morvai, Á. – Pető, R. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrök 2022*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, 36–44. Elérhető: <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2023/11/Szubjektiv-gazdasagi-egyenlotlensegek-es-univerzalizmus-Magyarorszag.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Goyal, T. (2022). *A critical lens to the functionalist view of social stratification*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34917.61924>
- Győri, Á. – Balogh, K. (2020). Hogyan függ össze a társadalmi integráció az iskolai végzettség szintjének generációk közötti eltéréssel? *socio.hu*, 10(1), 1–24. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.1.1>
- Hajdu, G. – Hajdu, T. (2011). Elégedettség és relatív jövedelem. *Szociológiai Szemle*, 21(3), 83–106. Elérhető: https://szociologia.hu/dynamic/04_hajdu_gabor_utf_8_hajdu_tamas.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]

- Hajdu, T. – Kertesi, G. – Kézdi, G. (2022). Idő és pénz a gyermeknevelésben Magyarországon, 1993–2010. *Közgazdasági Szemle*, 69(11), 1255–1297. <https://doi.org/10.18414/kszh.2022.11.1255>
- Harcza, I. (2022). Társadalmi rétegek polarizálódása és heterogénebbé válása, a „nagy-szerkezet” beállásával: dilemmák az utóbbi két évtized kutatásai alapján. *Metszetek*, 11(2), 62–88. <https://doi.org/10.18392/metszh.2022/2/4>
- Havasi, É. – Altorjai, S. (szerk.) (2005). *A jövedelem mint az anyagi jólét és a szegénység mérőszáma*. KSH.
- Herke, B. – Szikra, D. (2024). Nemek közötti egyenlőség Magyarországon európai összehasonlításban, 2015–2022. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. G. (szerk.), *Társadalmi Riport 2024*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 175–194. <https://doi.org/10.61501/trip.2024.8>
- Hermann, Z. – Horváth, H. – Kisfalusi, D. (2024). Are separate classrooms inherently unequal? The effect of within-school sorting on the socioeconomic test score gap in Hungary. *Economics of Education Review*, 103, 102582. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2024.102582>
- Huszár, Á. (2022). Osztályszerkezet és jövedelemeloszlás Magyarországon 1982 és 2019 között. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. G. (szerk.), *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 159–173. <https://doi.org/10.61501/trip.2022.8>
- Huszár, Á. – Füzér, K. (2023). Improving living conditions, deepening class divisions: Hungarian class structure in international comparison, 2002–2018. *East European Politics and Societies and Cultures*, 37(2), 740–763. <https://doi.org/10.1177/08883254211060872>
- Insee (2020). S80/S20 ratio. Elérhető: <https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1666> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Kahneman, D. – Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489–16493. <https://doi.org/10.1073/pnas.1011492107>
- Kolosi, T. (1987). *Tagolt társadalom: Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon*. Gondolat.
- Kovács, I. (szerk.) (2006). *Társadalmi metszetek: Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág.
- Kovács, I. (szerk.) (2024). *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás: A magyar társadalom a 2020-as évek elején. 1. kötet*. HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Kovács, F. (2023). Szociálpolitikai modellváltás Magyarországon a 2010 utáni kormányzás tükrében. *Metszetek*, 11(3), 28–42. Elérhető: <https://ojs.lib.unideb.hu/metszetek/article/view/12266> [Letöltve: 2026.04.29.]

- Kozma, G. (2024). A Debreceni nagyvárosi településeggyüttes demográfiai helyzetének változása 1990 után a népszámlálások tükrében. *Debreceni Szemle*, 32(4), 443–462. <https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/4/443-462>
- Kraft, P. – Kraft, B. (2023). The income-happiness nexus: Uncovering the importance of social comparison processes in subjective wellbeing. *Frontiers in Psychology*, 14, 1283601. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1283601>
- KSH (2024). Gyorstájékoztató: Foglalkoztatottság, 2023. december. Elérhető: <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/fog/fog2312.html> [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025a). A jövedelemeloszlás egyenlőtlensége. Elérhető: <https://www.ksh.gov.hu/ffi/2-1.html> [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025b). 23.1.1.1. Az oktatás főbb, hosszú idősoros adatai [ezer fő]. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0001.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025c). 20.1.2.8. A teljes munkaidőben alkalmazásban állók nettó átlagkeresete a munkáltató székhelyének elhelyezkedése alapján, vármegye és régió szerint. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0193.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025d). 1.1.1.2. A fogyasztóiár-index fogyasztási főcsoportok szerint és a nyugdíjas fogyasztóiár-index [előző év = 100,0%]. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0002.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025e). 25.1.2.12. Nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők átlagos ellátása vármegye és régió szerint, január [forint/hó]. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0049.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025f). Népszámlálási adatbázis: A népesség adatai településenként. Elérhető: <https://nepzsamlalas2022.ksh.hu/> [Letöltve: 2026.04.29.]
- KSH (2025g). Jövedelem és fogyasztás: Háztartási költségvetési és életkörülmények adatfelvétel. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/jov_modsz.html [Letöltve: 2026.04.29.]
- Lohmann, H. – Marx, I. (szerk.) (2019). *Handbook on In-Work Poverty*. Edward Elgar Publishing.
- Medgyesi, M. – Tóth, I. G. (2012). A jövedelmi egyenlőtlenségek hosszú távú meghatározói Magyarországon. In: Kolosi, T. – Tóth, I. G. (szerk.), *Társadalmi Riport 2012*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 19–40.
- MNB (2023). A háztartások pénzügyi adatai. Elérhető: https://statiztika.mnb.hu/sw/static/file/A_haztartasok_penzugyi_adatai_2023_HUN.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- MNB (2024). Lakáspiaci jelentés, 2024. május. Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/lakaspiaci-jelentes/lakaspiaci-jelentes-2024-majus> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Molnár, L. – Aczél, P. (2024). Hatszoros különbség a települések között – a 2023-as nettó keresetek alakulása településenként. Gazdaságkutató Zrt. Elérhető: <https://gki.hu/wp->

- content/uploads/2025/01/Hatszoros-kulonbseg-a-telepulesek-kozott-2023-as-netto-keresetek-alakulasa-telepulesenkent.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Nagy, Á. (2024). Nőtték a jövedelmi különbségek hazánkban, azonban továbbra is kedvezőbbek az EU-s átlagnál. Magyar Nemzeti Bank. Elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/nagy-agnes-szegenyseg-es-egyenlotlenseg-2023-ban-az-eu-ban.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Németh, A. – Dövényi, Z. (2018). „Kiművelt emberfők” a térben – a diplomások területi eloszlása valóban a kiegyenlítődés irányába mutat? *Területi Statisztika*, 58(2), 129–150. <https://doi.org/10.15196/TS580201>
- Piketty, T. (2015). *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó.
- Ravallion, M. (2012). *Poor, or Just Feeling Poor? On Using Subjective Data in Measuring Poverty*. World Bank.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic.
- Szabó-Morvai, Á. (2018). Közelkép: Nők a munkaerőpiacon. In: Fazekas, K. – Szabó-Morvai, Á. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrő 2017*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 39–201.
- Szelényi, I. (1983). *Urban Inequalities under State Socialism*. Oxford University Press.
- Tarnóczy, T. B. – Bauerné Gáthy, A. (2023). Megéri több lábon állni? Debrecen gazdasági teljesítményének és gazdaság szerkezeti koncentrációjának elemzése. *Debreceni Szemle*, 31(3), 243–255. <https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2023/31/3/243-255>
- Vereczkei, Z. (2017). *Másodlagos adatforrások használata a statisztikában*. Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok11.pdf> [Letöltve: 2026.04.29.]
- Veroszta, Z. (2015). Adminisztratív adatok társadalomkutatási kezelése. *Educatio*, 25, 3–14. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01500/01551/00093/pdf/EPA01551_educatio_2015_3_003-014.pdf [Letöltve: 2026.04.29.]
- Veroszta, Z. (2024). Szülői beruházások és képzési háttér. *Educatio*, 33(4), 421–434. <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.4.2>

Abstracts

FRUZSINA KOVÁCS

Decline or renewal? Attempts to sustain the welfare model in countries with conservative social policies

Based on currently known research, the most pressing challenges facing welfare states can be identified as demographic changes, the development of globalization, and the spread of neoliberal ideology. The different welfare models are able and willing to confront these emerging challenges in different ways. The main aim of the study is, using the methodology of systematic literature analysis, to identify the changes taking place in conservative welfare systems and the policies that may serve as alternative solutions to the problems arising from these changes. In light of the analysis, we can conclude that the representatives of the continental model primarily build their welfare “recipe” on migration policy and the related concept of social investment. The question, however, is what impact this economic and welfare policy has on the domestic political functioning of individual nation-states and on the party-political preferences of society.

KEYWORDS: conservative welfare model, challenges, renewal, paradigm shift, decline

TAMÁS ACKERMANN

The Role of ESG in Creating Equal Opportunities: Supporting the Social Inclusion of Disadvantaged Groups

The ESG (Environmental, Social, and Governance) framework has gained increasing attention in recent years in the implementation of corporate sustainability strategies, particularly with regard to promoting social justice and the inclusion of disadvantaged groups. The central question of this study is to what extent ESG can serve as an effective tool for mitigating social inequalities, and how it contributes to improving the economic and social conditions of affected groups. The social dimension of ESG encompasses the creation of non-discriminatory workplace environments, the promotion of equal opportunities, and the support of the economic and cultural development of local communities. Sustainability strategies adopted by companies may not only stimulate local economic activity but also generate long-term social impacts, for example through the development of community infrastructure, the expansion of educational opportunities, or the facilitation of labour market entry. However, these mechanisms can only be effective if they are implemented transparently and are capable of addressing the specific characteristics of local social challenges. The aim of this research is to explore how ESG can become an integral component of corporate social responsibility and the promotion

of social inclusion, while also examining the challenges associated with the practical application of ESG principles. The findings may contribute to the development of a comprehensive framework that not only supports social equity but also fosters sustainable and inclusive economic models.

KEYWORDS: ESG, equal opportunity creation, sustainable development, social responsibility, social inclusion

KITTI MÁRIA PAPP

**Is it all in the head? – Risk factors for mental health problems
and NEET status – an international systematic literature review**

The presence of NEET youth (young people aged 15–24, or in some cases 15–29, who are not in education, employment or training) pose a number of serious risks to societies around the world, which may affect economic trends, labor market changes, the sustainability of pension systems, and the burden on welfare systems. This is why finding effective solutions to these problems is a very serious and increasingly urgent challenge for social scientists, as NEET status has affected at least one in ten young people in the European Union since 2010. However, when planning solutions, it is also important to take into account that members of the NEET community may drop out of education or remain outside the labor market for a wide variety of reasons and factors. The following study provides answers to the following questions through a systematic review of international peer-reviewed literature published between 2000 and 2024: What are the most common mental illnesses among NEET young people? How are different mental and behavioral disorders related to NEET status? how can the number of young people who become NEETs due to mental health problems be reduced? In my paper, I use the systematic literature review method. This method is suitable for analyzing the results of domestic and international literature, research, and statistics to obtain a more accurate and comprehensive picture of the problem and the available and feasible solutions

KEYWORDS: mental health problems, NEET-youth, education, labour market, international systematic review

ALEXA NAGY

Disadvantaged youth and the social welfare system

In Hungary, children and young people are part of the social welfare system from a very young age. Their lives and development are monitored and, if necessary, the social and child protection system intervenes, as one of its main objectives is to protect children. However, when children leave school – which they can do in Hungary from the age of sixteen under current regulations – they may become invisible to the welfare system. My main aim is to track the problems young people – especially disadvantaged ones – face

and the institutional impacts they are exposed to as they start their independent lives. My research involved interviews with professionals who work with young people in social welfare institutions and schools. My goal was to explore the points at which children at risk come into contact with the system and to understand what kind of help they receive when problems arise in their lives. The research showed that disadvantage is typically the result of a combination of problems that are passed down through generations and are very difficult to address. Most of these stem from financial difficulties, family conflicts, troubled family relationships, low work intensity and low educational attainment of parents. Their educational careers are characterised by early fallback and drop-outs, teenage pregnancy, the choice between work and school and constant setback. Possible institutional solutions include educating future parents and a complete transformation of the education system.

KEYWORDS: Youth, disadvantaged status, social security system, social inequalities

KLAUDIA KORMÁNYOS

Social work on the way to robotization?

The social welfare system has become one of the first sectors affected by digital transformation, with significant impacts driven by digitalization efforts. The goals of these changes include reducing the administrative burden on social workers, ensuring faster access to and processing of data, and making the distribution of benefits more targeted and efficient. In my study, I seek to determine whether the current state of digitalization has achieved these objectives, and what new practices and challenges have emerged in social work. Special attention is given to the parallel presence of dual—paper-based and digital—administration, as well as to the Serbian Social Card system, which exemplifies both the advantages and risks of digitized data provision. The study highlights the impact of digital systems on social work through an examination of practices in Hungary and Serbia.

KEYWORDS: digitalisation, social work, social card

MÁRTON MARKOVICS

**Examining the relationship between local identity and xenophobia
in the city of Debrecen**

The research examined the relationship between xenophobia and attachment to the city using the 2023 „Debrecen Survey”, a representative database by gender and education. The research is pertinent in the sense that recent events, the refugee crisis and local foreign capital investment may have increased the xenophobia of the city’s residents, creating a moral panic. However, the results show no significant correlation between attachment to the city and xenophobia. There was, however, statistical evidence of a

relationship for educational attainment, age, and attachment to the community. The novelty of the results is that the strength of attachment to the local community reduces the degree of xenophobia, so that the integration of the individual through strong ties has a measure of xenophobia. In fact, the residents of Debrecen are not considered to be explicitly xenophobic, the biggest divide lies between foreigners who have been granted a residency bond and immigrants. These are the groups of which were the most rejected by the respondents, and there is also a high level of acceptance of foreign students.

KEYWORDS: local identity, xenophobic attitudes, identity, local connections, Debrecen

ZSOMBOR VARGA

Changes in the subjective income situation in Debrecen between 2018 and 2024

This study examined how the perception of income situation among the residents of Debrecen changed between 2018 and 2024. The analysis was based on data from the „Debrecen city survey”, which provided previously unexplored sources collected according to uniform methodological standards. The databases were analysed through a time-series comparison of repeated cross-sectional datasets, while changes in the objective income situation were also presented as a benchmark. Beyond the primary research question, the study also explored the extent to which labour market status influences subjective perceptions. In this context, additional factors that may shape the assessment of income situation were also investigated. Based on the findings, it can be concluded that, similarly to objective changes, the subjective perception of income situation also improved over the past seven years. However, the perceived income situation of economically inactive respondents remained below that of active respondents. Differences in educational attainment proved to be the most significant factor, positively affecting both active status and income perception, while a weak effect of age was also observed. In contrast, gender did not have an independent effect on perception.

KEYWORDS: Subjective income, urban research, inequality, Debrecen, labour market status